SZAKTANÁCSADÁS – AGRÁRIUM – INNOVÁCIÓ

Tudástranszfer, tudáskontextus a székelyföldi térségben

SZAKTANÁCSADÁS – AGRÁRIUM – INNOVÁCIÓ

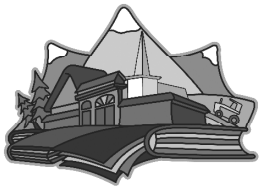
Tudástranszfer, tudáskontextus a székelyföldi térségben

Szerkesztette: Biró A. Zoltán, Magyar Ferenc

Státus Kiadó
Csíkszereda, 2020

A kutatási program és a kiadvány az Agrárminisztérium támogatásával valósult meg

Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány

Szaktanácsadás – Agrárium – Innováció

Tudástranszfer, tudáskontextus a székelyföldi térségben

Szerkesztette
Biró A. Zoltán
Magyar Ferenc

© Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány
© Szerzők
© Státus Kiadó

Kiadja a Státus Könyvkiadó

ISBN: 978-606-661-092-6

Készült a Státus Nyomdában Madéfalván 2020-ban
www.status.com.ro
office@status.com.ro

TARTALOM

Előszó 7

I. Tanulmányok

Biró A. Zoltán
Tudástranszfer, tudáskontextus vidéki térségben.
Helyzetkép a szaktanácsadás székelyföldi feltételrendszeréről 11

Sárosi-Blága Ágnes
Tudás, innováció, fenntartható fejlődés 57

Biró A. Zoltán, Szász Mária-Magdolna
Innovatív agrárszereplők információszerzési,
információhasznosítási gyakorlata a székelyföldi térségben 72

II. Szakmai szempontok

Szabó Ákos
„Az is egy fontos feladat kell legyen szerintem,
hogy felmérjük a gazdatársadalmat..." 91

Gál Attila
„A jelenlegi állapotban mindenki megoldja valahogy…" 98

Hatos György
„Nekünk is, szaktanácsadóknak, folyamatosan tanulnunk kell..." 105

III. Vélemények, gyakorlatok

„Fontos, hogy az ember ismerje a körülötte lévő termelőket...”
Furus Levente 115

„Nem a profit a lényeg, hanem nálam egyelőre a tanulási rész fontosabb...”
Kelemen Gábor 122

„A gyakorlat nagyon fontos, idővel rakódnak össze
az olvasottak a gyakorlatoddal...”
Jova Loránd 131

„Egy ilyen találkozó alkalmat biztosít egymás gondjainak,
valamit a legújabb technológiának a megismerésére...”
Kósa Tamás 137

„A kapcsolatok terén kellene erősítsük egymást...”
Molnár Hajnalka 141

„Inkább az internethez folyamodok, mert bármilyen kérdésre
könnyen kapok választ...”
Sebestyén Barnabás 148

„Amikor látod, hogy készül a sajt, meg tudod tapogatni,
érzed az illatát, ez az igazi...”
Sterczer Sándor 153

„Több információra inkább az értékesítés kapcsán lenne szükség!”
Vass Attila 160

„A kistermelők számára, ha bíznak egymásban,
nagyon sok lehetőséget ad a szövetkezés...!”
Papp Zsolt, Papp Edit 168

„A tapasztalatokat beszélgetések során tudják átadni,
tudjuk átvenni a gyakorlott szakemberektől...”
Putnoki-Csicsó Barna, Putnoki-Csicsó Margit 175

A kötet szerzői 181

ELŐSZÓ

A vidéki térségek adottságainak és belső erőforrásokat is hasznosító fejlesztési lehetőségeinek az előtérbe kerülése nyomán egyre szélesebb körben nyer teret az a vélemény, hogy a pozitív irányú változások kulcstényezője a tudástranszfer. Különösen abban az esetben, ha az adott térségben a lakosság agrárérintettsége magas, az agrárinnováció feltételei pedig a térségben hiányoznak. Nincsen másként ez a félperiferikus helyzetű székelyföldi térség esetében sem. Bár az elmúlt három évtized során viszonylag sok kisebb-nagyobb kísérlet, kezdeményezés, akció, program zajlott, amelyek együttese egyfajta térségbe irányuló tudástranszfer folyamatnak is nevezhető, a kezdeményezések mögött csak kevés esetben állt térségi léptékű stratégia elképzelés, helyzetfeltárás vagy hatásvizsgálat. A kezdeményezések döntő többsége szűkebb körű vagy alkalmi/eseti program volt, kevés példát tudunk felhozni olyan kezdeményezésre, amely a tudástranszfer folyamatot több szinten, holisztikus igénnyel működtette. Természetesen többféle tényező is közrejátszott abban hogy az agrárinnováció – az elért eredmények ellenére – a térségben ma is tulajdonképpen az alapoknál tart. Ezek a tényezők olyan térségi adottságok, amelyek behatárolják az egyébként jószándékú és szakszerű külső kezdeményezések mozgásterét.

Csak példaként említjük azt, hogy az agrárinnovációnak nincsenek térségi hagyományai, tapasztalatai, rutinjai. A rendszerváltás előtti időszakban a szocialista tervgazdálkodás idején (téesz-ek, állami gazdaságok keretében) az agrármérnökök egyébként szűk csoportja képviselte a nagyüzemi termelés technológiáját, amely a térség lakosságához nem jutott el. Ez a szakmai tudás a téesz-ek megszüntetése, a szétaprózott családi földtulajdonok visszaszolgáltatása után, az önfenntartó családi gazdálkodás térségi rehabilitációja során háttérbe szorult. Az 1989-es rendszerváltást követően – elsősorban térségen kívüli, többnyire magyarországi szakmai szereplők részvételével – sokféle formális és informális tudástranszfer kísérlet zajlott, amelyek termelési/feldolgozási technológiákat ismertettek meg székelyföldi agrárszereplőkkel. A térségben kialakult felnőttképzési programok szintén a termelési technológiákra összpontosítottak, illetve termelői jogosítványszerzési lehetőséget kínáltak azoknak, akik hivatalos formában termelő tevékenységet kívántak

folytatni. Legnagyobb szerepe azonban a térségen kívüli tapasztalatszerzésnek volt, részben szervezett formában (LAM Alapítvány, Caritas), részben egyéni, informális módon. Mindezen formák a gyors, gyakorlati jellegű, elsősorban a technológiai folyamatokra összpontosító tudástranszfert helyezték előtérbe.

Nem lenne célszerű alábecsülni ezeknek a praktikus és pragmatikus tudástranszfer folyamatoknak a térségi hasznosságát, hiszen ezeknek köszönhető, hogy a térségi agrárszegmens elmozdult a holtpontról, a nagyszámú önfenntartó családi gazdaság és a kevés üzemszerűen működő nagyobb farm közti térben megjelent a térségi gyakorlaton változtatni kívánó agrárszereplők csoportja (fiatal gazdák, innovátorok, biotermelők, hobby termelők, termékfeldolgozók és mások). Azt azonban látni kell, hogy a technológiai-gyakorlati tudástranszfer nem, vagy csak kismértékben érintette a mentalitást, a magatartásmintákat, az értékrendszert, a hálózati szerveződést, a tudásszerzési gyakorlatot, mindazt, ami a térséget mint vidéket újrapozícionálhatja. A térségbe irányuló tudástranszfer kezdeményezések és programok kevésbé tudták behozni a térségbe azt az üzenetet, hogy a világban/ Európában „új vidékfejlesztési paradigma" van, és a székelyföldi térség nem csupán fogadóközege, hanem termelője is lehet ennek az új paradigmának. Mint ahogy az az üzenet sem került közvetítésre/befogadásra, hogy a vidéki térségnek nem csak tanulásra, hanem saját tudástermelési helyekre is szüksége van.

A Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány azt tekinti céljának, hogy tudástranszfer szerepe mellett térségi tudástermelő hely is legyen. Az Alapítvány az oktatási programjai révén három évtizede van jelen a térségben és 2011 óta következetesen dolgozik azon, hogy a mesteri és a doktori képzés, a felnőttképzés, a szakmai fórumszervezés és információterjesztés, a térségi kutatás, a kiadványkészítés, a külföldi tapasztalatszerzési programok, a tanműhelyműködtetés összehangolt szervezése révén a székelyföldi agrárinnováció intézményes szereplője legyen. Jelen kötet anyagai a térségbe irányuló tudástranszfer folyamatról, e folyamat alakulásának társadalmi feltételeiről fogalmaznak meg átfogó, de nyilvánvalóan csak vázlatos helyzetképet. Meggyőződésünk, hogy az ilyen jellegű helyzetképnek a további részletezése és pontosítása – kiegészítve a más térségekben már sikeresnek bizonyult gyakorlatok ismeretével, nem utolsó sorban pedig a tudástranszfer folyamat térségi szereplőinek véleményeivel, értelmezéseivel – már középtávon elvezethet egy olyan keretkoncepció kidolgozásához, amely a térségbe irányuló tudástranszfer folyamatot a maga összetettségében fogalmazza meg

Csíkszereda, 2021. február

A szerkesztők

I. Tanulmányok

Biró A. Zoltán

TUDÁSTRANSZFER, TUDÁSKONTEXTUS VIDÉKI TÉRSÉGBEN. HELYZETKÉP A SZAKTANÁCSADÁS SZÉKELYFÖLDI FELTÉTELRENDSZERÉRŐL

1. Bevezetés

Tanulmányunk a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány megbízása alapján, a székelyföldi térség agrárinnovációs folyamatainak kutatási programja újabb moduljaként készült, és a térségi agráriumhoz kapcsolódó szaktanácsadási igények és gyakorlatok társadalmi környezetét vizsgálja. Ezt a témakört a térségbe irányuló tudástranszfer folyamatok, a térségben kimutatható tudáshasznosítási és tudástermelési folyamatok kontextusában vizsgáljuk. Erre a tágabb körű megközelítésre azért van szükség, mert az 1989-es romániai rendszerváltást követő három évtizedben a térségben a gazdálkodók teljes körét lefedő, szervezett, közvetlenül igénybe vehető és intézményes keretek közt zajló, a gazdák helyi igényeihez kapcsolódó szaktanácsadási hálózat és gyakorlat nem alakult ki. A minden megyében – így a térségi megyeközpontokban is – működő mezőgazdasági hivatalok (Mezőgazdasági Vezérigazgatóság, állategészségügy, környezetvédelem, vízgazdálkodás, növényvédelem, környezetvédelem) agrárszakemberei képzési programok (tanfolyamok) szervezése révén töltöttek be ismeretterjesztő szerepkört, munkakörük nagyobb része azonban hivatali nyilvántartási, szakmai ellenőrzési feladatokhoz kapcsolódott. Az alkalmi és személyes jellegű, nem intézményesített szaktanácsadási gyakorlat ezért szaktanácsadási szolgáltatásként nem is tematizólódott, a felhasználók oldalán ehhez nem is kapcsolódott nevesített szaktanácsadói pozíció, úgyszólván beleolvadt a más jellegű tájékozódási, problémamegoldási gyakorlatokba. Változást és kivételt jelentett 2019-től a Székelyföldi Gazdaszervezetek Egyesületének megalakulása, amelynek keretében a magyar kormány szervezeti, szakmai és teljes körű anyagi támogatásával húsz szaktanácsadó szakember (a program meg-

jelölése szerint: falugazdász) kezdte meg tevékenységét a székelyföldi térségben. Ez a hálózat azonban még a szakmai alapozás fázisában van abban az értelemben, hogy – a pályázati munkához kapcsolódó szakmai konzultáció kivételével – nem fedi le – szervezett formában és minden szakmai ágazatban működő szaktanácsadási szolgáltatásként – a térség egészét. Olyan szaktanácsadási forma kialakítása, amely kifejezetten a térségben megjelenő innovatív agrárvállakozások (lásd ezzel kapcsolatban Biró – Magyar 2014, 2015, 2019) igényeihez igazodva kínálna szakmai szolgáltatást eddig a térségben fel sem merült.

A fenti gondolatmenet a szaktanácsadás felemás térségi helyzetére utal. Egyfelől azt kell mondanunk, hogy a térséget lefedő szervezett szaktanácsadás nincsen, másfelől viszont azt látjuk, hogy egész sor olyan tevékenység zajlik, amely tartalmában szaktanácsadásnak lenne nevezhető. Ez egyszerre tekinthető hátrányos helyzetnek és kreatív állapotnak. Elvben elképzelhető lenne, hogy a tartalmi szempontból szaktanácsadásnak minősíthető tevékenységek halmazát egy meghatározó térségi intézményi szereplő „beterelje" a szervezett szaktanácsadás intézményi keretei közé. Ebben az esetben viszont joggal merülhet fel az a kérdés, hogy egy napjainkban kialakítandó intézményes szerkezet – figyelembe véve az új vidékfejlesztési paradigma térségi hatását, a digitalizáció lehetőségeit, a tudástermelés és tudásmegosztás korszerű eljárásait, nem utolós sorban a térségben most fölerősödő sokszereplős agrárinnovációs folyamatot – milyen is kellene legyen? A szaktanácsadási munka feltételrendszere, tartalma, mindennapi gyakorlata és gazdaságitársadalmi funkciója országonként, de ezen belül akár térségenként is különböző lehet annak függvényében, hogy milyen adottságok jellemzik az adott országot vagy térséget. Kozári József, a témakör magyarországi szakértője négy olyan elemet emel ki, amelyek saját adottságként a szaktanácsadást meghatározhatják (a szaktanácsadás általános célja, a szaktanácsadás során alkalmazott stratégiák, a támogatott ügyfelek köre, a szaktanácsadás finanszírozási rendszere. Kozári 2009. 11). Az ezzel a témakörrel foglalkozók meghatározásai többféle megközelítés alapján a szakmai tevékenységek több formáját is a szaktranácsadás körébe sorolják, így többek között az oktatást, az információ szolgáltatást, a problémamegelodást, a technológiai ismertetek bővítését, az információcsere támogatását, az önkéntes tanulás ösztönzését. A gazdaságfejlesztés mellett a szaktanácsadás társadalmi célokat is követ abban az értelemben, hogy a vidéki térségben élők életminőségének javítását célozza meg. Ez a komplex szerepvállalás különösen a hátrányos helyzetben lévő vidéki térségek esetében lehet fontos, ilyen térségekben a szaktanács-

adás nem csupán a szűk értelemben vett mezőgazdasági tevékenység szakmai támogatására irányul, hanem a vidélkfejlesztés körébe sorolható tevékenységi területek jóval szélesebb körét öleli fel. „Az endogén, másképpen a belső erőforrásrendszeren alapuló vidékfejlesztés megvalósulásának egyik kiemelkedően fontos bázisa tehát a szaktanácsadás" (Kozári 2009.13).

Mindezen szakmai és térségi szempontok arra utalnak, hogy valamiféle térségi intézményi szerkezet kialakításával mindeképpen foglalkozni kell. Az elmúlt évek során kibontakozott és fokozatosan erősödő térségi agrárinnovációs folyamat – amelyet ma már a tevékenységek és aktorok körének gyarapodása és deverzifikálódása okán lehetséges térségi paradigmaváltásként értelmezni (lásd ezzel kapcsolatban: Biró – Magyar 2018) – fokozatosan növeli az agrárjellegű szakmai-technológiai ismeretek iránti térségi igényt. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy a térségi tudástermelés stagnál vagy alig bővül. A tervezési és szakmai alapozási munkát viszont a szaktanácsadás térségi feltételrendszerének számbavételével érdemes kezdeni. Ebbben a megközelítésben pedig nem kerülhető meg a tudástranszfer, a tudásfelhasználás és a tudástermelés térségi gyakorlata.

A tanulmány alapjául szolgáló kutatás elindítását több tényező is indokolta. Ezek közül három – egymást kölcsönösen befolyásoló – tényezőt emelünk ki:

a.

Az elmúlt évtized térségi innovációs folyamatai (ezek elemzésével foglalkoztunk a PAHRU korábbi szakmai programjaiban, lásd: Biró – Magyar 2013, 2017, 2018, 2019) olyan bottom-up típusú egyedi vagy közösségi agrár kezdeményezések sorozatát indították el, amelyek szerkezeti szinten változtatják meg a térségi agrárszektort. Ezekben az innovációs folyamatokban azonban a szaktanácsadási szegmens egészen 2019-ig nem kapott meghatározó szerepet. A térségi agrárinnovációs folyamatok szakmai és szakpolitikai támogatásának fontos feltétele a szaktanácsadási munkához kapcsolódó tevékenységek és lehetőségek minél teljesebb spektrumának számbavétele és elemzése az igényektől és térségi faktoroktól az adaptálható új lehetőségekig és módszerekig.

b.

A Magyar Kormány által indított és támogatott térségi szaktanácsadói hálózat kulcsfontosságú területen – a személyi/közvetlen szaktanácsadási munka intézményi-hálózati rendszerének kialakításával – meghatározó lépést tett ezen a téren. Fontos szakmai feladat számbavenni azokat a térségi társadalmi és ágazatspecifikus

tényezőket, amelyek kiegészthetik, bővíthetik és támogathatják a kialakított hálózat működésének hatékonyságát.

c.

Fontos szakmai feladat számbavenni és elemezni a komplex értelemben felfogott szaktanácsadói tevékenységnek az ebbe a térségbe adaptálható, a térségi agrárium szemszögéből hangsúlyosan innovatív tartalmú módozatait, azok térségi implementációjának lehetőségeit az ismeretterjesztés sokféle lehetséges formájától a képzésen és a személyes tanácsadói munkán át a tudástranszfer formáinak további intézményesítéséig. Ebben a munkában a fogadó közeg ismerete meghatározó kiindulópontot jelenthet.

A térségi léptékű tényfeltáró és tematizációs munka célja az volt, hogy – figyelembe véve ennek a periferikus térségnek a társadalmi adottságait és fejlettségi szintjét – szakmai eredményeinkkel támogassuk és ösztönözzük a szaktanácsadáshoz kapcsolódó térségi szemléletváltást és a gyakorlati alkalmazást. **Fontos kiindulópontot jelentett számunkra az a tereptapasztalat[1], hogy** a térségben egyre erősödő agrárinnovációs folyamat (olyan új kezdeményezések egyre nagyobb számban való jelentkezése, amelyek működésük tartalma és módja tekintetében a térségre általánosan jellemző, önfenntartó családi gazdálkodási modellhez viszonyítva hordoznak innovációs váltást) a szaktanácsadási szegmens kialakulásának és intézményesülésének hiányában nem tud érdemben tovább erősödni, a kezdeti kísérleti fázison túllépni. Szervezett és célirányos térségi tudástámogatás hiányában vélhetően nem lesz esély arra, hogy az utóbbi évtizedben beindult térségi agrárinnovációs paradigmaváltás visszafordíthatatlanná váljon.

A szaktanácsadás térségi feltételrendszerét és helyzetét elemző kutatási programunk szerves része a PAHRU működésének, az alapítvány 2011 óta kiemelt programként foglalkozik a térségbe irányuló tudástranszfer folyamatok szervezésével és menedzselésével, a székelyföldi agrárinnovációs folyamatok szakmai elemzésével, ösztönzésével és támogatásával (kiadványsorozat, szakmai fórumok, felnőttképzés, Vidékfejlesztés mérnöki MA képzés működtetése, szakmai tapasztalat-

[1] Lásd kutatási programunk eddigi kiadványait (http://www.pahru.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=134&Itemid=712&lang=hu), továbbá: Biró A. Zoltán és Sárosi-Blága Ágnes (2020): Embeddedness or Marginalization? Aspects for Analysing the Local Embeddedness of Innovative Agricultural Enterprises in Szeklerland. Acta Universitatis Sapientiae, Social Analyses, 22.10.77−93.

cserék szervezése, tangazdaság kialakítása és működtetése, szakmai szerepvállalás a székelyföldi falugazdász hálózat létrehozásában és működtetésében.)

Az egyes fejezetek során arra törekszünk, hogy a szaktanácsadáshoz kapcsolódó elemzéseket és értelmezésésket helyezzük el a térségbe irányuló tudástranszfer, tudásfelhasználás és tudástermelés kontextusában. Ennek a három, egymáshoz kapcsolódó térségi tényezőnek az együttesét térségi **„tudás kontextusnak"** fogjuk nevezni. Amint azt a fentiekben jeleztük, a vizsgált térségben a szó szoros értelmében vett intézményesített szaktanácsadási rendszer és gyakorlat nem alakult ki, és mindazok a szereplők, ismeretek és tevékenységek amelyek szaktanácsadási tartalom, ágens vagy tevékenység funkcióját töltik be – amint jeleztük: alkalmi, efemer, személyes módon – föloldódnak a térségi tudáskontextusban. Ennek jele az is, hogy a térségben a „szaktanácsadás", „szaktanácsadó" kifejezések sincsenek benne a mindennapi szóhasználatban, illetve a térségi agrárszerepelők szóhasználatában.

A székelyföldi térségbe irányuló modernizációs célzatú, fejlesztéspolitikai tartalmú – az agrárszegmenst is magába foglaló – tudástranszfer folyamat minden kétséget kizáróan egyike a térség legfontosabb 1989 utáni társadalmi folyamatainak. Ez a térségre irányuló tudástranszfer folyamat a romániai rendszerváltást követő hónapokban szinte azonnal beindult (jellemző példa erre a magyarországi egyetemek térségbe kihelyezett képzéseinek az indítása), elsősorban és meghatározó jelleggel magyarországi személyi, szakmai, intézményi szereplők részvételével, és mind a mai napig intenzív, sokszereplős, sokelemű folyamatként van jelen. A magyarországi szakértők és intézmények szerepvállalásához a későbbiek során romániai intézményi szereplők és szakmai szervezetek is csatlakoztak. Az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamatának indulását követően pedig a térségre irányuló tudástranszfer folyamat sok új szereplővel és témával gazdagodott, megjelentek a tudástranszfer folyamatban meghatározó szerepet vállaló térségi intézmények, napjainkra – a szabadon elérhető digitális tartalmaknak köszönhetően – a tudástranszfer informális (intézményi közvetítők nélkül zajló) mintázatai is nagy szerepet kapnak. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ez a tudástranszfer folyamat – miközben minden egyes komponense külön-külön figyelmet kapott – nem tematizálódott úgy, mint a térségi társadalom rendszerváltás utáni működésének meghatározó társadalmi jelensége. Minden bizonnyal ennek tudható be, hogy ez a folyamat nem képezte elemzés tárgyát sem. Nem készültek olyan elemzések, amelyek számbavették volna a tudástranszfer folyamat külső és belső szereplőit, a

szereplők között kialakult szerepmegosztást, az egyes célcsoportokra vagy a térség egészére gyakorolt hatást, a szakmai ismeretek és kompetenciák terén tapasztalható bővülést. Mindez nyilván érvényes az agrárszegmensre is. Ez utóbbi területen készült néhány részelemzés[2], azonban a folyamat térségi társadalmi jelenségként való átfogó elemzése várat magára. A PAHRU felkérésére indított programunk keretében arra vállalkoztunk, hogy a szaktanácsadás térségi feltételrendszerének elemzése keretében vázlatos körképet alkossunk az agrártevékenységhez közvetlenül vagy közvetetten kapcsolható térségi tudáskontextusról. Ehhez a helyzetkép alkotáshoz kapcsolódik a tudástranszfer folyamat szereplőinek, folyamatainak és funkciónak számbavétele is. A társadalomtörténeti előzmények áttekintése mellett igyekeztünk meghatározni a folyamat 1989 utáni jellemzőit. A tájékozódó, dokumentációs munka mellett interjúsorozatot készítettünk a folyamat szereplőivel, a tudástranszferben közvetítő szerepet vállaló és a befogadó csoportok tagjaival egyaránt. A program során alkotott térségi helyzetkép olyan kiindulópontként kezelhető, amely minden pontján további részletes elemzésre vár, azonban bízunk abban, hogy jelen formájában is hozzájárul ennek a témakörnek az előtérbe helyezéséhez, további részelemzések készítéséhez és a szakmai tervezési munka megalapozásához.

2. Az előzményekről röviden

A térségbe irányuló agrárjellegű tudástranszfer és innovációs támogatás a XX. század kezdetétől szakaszos jellegű volt, egyes időszakokban előtérbe került, más időszakokban hiányzott. A maga során minden ilyen hosszabb-rövidebb modernizációs hullám kísérletként értelmezhető abban az értelemben, hogy a változtatások kezdeményezői (magyar állam, romániai magyar politikai és agrár elit, román állam, intézményi és magánjellegű kezdeményezések) a maguk szempontjai, érdekei, célkitűzései alapján a térségi agrárium hátrányosnak tartott helyzetét kívánták megszüntetni, és minden ilyen támogatási-beavatkozási időszak csak részleges változásokat hozott. Ugyanakkor minden ilyen kísérlet – a térségi társadalom szem-

[2] Erre példa az illyefalvi LAM Alapítványról készült tanulmány (KAM 2001), az agrárjellegű szakmai tudás helyzetével foglalkozó szakmai fórum és kiadvány (Biró – Ozsváth-Berényi 2009), a Pro Agricultura Hargitae Universitatis Alapítvány tudástranszfer munkáját bemutató tanulmány (Biró – János 2016), a vidékfejlesztés intézményesülését támogató tudástranszfer folyamat elemzései (Biró et al. 2004, Mátéffy 2014), a térségi agrárképzés helyzetét elemző kerekasztal nyomán készült kiadvány (Biró – Tiboldi 2012).

szögéből nézve – külső kezdeményezés volt. Ennek a tartalmában, célrendszerében és intenzitásában nagyon változatos támogatási/beavatkozási kísérletsorozatnak minden esetben fontos eleme volt a térségbe irányuló tudástranszfer (nyilván nem ezzel a megnevezéssel), ami új eszközök, technológiák és szakmai tudások kínálatát és programszerű terjesztését jelentette. Ezekhez a beavatkozási kísérletekhez egyes esetekben olyan jelentős mértékű anyagi támogatások kapcsolódtak, amelyek közvetlenül az agrárszereplőkre, vagy azok térségi szervezeteire irányultak (ennek jellemző példája a XX. század első éveiben indított ún. Székely Akció agrártámogatási programja vagy a második világháború időszaka alatt zajló támogatási és ágazat fejlesztési programok). Más esetekben az anyagi támogatások az agrárágazatba való állami beruházás formájában jelentkeztek (Erre jellemző példa a kollektív gazdaságok gépparkjainak létrehozása, agrárszakemberek nagy számban való alkalmazása, új termelési technológiák meghonosítása). Emellett természetesen van példa több olyan innovációs kísérletre is, amelyek nem tartalmaztak anyagi támogatást, és elsősorban a szakmai ismeretek terjesztését vagy a szervezeti/együttműködési formák kialakítását (képzési programok, szakmai előadássorozatok, kiadványok készítése és terjesztése, szövetkezetek létrehozásának ösztönzése) célozták meg.

Az általános célkitűzések hasonlósága mellett (a térség agrárszerkezetének fejlesztése/megváltoztatása) azonban minden ilyen kísérlet esetében másként és másként működött, ugyanakkor az egyes kísérletek között minden esetben olyan hosszabb időszak volt, amely alatt a térségbe irányuló tudástranszfer gyakorlatilag szünetelt. Az egyes kísérletek eredményességét illetően csak a kezdeményezők oldalán készültek szakmai jelentések, értékelések, nincsen tudomásunk arról, hogy a modernizációs programok befogadását illetően a térségi társadalom szemszögéből készültek volna elemzések (ez alól kivételt képez a kollektivizálás időszaka, amellyel kapcsolatban több kutatási program is zajlott[3]). A következőkben jelzésszerűen ismertetjük az egyes modernizációs kísérletek témánk szempontjából fontosabb elemeit.

A térségbe irányuló első nagy tudástranszfer folyamat a XX. század első évtizedében zajlott. A Székelyföld gazdasági helyzetét is elemző Tusnádi Kongresszust megelőzően és azt követően került sor a Székely Akció nevet viselő kormányzati

[3] A térségi társadalomra gyakorolt hatással Oláh Sándor több tanulmányban is foglalkozott (Oláh 2004, 2008), kulturális antropológiai megközelítésben is készültek elemzések (Bodó 2004, 2009, Bodó – Oláh 1996, Oláh 2001, 2017).

programra, amelynek keretében átfogó támogatási és modernizációs kezdeményezések indultak a térség agráriumának fejlesztése érdekében[4]. A támogatási program egyik fontos területe a gazdakörök megalakítása volt. Az anyagi és szervezési támogatás célja az volt, hogy minden székely községben alakuljanak gazdakörök, amelyek támogatásként mezőgazdasági gépeket, vetőmagot kaptak. A szervezésben és vezetésben meghatározó szerepet játszottak a helyi tanítók és a lelkészek. Fontos támogatási terület volt továbbá a szövetkezeti mozgalom támogatása, illetve a már korábban beindult hitelszövetkezetek támogatása. A támogatási területek kijelölése és funkcionális összekapcsolása jól jelzi, hogy tulajdonképpen átfogó gazdaságpolitikai programról volt szó, amely tekintetbe vette a térségi adottságokat, és az ismeretterjesztéstől a gazdálkodási gyakorlat szerkezeti átalakításáig minden fontosabb területre kiterjedt. Ezek a programok az első világháborút és a trianoni békeszerződést követően nyilván nem folytatódtak.

A két világháború közti időszak kezdeményezéseiből elsősorban az agrártudományi szakmunkákat, az agrártársadalom állapotának megismerését célzó statisztikai és szociológiai-szociográfiai kutatásokat, illetve a nagyszámú szakmai ismeretterjesztési kezdeményezést (szaklapok, tematikus kiadványok, ismeretterjesztési programok, könyvsorozatok, publicisztikai tevékenység, téli gazdasági iskolák szervezése) lehet kiemelni (Erdélyi Gazdasági Egylet, Erdélyi Gazda folyóirat, illetve ennek Zsebnaptára és Naptára, a Magyar Nép Könyvtára agrárkiadványai, a brassói ÁGISZ Hasznos Könyvtár sorozatának agrártémákkal foglalkozó kiadványai). Ezeknek a kezdeményezéseknek és programoknak a szervezeti keretei Erdély léptékűek voltak, a jelentős részük a székelyföldi térségre is kiterjedt. Ebben az időszakban több országos kezdeményezés indult részben pártpolitikai támogatással, részben értelmiségi mozgalomként (poporanism, semanatorism), ezek azonban a székelyföldi térség agrártársadalmára érdemben nem gyakoroltak hatást. Az ebben az időszakban szerveződött értelmiségi és szakpolitikai jellegű kezdeményezések teljesen más jellegűek voltak mint a korábbi időszak kormányzati hátterű gazdaságpolitikai és innovációs programja, elsősorban tudástranszfer kínálatként jelentek meg, nem jelentettek strukturális jellegű beavatkozást.

[4] A témának gazdag korabeli szakirodalma van, a napjainkban készült összefoglaló jellegű szakmai elemzések köréből kiemelhető Balaton Petra több tanulmánya (lásd: Balaton 2006, 2016).

A második világháború ideje alatt indult az újabb támogatási és modernizációs hullám a magyar állam részéről[5]. Ebben az időszakban is komplex gazdaságpolitikai program zajlott, ennek részeként az agrárium minden fontos területét érintették a támogató célzatú kezdeményezések: termesztés, terménytárolás, értékesítés, ismeretterjesztési céllal szakirányú tanfolyamok szervezése, törekvés az ugarrendszer felszámolására, az ipari növények termesztésének ösztönzése, fajtafeljavítás az állattenyésztésben, a legelőgazdálkodás modernizálása, mezőgazdasági gépvásárlási akciók indítása, az agrárjellegű intézményes oktatás támogatása, gazdakörök működésének támogatása és mások (Oláh 2016. 628-631). A támogatási és modernizációs program méreteit, jellegét a háborús helyzet és a hadigazdálkodás alapvetően befolyásolta, ugyanakkor tartalmi jellegű változást is hozott, elsősorban az agrárszektorhoz kapcsolódó nagyobb gazdasági-ipari beruházások révén (példa erre a gabonatárolók kialakítása, a feldolgozó üzemek építése). Amint azt Oláh Sándor hangsúlyozza az állam által támogatott modernizációs kísérlet eredményessége, társadalmi hatása kapcsán, „A négy év alatt komplex támogatáspolitika nem változtathatott lényegesen Székelyföld társadalmi, gazdasági helyzetén. Ennek legfőbb akadálya a hadigazdálkodás elvonási kényszerei mellett az idő rövidsége volt" (Oláh 2016.654).

A második világháború lezárását követő években több kezdeményezés is történt a korábbi ismeretterjesztési, szakmai támogatási keretek és gyakorlatok újjászervezésére (kiadványok, képzések stb.), azonban a kollektivizálás folyamatához kapcsolódó országos pártpolitika az ötvenes évek elejétől gyakorlatilag minden ilyen tevékenységet átalakított vagy megszüntetett. A kollektív gazdaságok létrehozásának és működésének időszaka új helyzetet teremtett a térségben (az ötvenes évek elején indult folyamat a térségben 1962-ben zárult le, a kollektív gazdaságok a romániai rendszerváltásig, 1989-ig működtek). Ennek az időszaknak a térség agrárszerkezetére (földtulajdon szerkezete, agrárjellegű tevékenységek, agrártermelési tudás) gyakorolt hatása ambivalens. Formálisan tekintve teljeskörű és erőszakos agrármodernizációs program volt (a családi léptékű föld- és eszköztulajdon megszüntetése, közösségi (téesz) tulajdonszerkezet és működési modell kialakítása, a nagyüzemi agrártermelés technológiájának és gyakorlatának bevezetése, agrár gépparkok kialakítása, nagyszámú agrárszakemberek térségi alkalmazása, állami tulajdonú szakmai bázisok kialakítása). Azonban ennek a három évtizednyi

[5] Ennek a támogatási programnak az alapos elemzésével foglalkozik Oláh Sándor tanulmánya (Oláh 2016.)

időszaknak a térségi lakosság agrárjellegű tudására, illetve az agráriumhoz kapcsolódó társadalmi értékekre és normákra gyakorolt hatása kismértékű és közvetett jellegű volt. Kevés kivételtől eltekintve a térségi társadalom számára a kollektív gazdaságok működése nem jelentett sem foglalkozási, sem megélhetési lehetőséget. A térségi lakosságnak csak elenyésző töredéke dolgozott a kollektív gazdaságokban, a nagyüzemi termelés szemléletét és technológiáját gyakorlatilag csak a téeszekben dolgozó vezetők és agrárszakemberek sajátították el. Mindehhez hozzájárult – az erőszakos tulajdonváltáshoz kapcsolódóan – az általános negatív társadalmi viszonyulás, a közösségi gazdálkodás társadalmi leértékelése, nem utolsó sorban az az ellenszenv, ami a kollektív gazdaságok munkájában való időkénti kötelező szerepvállalásból adódott. Mindennek a természetes folyománya az, hogy a térségi lakosságnak az agrártermeléshez kapcsolódó tudása gyakorlatilag azon a szinten konzerválódott ahol a családi gazdálkodási gyakorlat 1962-ben abbamaradt. A kollektivizálás három évtizedes modernizációs hatása (gazdálkodási tudás, gazdálkodáshoz való viszonyulás) térségi társadalmi léptékben minimális. Nem véletlen, hogy a kollektív gazdaságokat felszámoló és az 1962-ben megszüntetett családi tulajdonszerkezet visszaállítását szabályozó rendelkezések után a nagyüzemi termelési technológiák egyik napról a másikra eltűntek, a téesz-ek közösségi vagyonát szétosztották, az agrármérnökök és más szakemberek egyik napról a másikra „feleslegessé" váltak. A térségi családok a kollektivizálás előtti időszakban szerzett tudásra, a gazdálkodáshoz kapcsolódó korábbi érték- és normarendszerre alapozva indították újra 1989 után az önfenntartó, holisztikus családi gazdálkodást. Ennek a folyamatnak az eredménye az, hogy a térségben a lakosság agrárérintettsége ma is magas, a térségi háztartások (a városi népességet is beleértve) több mint fele földtulajdonnal rendelkezik, a birtokszerkezet fölaprózott, a tagosítási folyamat nem indult be, a földbérlés kismértékű, az önfenntartó családi gazdálkodás modellje és gyakorlata a térségben meghatározó jellegű kulturális minta[6].

Az a tény, hogy a térségi agrártársadalomban milyen nagymértékű tudásdeficit van a térségi agrárszereplők nagyobb része számára nem is tematizálódott egészen az Európai Unióhoz való csatlakozási folyamat beindulásáig. Bár a tematizáció – elsősorban a térséggel foglakozó, a térséget támogató külső szereplők munkája

[6] A térségi háztartások elemzésével kapcsolatos adatfelvételek (Laki – Biró 2001, KAM 2004, 2011, illetve több mint 20 lokális léptékű kutatás) stagnálást vagy csupán kisléptékű változásokat jeleznek. A területalapú támogatások bevezetése stabilizálta ezt az állapotot.

nyomán – ettől kezdve a térségben folyamatos, a tudásdeficit tényének elismerése, a tudásdeficit csökkentésére irányuló tevékenységek támogatása csak fokozatosan nyert teret, és ez a folyamat napjainkra sem zárult le.

Az 1989-es rendszerváltást követően fokozatosan beindult egy sokszereplős, tartalmában és formájában folyamatosan bővülő térségi tudástranszfer folyamat (elemzését lásd a tanulmány következő fejezetében). Ezt a folyamatot azonban kiépülését, eredményességét (a befogadás mintázatait) illetően nagymértékben meghatározta az induló tudásdeficit mértéke és jellege, nem utolsó sorban az, hogy a térségbe irányuló tudástranszfer 1989 utáni külföldi (elsősorban magyarországi) kezdeményezői és támogatói nem mindig vették tekintetbe ezt a felhalmozott térségi hátrányt, és értetlenül fogadták az érdeklődés hiányát vagy éppen az új tudások elutasítását. Nem számoltak azzal sem, hogy az ebben az ismertetésben jelzett korábbi modernizációs kísérletek jelentős bizalmatlanságot termeltek ki a térségi társadalomban minden külső kezdeményezéssel szemben, és ez a bizalmatlanság távolságtartó vagy védekező stratégiák, magatartások kialakulásához vezetett. Nem mondunk újat azzal, ha jelezzük, hogy ezeknek a védekezési stratégiáknak és magatartásoknak egy része napjaink térségi társadalmában is tetten érhető, a modernizációs folyamatot fékező endogén korlátként működik[7], és sok esetben befolyásolja a térségbe irányuló tudástranszfer programokhoz való viszonyulást.

3. Helyzetkép: tudástranszfer, felhasználás, tudástermelés

A jelenlegi térségi tudáskontextus (térségbe irányuló tudástranszfer, térségi tudástermelés, tudásfelhasználás), illetve az ebben a keretben zajló szaktanácsadási gyakorlatok elemzése során abból kell kiindulnunk, hogy olyan sokszereplős, komplex, spontán/szervezetlen folyamatról van szó, amely az 1989-es romániai rendszerváltást követő időszak próbálkozásai után az utóbbi évtizedben jelentős mértékben fölerősödött. Amint azt a társadalomtörténeti áttekintésben láthattuk, az agrártevékenységhez kapcsolódó tudástranszfer több kisebb -nagyobb hulláma érintette ezt a térséget, ezek azonban többnyire olyan kínálatok voltak, amelyek kiindulópontként nem a térségi igényeket vették alapul, és az esetek döntő többségében – egyfajta top-down típusú folyamatként – az állami törekvések vagy

[7] A normatív jellegű társadalmi magatartási minták korlátozó szerepét jól jelzi az innovatív kezdeményezésekhez való lokális viszonyulás (lásd ezzel kapcsolatban: Biró – Sárosi-Blága 2018, 2020)

az agrárértelmiségiek szélesebb körű társadalomátalakító törekvéseihez kapcsolódtak. A térségbe irányuló tudástranszfernek ez a modellje természetesen ma is működik. A magyarországi intézmények tudástranszfer jellegű térségi szerepvállalásaiban az általánosabb jellegű térségi modernizációs szándék/törekvés is jelen van, a térségi és magyarországi elitek személyes tudástranszfer akcióiban és kísérleteiben szintén kimutatható ez a szándék.

A térségi tudáskontextus 1989 utáni alakulásában három olyan fontos változás van, amely ezt az időszakot megkülönbözteti a társadalomtörténeti fejezetben jelzett korábbi innovációs/támogatási időszakoktól.

- A térségi tudáskontextus diverzifikálódása
- A tudásigény térségi növekedése
- A térségen belüli tudástermelés megjelenése

a.

Az egyik fontos változás abban érhető tetten, hogy az innovációs folyamatnak (ezen belül a térségbe irányuló tudástranszfer folyamatnak) nincsen egy kiemelt főszereplője (állam, ezt a feladatot fölvállaló szakértelmiségi csoport vagy politikai szervezet), ehelyett azt tapasztaljuk, hogy az innovációs változások „forrásai" sokfélék, nem alkotnak rendszert vagy szervezett és nyomon következő programcsomagot. Ennek nyomán a térségi tudáskontextus diverzifikálódott és tapasztalataink szerint ez napjainkban is folytatódik. A térségen kívülről érkező innovációs támogatás ebben az időszakban szabadon igénybe vehető, választható kínálatként jelenik meg (ez természetesen nem zárja ki, hogy ebbe a kínálati csomagba belekerüljenek intézményes, programszerű kínálatok is), amelynek elemeihez a térségi agrárium szereplői saját maguk igényei, érdekei és lehetőségei szerint viszonyulnak. Ennek eredménye az, hogy maga a tudástranszfer folyamat (és ebben a keretben a szaktanácsadási gyakorlat is) sokszereplős, diffúz, informális és efemer jellegű. A folyamat követése, dokumentálása, elemzése nem egyszerű feladat, a térségbe irányuló tudástranszfer folyamatok egy része nem is válik szélesebb körben ismertté, a programok bemeneti oldala (költségigénye, időkerete, humán erőforrás tartalma) esetenként mérhető, a kiementi oldal (a hasznosulás mértéke) már sokkal kevésbé. Nem is beszélve arról, hogy az innovatív tudások megszerzésének döntő hányada egyéni léptékű, személyes tájékozódás (Internet, médiaanyagok, tapasztalatszerzés), kapcsolatépítés eredménye. Ez utóbbi (személyes és informális) keretben zajlik

nagyobb részt a térségi agrár szakemberek tudásának igénybevétele is. A térségi tudáskontextus alakulása leginkább egy amőba jellegű képződmény növekedéséhez hasonlítható, amelynek különböző „nyúlványai" előre nem látható módon és előre nem jósolható irányokban változnak, miközben az egész struktúra növekedését érzékelhetjük. Ez a helyzet megnehezíti a tudástranszfer folyamat támogatására irányuló szakpolitikai tervezést, nem utolsó sorban pedig az olyan szervezést is, amely tartalmi, formai vagy térbeli vonatkozásban megpróbál túllépni a már bejáratott, kisléptékű és szigetszerű tudásterjesztési és tudásszerzési gyakorlatokon.

b.

A második meghatározó szerepű lényeges változás a térségi tudáskontextusban az, hogy az utóbbi évtizedben megerősödött – és tapasztalataink szerint folyamatosan erősödik – a szakmai tudás iránti igény. Egyre több olyan agrárszereplő van akinek információra, szakmai tudásra, innovatív technológiai ismeretre van szüksége, és ezt az igényt nem csupán tudatosítja a maga számára, hanem módozatokat is keres az információk és tudások megszerzésére. Tapasztalataink szerint a tudás iránti igény térségi növekedésének többféle oka van, az egyes tényezők részletesebb elemzése azonban külön kutatási programok indítását igényelné. Azt azonban kijelenthetjük, hogy több tényező is markánsan hozzájárult és hozzájárul az agrárjellegű szakismeretek iránti igények növekedéséhez. Ezek közül kiemelhetjük a következőket:

- a földalapú támogatás rendszerének kialakulása és állandósulása
- a térségen kívül és az országon kívül szerzett személyes agrárinnovációs tapasztalatok sora
- a kisszámú üzemszerűen működő farm és a nagyszámú önfenntartó családi gazdaság közti térben a kisléptékű agrárinnovációs kezdeményezések számának növekedése
- az egyéni és kisebb vállalkozások számára elérhető támogatási formák megjelenése
- az agrárinnovációs folyamat térségi közéleti és szakmai tematizációja

Nem utolsó sorban pedig két átfogóbb jellegű térségi változás is termeli közvetett módon a tudásigényt. Egyfelől olyan térségi léptékű mentalitás-. és magatartásváltásnak is tanúi vagyunk, amelynek nyomán fokozatosan módosul az agrárjellegű foglalkozások – korábban hangsúlyosan negatív – társadalmi megítélése.

Másfelől pedig érdemes figyelembe venni azt is, hogy ebben a térségben fokozatosan növekszik azoknak a száma (a fiatalok körében is) akik – a munkamigrációs próbálkozási hullám stabilizálódása után, és/vagy a tanulási életpályák lezárását követően – megélhetési és családalapítási terveiket ehhez a térséghez kötik. Miközben kismértékben csökken a hagyományos modellt követő, az önfenntartó családi gazdálkodás modelljét követők száma, emellett kis léptékben, de fokozatosan növekszik az agrárjellegű foglalkozást tudatosan tervezők és vállalók száma (az egyéni/családi agrárvállalkozásoktól a hobbiszerű tevékenységig nagyon széles skálán). Ezért azt lehet mondani, hogy az agrárjellegű tevékenységek szerkezetének lassú, de folyamatos átrendeződése mellett a lakossági agrárérintettség mértéke térségi szinten gyakorlatilag állandó marad (ez korábbi kutatásaink alapján, a térségi városi népességet is beleértve meghaladta az 50 százalékot (Laki – Biró 2001. KAM 2004, 2011).

Mindezek együttesen vezetnek ahhoz, hogy növekszik a térségben az agrártevékenységhez kapcsolódó információk és szakmai ismeretek iránti igény. Közvetlenül tapasztalható formái ennek a folyamatnak a rövid lefutású, technológia ismertető tanfolyamok (például: sajtkészítés), a csoportos külföldi tanulmányutak, a hivatalos és informális felnőttképzési tanfolyamok/programok, a vásárok és bemutatók. A térségi innovatív agrárszereplők körében készített interjúsorozatunk anyagai azonban ennél jóval szélesebb körű, egyéni jellegű információszerzési és tanulási gyakorlatokról adnak hírt. Jellemző példái ennek: az interneten fellelhető információk és szakmai sokféle hasznosítási módja, médiaműsorok követése, egyéni tapasztalaszerzések és szakmai kapcsolatok, mobil applikációk használata, személyes kapcsolatokon alapuló szaktanácsadás igénybevétele és mások (lásd ezzel kapcsolatban jelen kötetben Biró A. Zoltán és Szász Mária-Magdolna tanulmányát).

c.

Új fejlemény a térségben az agrárinnovációhoz kapcsolható szakmai tudás termelése, illetve az ehhez kapcsolódó megosztási gyakorlat fokozatos térnyerése. Új térségi folyamatról van szó, eltérően a korábbi innovációs időszakoktól, amelyekben a fentről lefele irányuló tudásterjesztésen, illetve az ezt a folyamatot menedzselő közvetítő intézmények és csatornák működtetésén volt a hangsúly. Külön-külön célszerű számbavenni a tudástermelés intézményes (kutatóhelyek, képzési helyek, innovációs bázisok) és informális (a térségi agrárszereplők tudástermelése, és az agrárszereplők közti tudásmegosztás gyakorlata) helyeit/gyakorlatait. Az intézményi keretekben a térségbe irányuló tudástranszfernek van nagyobb

szerepe, de már ebben a keretben is vannak jelei a tudástermelésnek. A térségben termelt szakmai tudás esetében nyilván azt is meg kell vizsgálni, hogy ez a tudás kikerül-e az intézmény (például az egyetem) falai közül, ha igen akkor eljut-e a térségi agrárium szereplőihez vagy csupán szakmai publikációk formájában hasznosul. Az agrárszerepelők tudástermelőként való működése nehezebben átlátható jelenség, azonban egyre több jele van annak, hogy az innovatív termelők elsősorban nem a külső információs forrásokat, nem az átvett tudást osztják meg egymás között vagy a közvetlen környezetükkel, hanem a saját gyakorlat során kialakult, a térségi körülményekhez igazodó tudást. Ez utóbbi gyakorlat a térségi hálózatosodás olyan modelljét vetítheti előre (lásd ezzel kapcsolatban jelen kötetben Sárosi-Blága Ágnes tanulmányát), amellyel a szaktanácsadási gyakorlat tervezőinek és szervezőinek mindenképpen érdemes számolniuk.

* * *

A térségi tudáskontextus diverzifikálódása, az agrárjellegű szakmai tudás iránti igény térségi megjelenése és növekedése, valamint harmadik tényezőként a térségen belüli tudástermelés megjelenése fokozatosan újrapozícionálja a térségi tudáskontextust, és ennek keretében a szaktanácsadást is. Már nem csupán arról van szó, hogy intézményes és egyéni szakmai szereplők – a térségi társadalom vagy az agrárgazat modernizálása, versenyképessége érdekében – kínálják a térségi agrárszerepelők számára a szakmai tudást. A térségi agrárszereplők oldalán megjelennek az igények, azonban ezek mögött – explicit módon – nem térségi vagy ágazat igények állnak, hanem egyéni tevékenységhez szabott (sok esetben konkrét problémamegoldási helyzetekhez szabott) információ- és tudásigények. A kettő megkülönböztetése a vizsgált térségi társadalomban nagyon fontos. Általánosnak nevezhető az a beállítódás, hogy az agrárszereplők a számukra fontos információk beszerzése mellett azt is fontosnak tartják, hogy sajátítsák el az adott helyzet kezeléshez szükséges kompetenciát (Ennek az attitűdnek több fontos következménye van, amelyek a szaktanácsadáshoz és a tanuláshoz való viszonyulást befolyásolják, és amelyeket a tudásterjesztéshez kapcsolódó szolgáltatások vagy programok kialakításánál mindenképpen érdemes lenne figyelembe venni, ezek elemzésére azonban jelen tanulmányban nem térhetünk ki.). A kétféle hozzáállás – a top-down típusú, társadalomalakító célzatú tudástranszfer és az agrárszereplők tudásigénye – strukturálisan nem esik egybe. Erre a kettősségre a térségi helyzetkép ismertetése során igyekszünk felhívni a figyelmet. A térségi tudástermelés (és ahhoz kapcsolódó informális tudásmegosztási gyakorlat) megjelenése pedig olyan új tényező,

amely várhatóan egyre nagyobb mértékben befolyásolja a térségen kívüli szereplők által kínált tudásokhoz való viszonyulást, nem utolsó sorban a szaktanácsadási gyakorlat térségi alakulását is.

A térségi tudáskontextus alakulását három tevékenységformához kapcsoltan mutatjuk be: tudástranszfer, térségi tudástermelés, tudáshasználat. Az első a térségi agrárszereplők fele irányuló tudáskínálat alakulása (szándék, szervezeti keret, program, tartalom). Bármilyen paramétert is veszünk alapul az osztályozáshoz azt tapasztaljuk, hogy a tudás kínálat skálája nagyon széles (sokféle ágens, sokféle forma, sokféle tartalom), az egyes kínálatok működésének időtartama változó, hatáskörük szintén. A térségbe irányuló tudástranszfer formai sokféleségéhez és tartalmi gazdaságához viszonyítva a második összetevő, a térségi tudástermelés nagyon szerény mértékű. A tudáskontextust alakító harmadik tevékenységforma a tudáshasználat köre, amely a maga során szintén sokféle, és az elemző számára nehezen megragadható, nehezen tipizálható gyakorlat. A három tevékenységforma alább következő rövid áttekintése – a fontosabb szereplők tevékenységének és térségi szerepének megjelölése révén – csupán kiindulópontokat kínálhat egy részletesebb elemzés elvégzése és tipológia kialakítása számára.

3.1. Tudástranszfer folyamatok

A térségbe irányuló agrárjellegű tudástranszfer egyik része formális, intézményesített tevékenység abban az értelemben, hogy nevesíthető kezdeményezői és/vagy szervezői vannak, a tudástranszfer folyamat célcsoportja is azonosítható vagy körülhatárolható, maga a folyamat pedig rendezvény vagy program formájában zajlik (a továbbiakban ezt a folyamatot az „intézményes tudástranszfer" megnevezéssel jelöljük). Lehetnek eseti programok, rendszeresen ismétlődő események vagy intézményesített hivatalos tevékenységek. Az ilyen programokról (amennyiben egyedi események) vagy indulásukról (amennyiben folyamatos jellegűek) rendszerint a térségi média is hírt ad. A tudástranszfernek ezt a gyakorlatát elemezni is lehet, hiszen a folyamat szereplőinek köre, illetve a szakmai tartalom azonosítható. Ugyanakkor az internethasználat széleskörű térségi térnyerésének köszönhetően (ez az időszak tulajdonképpen az utóbbi évtizedet, annak is inkább a második felét jelenti) egyre nagyobb teret nyer a tudástranszfernek az a formája is (informális tudástranszfer), amely a térségi agrárszereplők által ismert és elérhetőnek tartott, nem kifejezetten ennek a térségnek szóló internetes források személyes használatát jelenti.

3.1.1. Intézményes tudástranszfer: aktorok, folyamatok, szerepek

Az alábbiakban a térségbe irányuló intézményes tudástranszfer fontosabb típusait ismertetjük. Utalunk azokra a szereplőkre, akik egy-egy típus működtetésében gyakrabban szerepet vállalnak, továbbá jelezzük ezeknek a folyamatoknak a tartalmát és tervezett vagy megvalósuló térségi funkciójukat.

3.1.1.1. Ismeretterjesztés

Az ismeretterjesztés körébe hírek, információk, közlemények, figyelemfelhívások, tematizációs kezdeményezések sorolhatók, amelyek megpróbálják felhívni a térségi agrárszereplők figyelmét fontosnak tartott újdonságokra, lehetőségekre, kötelezettségekre. Mivel a térségben nem alakult ki az agrárjellegű információk megjelenítésének az átfogó, rendszeresen működő szervezeti kerete, ezért az ismeretterjesztés a térségbe irányuló tudástranszfer sokféle csatornáján és eseményén keresztül eseti „adagolásban" jut el a térségi agrárszereplőkhöz. Az ismeretterjesztés lehet célirányos (problémamegoldó) vagy általános jellegű. A térségben mindkét ismeretterjesztés sokféle változatával találkozhatunk, csupán a leggyakrabban előfordulókat ismertetjük.

- Tájékoztató jellegű szakmai előadások egy-egy ágazati tevékenység aktualitásáról, fontosságáról, a tudástranszferrel foglalkozó külső vagy térségi ágens döntése alapján. Jellemző példa erre: külföldi szakember beszél a húsmarha tenyésztés térségi bevezetésének fontosságáról, a gyógynövénytermelésben rejlő lehetőségekről, a helyi termékeket értékesítő hálózatok létrehozásának módozatairól, a biotermelés lehetőségeiről, a termékmarketing fontosságáról, az agrárium digitalizációjának szükségességéről stb. A tudástranszfer kerete ilyen esetben lehet nyilvános konferencia vagy szűkebb szakmai kör, az adott téma iránt érdeklődő térségi termelőkkel. Fontos része ezeknek az ismertetőknek a máshol már sikeresnek bizonyult kezdeményezésekre, programokra való hivatkozás. Külföldi oktatók esetében ez a gyakorlat a formális egyetemi képzés keretében – a tanórák részeként vagy soron kívüli programként – is gyakran előfordul. A térségi média a vendég szakemberekkel készített terjedelmes interjúk formájában vállal szerepet az ilyen típusú tudástranszferben. Ez az ismeretterjesztési gyakorlat rendszerint hangsúlyosan tematizálja a térségi modernizációs kényszert

(a lemaradás ténye, a változtatási és felzárkózás szükségessége), gyakran fogalmaz felszólító módban, ugyanakkor az előadó személyét, az általa képviselt ágazatot is pozícionálja. Ritkább esetben felhívja a figyelmet az előadó mögött álló hivatal vagy szakintézmény térségi modernizációs szerepvállalására.

- A fentiekben bemutatott ismeretterjesztés megvalósulhat olyan változatban is, hogy a meghívásra egy-egy térségi szakmai csoport igénye és kezdeményezése alapján kerül sor. Ez esetben az esemény nem nyilvános, a téma konkrétabb vagy gyakorlati jellegű, a szakmai prezentáció anyaga a meghívók igényeihez igazodik. Az esemény kevésbé protokolláris jellegű, a médiabeli prezentáció is elmaradhat. Megjelenik az előadóval vagy az általa képviselt intézménnyel való kapcsolatépítés igénye.
- Az általános jellegű ismeretterjesztés leggyakoribb formája az agrárágazat helyzetével, a jogszabályi változtatásokkal, a pályázati forrásokkal kapcsolatos hivatalos tájékoztatás. Ezt végezhetik térségi parlamenti képviselők, megyei intézményvezetők és szakemberek, minisztériumi alárendeltségű megyei szakhivatalok munkatársai. Közvetlen célja a felkészítés, a későbbiek során hasznosítható információk közlése. Konferenciák, kerekasztalok, megbeszélések, előadások, politikai rendezvények kötelező kísérőprogramja (nem egy esetben fő programja). Ugyanakkor minden ilyen alkalom a térségi politikusok, vezetők, szakemberek „hírközlő" szereplésének lehetőségét is jelenti. Ebben a vonatkozásban az ismeretterjesztésnek közvetett funkciója is van. Minden ilyen helyzet a tájékozottság, a bennfentesség érzékeltetésével és a fontos hír „adományozásának" gesztusával hozzájárul a politikusi, vezetői szerepek építéséhez. Szerepet vállal ebben a folyamatban a térségi sajtó is olymódon, hogy tudósít a zártabb körben elhangzott tájékoztatókról, hangsúlyosan kiemelve, hogy melyik közéleti szereplő volt a fontos információ közlője. Az ilyen jellegű ismeretterjesztés szerepet kaphat a felnőttképzési programokban is (elsősorban a tanfolyamok, rövidebb képzési programok keretében), ez esetben a képzési program szervezője vagy előadó oszt meg olyan hivatalos értesüléseket a résztvevőkkel, amellyel egyben saját pozícióját is erősíti.
- A térségi média ismeretterjesztő szerepe rendkívül változó, ahány médiafelület működik annyiféle ismeretterjesztési hozzállással találkozhatunk. Az ismeretterjesztésnek három esete gyakori. Hírt adnak arról ha a hírügynök-

ségek vagy a központi intézmények országos léptékű fontos változásról (jogszabály, támogatási forrás) tájékoztatnak. Beszámoló jelleggel tájékoztatnak a kiemelten fontos térségi rendezvényekről. Teret adnak a térségi fontos agrárszereplők megkereséseinek, ha ilyen igény érkezik hozzájuk. Rendszeres hírközlési gyakorlatot a Marosvásárhelyi Rádió agrárműsora, illetve a Kovászna megyében megjelenő Háromszék napilap agrárrovata végez.

- A figyelemfelhívó, tájékoztató jellegű ismeretterjesztés szerepet kap a felsőfokú képzésben is (BA, MA szint), elsősorban ott, ahol magyarországi oktatók vállalnak szerepet. Ez egyfelől a magyarországi gyakorlatok, példák ismertetését jelenti, másfelől pedig az oktatók szélesebb körű, nemzetközi tájékozottságán alapul.
- Az intézményes ismeretterjesztés kialakítására kísérletet tett ebben az évben a Székely Gazdaszervezetek Egyesülete keretében működő falugazdász csoport. Ez a kezdeményezés – a csoporthoz tartozók szakmai felkészítését követően – első körben a pályázatkészítésben vállalt tanácsadói szerepet, második lépésben elkezdte kialakítani a rendszeres ismeretterjesztési gyakorlatot tájékoztató füzetsorozat szerkesztése, valamint a közösségi médiafelület működtetése révén.
- A térségben több kisebb-nagyobb olyan hálózati szerveződés működik, amely hírforgalmazással is foglalkozik. Ezek a tevékenységek azonban ma még nem érik el a rendszeres szakmai hírforgalmazás intézményes szintjét.

Összegzésképpen azt emelhetjük ki, hogy a térségben a hírközlő, figyelemfelhívó, tematizációs jellegű szakmai ismeretterjesztés gyakorlata sokcsatornás, sokszereplős és diffúz folyamat, amely egyelőre nem térségi léptékű szakpolitikai elgondolások alapján működik. A szakmai ismeretterjesztés folyamata ugyanakkor – a rendezvények, események, médianyagok keretében – egybemosódik a térségi agrárszektor működését, sikereit bemutató, érzelmi-ideológiai tartalmakkal túlterhelt információs anyagokkal.

3.1.1.2. Intézményes oktatás

A térségbe irányuló tudástranszfer másik meghatározó formája a térségben az intézményes oktatás. Ennek intézményes keretei a térségben: akkreditált felnőttképzési programok és különféle tanfolyamok, felsőfokú BA és MA képzés, szak-

középiskolai és szakiskolai oktatás. Ezeknek az intézményes képzési helyeknek a célja a szakmai tudásátadás (elméleti és gyakorlati/technológiai ismeretek) és szakmai kompetenciák fejlesztése. Leggyakoribb és legtöbb térségi agrárszereplőhöz eljutó formája az akkreditált **felnőttképzési program** (ezeknek nagyobb része az országos hivatalos felnőttképzési jegyzékben szereplő tanfolyam), de nagy szerepük van a nem hivatalos tanfolyamoknak is. A felnőttképzési programoknak az elmúlt három évtized során sokféle formája alakult ki, közben a jogszabályi keretek, a finanszírozási formák is többször változtak. Szakmai hasznosságukat illetően ambivalens vélemények vannak forgalomban, egyelőre kevés olyan szakmai elemzésről van tudomásunk, amelyek ennek a képzési ágazatnak az elemzésével foglalkoznak[8]. Agrárjellegű felnőttképzési programokat és tanfolyamokat a 2000-es évektől kezdődően egyesületek és alapítványok, megyei hivatalok, agrárkamarák, felsőoktatási intézmények egyaránt indítottak. Újabb lendületet adott ennek a szakképzési formának az az országos szabályozás, amely a hivatalosan is regisztrált agrártermeléshez szakmai képzettséget igazoló bizonyítvány megszerzését írta elő. Az utóbbi évtizedben a biotermelés előtérbe kerülése alakított ki újabb érdeklődési hullámot a térségi gazdálkodók körében.

Ennek a képzési formának a legfontosabb térségi szereplője az illyefalvi LAM Alapítvány volt, de több fontos térségi intézmény és szervezet vállalt meghatározó szerepet a térségi tudástranszfer ezen formájának működtetésében (a megyei önkormányzatok mellett működő agrárkamarák, illetve a megyei mezőgazdasági igazgatóságok, a térségben működő Caritas szervezetek, a székelyudvarhelyi Civitas Alapítvány, Élő szövet Alapítvány, a csíkszeredai székhellyel működő Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány). Kezdetben helyi agrármérnökök és külföldi szakemberek bevonása jellemezte ezt a képzési formát, a felnőttképzés szabályozását követően a tudástranszfernek ez a folyamata részben formálisabbá (kötelező óraszámú elméleti anyag átadása, akkreditációs folyamat, a képzési folyamat kötelező dokumentálása, vizsgafolyamat kijelölt szakértők előtt), részben pedig pragmatikusabbá (gyakorlati tevékenység) vált. A tudástranszfernek ezt a formáját a képzési programokban részt vevők oldalán mind a mai napig ambivalens megítélés jellemzi. Egyesek szerint „sokat lehetett tanulni", mások szerint meg „...hát valamit ezért tanultunk is, a fő a diploma megszerzése volt...". A képzések megítélése nagymértékben függ attól, hogy a térségben milyen kép alakult ki egyik vagy másik képző intézményről, fontos tényező ugyanakkor, hogy ingyenes (pályázatok révén

[8] Oláh Sándor 2006, Kiss Adél 2019.

támogatott) képzési programról van-e szó, vagy fizetéses változatról. A képzési paletta a meghirdetett szakok és a képzés minősége szerint sokféle, ma már a kínálat meghaladja a keresletet. Nem ismeretes azonban, hogy e képzések révén ténylegesen milyen tudásanyag került be a térségbe. A képzési programok hasznosulásáról sem állnak rendelkezésre térségi információk, csak a sikeresen bizonyítványt szerzők számszerű adatait lehetne összegyűjteni, ami önmagában nagyon keveset mondhat a tudástranszfer eme válfajának térségi szerepéről. Az alkalmi jelleggel szervezett, hivatalos bizonyítványt nem kínáló tanfolyamokról még kevesebbet tudunk. A korábbi időszakban sok ilyen programra került sor, ma már számuk és szerepük csökkent, tartalmi és formai szempontból egyre közelebb kerülnek a gyakorlati bemutatókhoz.

A térségi **egyetemi képzés** több alapszakkal és egy mesteri képzéssel járul hozzá direkt vagy indirekt módon a térségbe irányuló tudástranszferhez. Eltérően a felnőttképzési programoktól, az egyetemi képzés térségi szerepvállalása a képzési tartalom, a működési mód és célcsoport tekintetében elvben megismerhető és elemezhető. A képzési program out-put-jai (végzettek száma, a képzés keretében végzett tudományos és gyakorlati tevékenység tartalma, diplomamunkák tartalma, a végzettek térségi szakmai elhelyezkedése) pedig a tudástranszfer folyamat hasznosságáról is kínálhatnának fontos információkat. A feltételes mód használata arra utal, hogy ilyen elemző-összegző munka ismereteink szerint eddig nem készült, az egymástól függetlenül működő képzési helyek ilyen jellegű szakmai információi nem kerülnek megosztásra. Az adatgyűjtési és elemzési munka azonban nem lenne egyszerű. Az intézményi szereplők ez esetben is többfélék, kifejezetten agrárjellegű ismereteket oktató alapszak két intézményben van (Agrármérnöki BA szak Sepsiszentgyörgyön, a Sapientia EMTE Marosvásárhelyi Karához tartozó kihelyzett tagozaton, illetve Székelyudvarhelyen, a Szent István Egyetem keszthelyi karának kihelyzett képzési tagozata, vidékfejlesztési agrármérnök szak). Mindkét szak most indult, ezért egyelőre csak célokról és lehetőségekről lehetne beszélni. A harmadik agrárjellegű szak Csíkszeredában működik már több éve, a PAHRU keretében a Szent István Egyetem Vidékfejlesztési agrármérnök mesteri szaka már lehetőséget kínálhat tartalmi és hasznosulási elemzésre. Közel két évtizede működik eredményesen a Sapientia EMTE csíkszeredai helyszínén a környezetmérnöki és az élelmiszeripari mérnöki szak, amelyek sok szállal kapcsolódhatnak az agráriumhoz is. Ugyanakkor a térségben működő olyan egyetemi szakok mint az agrárközgazdaság, a szociológia, a kommunikáció-PR egész sor olyan tudástartalmat hoznak be a

térségbe, amelyek a fokozatosan modernizálódó, sokszereplős térségi agrárszektor számára elvben hasznosíthatók lehetnének.

Ez a vázlatos felsorolás már önmagában is jelzi, hogy egyetemi keretekben igen jelentős volumenben van szó olyan tudástranszferről, amelynek tartalmi elemeit – tekintettel arra, hogy térségi fiatalok sajátítják el ezeket az ismereteket – hozzá lehetne kapcsolni az agrárjellegű tevékenységekhez, illetve a szaktanácsadási gyakorlathoz is, legyen szó szakpolitikai tervezésről, tényfeltáró munkáról, termelői hálózatok kialakításáról, laboratóriumi elemzési eredmények hasznosításáról, környezetvédelmi eljárásokról, vállalkozásvezetésről, forrásbevonásról, növénytermesztési technológiákról, termékértékesítésről stb. A tapasztalat azt mutatja, hogy az egyetemi keretben zajló tudástranszfer folyamat nem érintkezik a térségi agrárium napjainkban tapasztalható változási folyamatával sem a tervezés, sem a szervezés, sem a gyakorlati feladatmegoldások szintjén.

A térségben zajló **középfokú agrárképzés** (szakközépiskolai és szakiskolai szakok) csekély mértékben járul hozzá a térségi tudástranszfer folyamathoz. A térségben végzett elemző programjaink[9] eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy négy fontosabb tényező miatt a középfokú képzési programok nem kapcsolódnak a térségi agrárium modernizációs folyamataihoz. Ezek a tényezők a következők:

- Az agrárjellegű tevékenységek alacsony térségi társadalmi presztízse, valamint a szakképzés gyakran változó szabályozása miatt ezeknek az intézményeknek és szakoknak a korábbi pozíciói meggyengültek, vonzerejük jelentősen lecsökkent.
- A középiskolás tananyag tartalma nem igazodott az agrárszektor változásaihoz
- A térségben nem teremtődtek meg a gyakorlati oktatás feltételei (géppark, tangazdaság)
- Nem alakultak ki együttműködési keretek térségi egyetemi szakokkal, illetve a tudástranszfer más térségi aktoraival (képzési helyek, tangazdaságok, szakmai rendezvények).

[9] A szakképzés átfogó elemzése: Biró et al. 2015, térségi helyzetfeltáró és stratégiakészítési munkák: Biró et al. 2018, Sárosi-Blága 2017.

3.1.1.3. Személyes tapasztalatszerzés

A térségbe irányuló tudástranszfer folyamat sokféle olyan tevékenységet is tartalmaz, amelyek kifejezetten a gyakorlati jellegű tapasztalatszerzés céljából szerveződnek. Ezek a tevékenységek az agrártevékenységet folytatók vagy agrártevékenységet tervezők számára – valamilyen intézményes keretben – olyan személyes tapasztalatszerzési lehetőséget kínálnak, amelyet a résztvevők az ebben a térségben folytatott gazdálkodásban közvetlenül hasznosíthatnak. Az ilyen jellegű tudástranszfert támogató szervezeti keret lehet kötött vagy teljesen laza is, a lényege azonban az, hogy ebben a keretben ötletek, technológiák, eszközök, munkamódszerek közvetlen, személyes tapasztalaton alapuló megismerésére – sok esetben gyakorlására is – adódik lehetőség.

Legfontosabb, több mint két és fél évtizede működő formája a néhány hónapig tartó, szervezett keretben zajló **külföldi (a legtöbb esetben svájci) tapasztalatszerzés**[10]. Ezeket a programokat székelyföldi civil szervezetek szervezték és szervezik külföldi partnerrel való egyeztetés alapján, időkerete néhány hónap. A tudásszerzésnek ez a típusa sok esetben előzetes itthoni szakmai felkészítéssel is összekapcsolódott. A külföldi tapasztalatszerzés kerete egy-egy gazdálkodó család, amelynek tevékenységébe – mindennapi munkavégzés formájában, néhány hónapos időtartammal – a székelyföldi szereplő bekapcsolódott. Ebben a keretben megismerkedhetett munkamódszerekkel, munkastílussal, eszközökkel, termelési technológiákkal, a résztvevők sok esetben mezőgazdasági gépeket hoztak haza, ugyanakkor a velük készült interjúk azt jelzik, hogy a gazdálkodás „rejtett tanterve" (munkamódszer, munkastílus, idő- és térhasználat, életvezetés stb.) legalább akkora hatás tett rájuk mint a kimondottan gazdasági, technológiai tapasztalatok. Az ezen a téren végzett elemzéseink[11] azt is jelzik, hogy ez a típusú tudástranszfer valóban jelentős hatást gyakorolt a térségi résztvevőkere a mentalitás és a gyakorlat síkján egyaránt.

Egy további gyakori tudástranszfer forma – amely később indult de napjainkban is szerepe van – a **csoportos tapasztalatszerzés**. Helyszíne a legtöbb esetben Magyarország, de van példa országon belüli és más országokba szervezett programokra is. Ezek a programok néhány naposak, a résztvevők száma az igénybe vett utazási eszközhöz igazodik, ezek elsősorban buszok, amelyek a csoportot

[10] Ezt a tudástranszfer modell az illyefalvi LAM Alapítvány indította a romániai rendszerváltást követő években, később a Caritas indított hasonló programot.

[11] KAM 2001

közvetlenül a célpontokra szállítják, ezen kívül pedig keretet adnak a néhány napos csoportos együttlétnek. A szervező rendszerint térségi intézmény, a fogadóhely valamilyen innovatív agrártermelő vállalkozás vagy intézmény. A tapasztalatszerzés mindig valamilyen pontosan meghatározott célhoz (agrártermékhez, technológiához) kapcsolódik, a résztvevők toborzása is ennek függvényében alakul. Ezek a programok a térségben nem kapnak szélesebb társadalmi nyilvánosságot, a megszerzett tapasztalat is megmarad a résztvevők körén belül.

A **térségben szervezett szakmai bemutatók** szintén a személyes jellegű, közvetlen tapasztalatszerzést szolgálják. Jellemző példa egy-egy neves külföldi vagy az országon belül más régióbeli neves szakember meghívása. A cél olyan gyakorlati bemutató szervezése, amelynek keretében a résztvevők három szinten is új tudásra tehetnek szert. Látják, amint a szakember gyakorlati munkát végez (jellemző példa erre egy neves sajtkészítő mester meghívása), a gyakorlati bemutató során hallgatják a szakember magyarázatait, és ők maguk kipróbálhatják a szóbanforgó gyakorlati jellegű tevékenységet. Ebben a tevékenységformában az a lényeg, hogy a gyakorlati tevékenység itteni térségi kontextusban (feltételek, keretek, eszközök stb.) zajlik, a résztvevők az innovatív eljárás térségi adaptációjának lehetnek a részesei. Az utóbbi években megnövekedett az ilyen jellegű események száma, térségi szakemberek is sikerrel vállalkoznak gyakorlati bemutatóra (fák metszése, egy adott kertészeti technológia alkalmazása, termékfeldolgozás bemutatása), rendszerint egy-egy termelő/vállalkozó saját helyszínét választják ki a bemutató céljára. Fontos elem a bemutatóknak a spontaneitás, a közvetlenség, az életszerűség.

Hasonló szerepkörben működnek a **tangazdaságok** keretében szervezett bemutatók, két lényeges tartalmi eltéréssel. A tangazdaságban szervezett bemutatók nagyobb teret adnak a bemutatott eljárás vagy technológiai folyamat jellegének ismertetésére, valamint annak szakmai kontextusba való helyezésére. Ennek eredményeként az ilyen keretben szervezett programok általában formalizáltabbak, a tudástranszfer párhuzamosan több szinten is zajlik, a gyakorlati bemutatóhoz kapcsolódhat szakmai prezentáció, didaktikai anyag bemutatása. Kevesebb a lehetőség a bemutatott munkafolyamat egyéni kipróbálására. A térségben ilyen jellegű programkínálat nagyon kevés van, az oktatási intézményekben a tangazdaság hiányzik vagy hiányos, bemutató jellegű programok szervezésére a csíkszeredai PAHRU tangazdasága vállalkozik gyakran, az illyefalvi LAM Alapítvány tangazdasága elsősorban az intézményes szakképzésben vállal fontos szerepet.

Az intézményes keretekben zajló személyes tapasztalatszerzés további térségi formái még az agrár tematikájú **vásárok**, a gépek és technológiák megismertetésével foglalkozó **kiállítások**, az agrárágazathoz kapcsolódó **szakmai napok**, a szakmai rendezvényekhez és konferenciákhoz kapcsolódó **termék és intézménybemutatók**, nem utolsó sorban pedig az olyan kezdeményezések is, amelyek prezentációk, bemutatók formájában a fiatalok és gyerekek világához igyekeznek közelebb vinni az agrártevékenységhez kapcsolódó ismereteket.

3.1.1.4. Egyéb kezdeményezések, hiányok

Sokféle kísérlet történt a térségben arra vonatkozóan, hogy a **nyomtatott vagy elektronikus média** meghatározó szerepet vállaljon a térségbe irányuló tudástranszfer folyamatban. A cél minden esetben az volt, hogy a média ne csupán hírközlő szerepben járuljon hozzá a térségi agrárium modernizációjához, hanem szakmai fórumként, a tudástranszfer csatornájaként is működjön. Ezek a kísérletek (nyomtatott formában megjelenő havilap, agrár szakmai portál, szakmai anyagokat is közlő hírlevél, helyi tévéműsorok) azonban rövid életűeknek bizonyultak, és nem fogták át a térség egészét. Jelenleg egy megyei lap havi mellékleteként jelenik meg agrárszaklap, amelyet gyakorlatilag egy személy ír és szerkeszt, és amely az aktuális információk közzététele mellett elsősorban a térségi agrárágazat eredményeiről, szereplőiről készít tartalmas bemutatókat. A térségi fejlesztéspolitika és agráreszektor intézményes szereplői az elmúlt három évtized során nem vállalkoztak ilyen médiafelület létrehozására és működtetésére, az alkalmi kiadványok és szakmai tájékoztatók megjelentésével inkább a térségi agrárium eredményeinek megjelenítését támogatták.

Az ágazati jellegű modernizációs, innovációs folyamatok – térségi léptékben – nehezen vihetők sikerre **tudásbázisok** kialakítása nélkül. Az elmúlt három évtized során a térségbe nagy számban érkezett szakmai kiadvány (könyvek, folyóiratok), oktatási anyag, vizuális szemléltető anyag. A sokféle forrásból, eltérő időpontokban érkező anyagokból nem állt össze térségi könyvtár vagy térségi tudásbázis. A térségi közkönyvtárakban és egyetemi könyvtárakban külön-külön sok agrárjellegű anyag van, a szakképzéssel foglalkozó intézményekben szintén, a külföldi oktatók és előadók térségi munkája nyomán nagy mennyiségű elektronikus szakmai anyag juthatott el térségi szereplőkhöz (előadások anyaga, szakirodalmi anyagok) de mindezekről a potenciális felhasználóknak nincsen tudomása. Tudástranszfer ezen a téren is lezajlott, de azt mondhatjuk, hogy a térségi agrárágazatot nem érte el.

Egyéb okok folytán, de nem ágyazódtak be a térségi agráriumba a tudástranszfer folyamat azon termékei sem, amelyek a **nagyléptékű nemzetközi szakmai pályázatok**, az **önkormányzati együttműködési programok**, az **országos pályázatok**, a **LEADER szervezetek** révén kerültek vagy kerülhettek volna be a térségbe. Új fejlemény a térségben az agrárjellegű vállalkozások nagyléptékű magyarországi anyagi támogatása, de ezek tartalma nem nyilvános, illetve olyan új kezdeményezésekről van szó, amelyekről egyelőre nem tudhatjuk, hogy hozzájárulnak-e, és ha igen akkor hogyan, milyen mértékben a térségi tudástranszfer folyamathoz. Egyelőre ugyanezt modhatjuk a kis agrárvállakozáskat célzó magyarországi eszközvásárlási támogatási programról is. Ezeknek is lehetnek kis részben tudástranszfer elemei, de ez a program is most zajlott/zajlik, elemzése még nem időszerű.

3.1.2. Az informális tudástranszfer

A személyes síkon zajló informális (szervezeti keretekhez egyáltalán nem kapcsolódó) tudástranszfer évről évre nagyobb szerepet kap a térségben. Az ebbe a körbe sorolható tevékenységeket szinte lehetetlen típusokba sorolni, lehet szó szervezett kereteken kívüli személyes tapasztalatszerzésről, a nyomtatott formában megszerezhető szakmai anyagok egyéni felhasználásáról, és természetesen lehet szó az egyre gyarapodó és egyre változatosabb digitális tartalmak sokféle igénybevételéről. Ezek a tartalmak nem a székelyföldi térséget és a székelyföldi szereplőket célozták meg, nem intézmények közvetítik, csatornázzák, irányítják a térségi szerpelők fele. A térségi szereplők választják ki azokat a csatornákat, digitális helyeket ahol ezekkel a tudástartalmakkal találkozhatnak, és a térségi szereplők válogatnak a tudástartalmak egyre gyarapodó kínálatából. Ez a tudástartalom csupán potencialitás, a térségi szereplők ennek csupán nagyon kis töredékével találkoznak. Ha arról szeretnénk képet alkotni, hogy ebből a szinte végtelen nagyságú tudásanyagból mi kerülhet bele személyes gyakorlatok révén a térségbe irányuló tudástranszfer folyamatba, akkor abból kell kiindulnunk amit a térségi agrárszereplőkről tudunk. Milyen a tevékenységük (mivel foglakoznak és milyen módon), milyen a mentalitásuk (elvek, meggyőződések, explicit és tacit tudások), milyen a jövőképük (mit terveznek, mit akarnak)? Ezek a paraméterek írhatják körül azt, hogy a nagy mennyiségű tudáskínálatból mi az ami számukra elérhető, mi az, ami szakmai tudáskínálatként számukra releváns lehet, ami egyáltalán igénybe vehető. Az igénybevétel formái sokfélék, ugyanakkor nem különleges, nem kiemelt tanulási alkalmak, hanem épp ellenkezőleg: gyakran közel

állnak a mindennapi cselekvésekhez vagy egyenesen beépülnek azokba. Jellegzetes „tanulási" helyzetek az innovatív, kisléptékű agrárkezdeményezések szereplői körében:

- utazás közben hallgatni a térségi rádiót
- közösségi médiafelület szemlézése
- internetes barangolás
- ha valami fontosat, érdekest látnak valahol, akkor rákeresnek az Interneten
- elvinni szabadon hozzáférhető szakmai anyagokat
- szakkiadvány vásárlása, megrendelése
- tévéműsor kiválasztása és rendszeres követése (pihenőnapokon)
- tudatos keresés
- probléma esetén személyes kapcsolatok keresése
- probléma esetén általános kérdezés közösségi médiafelületen („hátha akad valaki, aki segít")
- szakember tudásának igénybevétele
- oktatóvideók megnézése

* * *

Összességében azt láthatjuk, hogy a tudástranszfer folyamatok egymástól független szinteken zajlanak. Jelentős mértékben különböznek az intézményi keretek, a helyszínek, az időpontok, a részvételi formák tekintetében. Ez a sokelemű, diffúz kínálati és tevékenységhalmaz előnyös is lehet abban a tekintetben, hogy sokféle térségi igényre felelhet rá, adott esetben gyorsan és rugalmasan tud ráhangolódni kisebb vagy nagyobb célcsoportok aktuális igényeire. Hátrányt jelenthet az, hogy az egyes tudástranszfer folyamatok és események nem kapcsolódnak egymáshoz (az esetek többségében nem tudnak egymásról), nem tapasztalható egymásra épülés vagy szerepmegosztás, szinergiahatások csak véletlenszerűen alakulhatnak ki. Nem utolsó sorban hátrányt jelenthet az is, hogy ez a tudástranszfer gyakorlat jelen formájában nem követ szakmai vagy szakpolitikai szinten megjelölt térségi célokat, nem alakult ki a térségben tartalmi, módszertani követés, ennek következtében az egész tudástranszfer folyamat eredményességéről, társadalmi modernizációs szerepéről csak közvetett módon és sok munkával szerezhetünk információkat.

3.2. Térségi tudástermelés – keretek, gyakorlatok

A periferikus vagy félperiferikus vidéki térségekben a tudástermelés intézményi keretei rendszerint hiányoznak vagy szerények. Érvényes ez a megállapítás a székelyföldi térségre is, ahol az 1989-es romániai fordulatot követően sem alakultak ki olyan gazdasági ágazatok, amelyekhez K+F tevékenység kapcsolódott volna. Az agrárium ezen belül még hátrányosabb helyzetben volt. Amint azt a társadalomtörténeti áttekintésben jeleztük, ebben a térségben fejlett technológiára alapozó agrárágazat korábban nem alakult ki, az 1989 előtt kialakult nagyüzemi gazdálkodási modell (téesz-ek, állami gazdaságok) szerkezet a romániai rendszerváltást követően teljes mértékben összeomlott, a nagyüzemi gazdálkodási tapasztalatokkal rendelkező térségi agrármérnökök munkahely nélkül maradtak, a rendszerváltást követő két évtizedben az agrártevékenységnek alacsony volt a társadalmi presztízse. Mindehhez hozzájárult az is, a kollektivizálás idején megszüntetett családi birtokszerkezet visszaállítása olyan gazdálkodási gyakorlatot eredményezett, amely elsősorban a nemzedékek során felhalmozott gazdálkodási tapasztalatokra alapozott, az új ismeretek iránti igény minimális volt.

Az agráriumhoz közvetlenül vagy közvetett módon kapcsolódó intézményi keretek oldalán is számos változás történt. A korábban kialakított és K+F helyként működő megyei burgonyakísérleti állomások – amelyeknek feladat elsősorban a burgonya vetőmagok előállítása volt – tevékenysége lecsökkent vagy megszűnt. Az agráriumhoz közvetlen vagy közvetett mdóon kapcsolódó, minisztériumi alárendeltségű megyei intézmények (növényvédelem, állategészségügy, talajdvédelem, vízügy, környezetvédelem és mások) számára az olyan hivatali feladatoknak volt és van prioritása, mint a nyilvántartás és ellenőrzés, a térségi tudásbázis alakításában legfeljebb csak alkalmi tudástranszfer jellegű tevékenységgel vesznek részt. A térségben megjelenő egyetemi képzés (kezdetben kihelyezett tagozatok formájában, később térségi intézményi keretben) fő feladata az oktatás és a térségbe irányuló tudástranszfer folyamatban való szerepvállalás.

Bár a térségben kifejezett agrárjellegű felsőfokú képzés csak az utóbbi években indult (A Sapientia EMTE keretében, sepsiszentgyörgyi helyszínnel, alapképzés Székelyudvarhelyen), mesteri szintű képzés (Vidékfejlesztési agrármárnök) pedig csak a gödöllői Szent István Egyetem csíkszeredai kihelyezett szakja keretében működik, az agrártevékenységhez közvetlenül vagy közvetett módon kap-

csolódó szakemberek száma (agrármérnökök, állami hivatalokban dolgozó szakemberek, önkormányzati keretben dolgozó szakemberek, egyetemi oktatók, egyéni kutatóműhelyek) a térségben több százra tehető. Ezekben az intézményi keretekben a hivatali munka, az oktatás, a tudástranszfer folyamatban való részvétel mellett kismértékben az agrárszektorhoz kapcsolható tudástermelés is van (kutatómunka, helyzetelemzés, adatbázisépítés, technológiák kidolgozása). A térségi tudástermelésben ezen kívül szerepet vállalnak maguk az innovatív gazdálkodók is.

Természetesen fölvethető a kérdés, hogy beszélhetünk-e ebben a térségben a szó szoros értelmében véve tudástermelésről, ha ennek nincsenek formalizált, szervezett intézményes keretei? K+F helyekről és intézményesített K+F tevékenységről valóban nem beszélhetünk, a tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a fentiekben felsorolt szervezeti keretekben jelentős mennyiségű olyan tudás termelődik, amely elvben a tág értelemben felfogott térségi agrárium hasznára lehetne. Ennek a térségi tudátermelésnek két nagyobb területe van.

a.

Egyetemi, hivatali, intézményi keretekben, illetve egyéni kutatóműhelyekben termelődő tudások (laboratóriumi kísérletek, kidolgozott technológiai eljárások, kutatóprogramok, publikációk)

- agrártevékenységhez közvetlenül kapcsolható alapkutatások egyetemi környezetben (környezettudomány, élelmiszertechnológia, termelési technológia)
- az agrárágazat egy-egy részterületére vonatkozó térségi helyzetfeltáró jellegű szakmai elemzések (kutatások, diplomamunkák)
- szociológiai és statisztikai elemzések, adatbázis jellegű információk
- az agrárágazat működtetéséhez kapcsolható egyéb elemzések és gyakorlati megoldások (agrárközgazdaság, marketing, kommunikáció-PR, desing, digitalizációs megoldások).
- térségi ágazatspecifikus elemzések (talajtan, vízháztartás, környezetvédelem, klímaváltozás, a térségi flóra és fauna körében végzett kutatások).

b.

A térségi tudástermelés másik fontos területét a kisléptékű innovatív agrárkezdeményesek gyakorlata képezi. Amint a tanulmány bevezető részében is jeleztük, ezek a kezdeményezések olyan termékek előállítására irányulnak, amelyekkel a térségi termelők korábban nem foglalkoztak, ezért a gazdálkodási folyamatok és

technológiák is a térségi kontextus számára újszerűek. Ebből adódik az a helyzet, hogy az innovatív termelőknek maguknak kell azzal kísérletezniük, hogy milyen módon lehet adaptálni mindezt a térségi természeti és társadalmi adottságokhoz. Ez az adaptációs munka – amely az ebben a körben végzett interjús kutatás tapasztalatai szerint sok kísérlettel, tanulással jár – jelentős mennyiségű tudásanyag felhalmozásához is vezet. Az újszerű és innovatív vállalkozások habitusából adódik az, hogy ezt a tudást a gazdálkodók nem csupán saját vállalkozásuk működtetésében kívánják hasznosítani, hanem szívesen megosztják (még pontosabban: megosztanák) szűkebb-tágabb környezetükkel.

A következő fontos kérdés azzal kapcsolatos, hogy a fentiekben jelzett tudástermelés eredményei beépülnek-e a térségi agrártevékenységbe, ha igen hogyan és milyen mértékben? Az ezen a téren végzett terepmunkánk tapasztalatai azt jelzik, hogy ez a beépülés csak alkalmi jellegű és részleges. Ennek egyik oka nyilvánvalóan az, hogy a térségben termelődő tudásnak nincsen legitimitása a térségbe kívülről érkező, a tudástranszfer folyamatot kitöltő és szakmai szempontból legitim/ hivatalos tudással szemben (a térségi tudás nem bizonyul „tudásnak"). Feltűnő jelenség például az, hogy a tudástranszfer külföldi szereplői a rendelkezésre álló térségi ismereteket (helyzetelemzések, statisztikák, publikációk) sem vonják be a tudástranszfer folyamatba, illetve ha az elméleti ismeretekhez példákat kell kapcsolni akkor azokat is külföldi környezetből veszik. Emellett azonban két további korlátról is célszerű említést tenni.

A térségi egyetemi és szakmai/hivatali keretekben termelődő tudás a térségi agrárszektortól teljes mértékben függetlenül jön létre, és hasznosítási területe sem a térségi agrárszektor. Az ilyen intézményi keretekben létrejött tudás kizárólag az oktatás és a tudományos munkavégzés klasszikus paradigmája szerinti utat járja be. Az oktatói irányítással végzett hallgatói munkák (kutatási folyamat, diplomamunka) a tanulási feladatok része és csak az. Amennyiben az elemzés vagy a diplomamunka az átlagnál értékesebb, akkor a tudományos fórumon való publikálás (konferencia prezentáció, folyóirat, kiadvány) a továbblépés útja, amely teljesen más közeg, mint a térségi agrártevékenység gyakorlati világa. Hasonló utat jár be az oktató-kutató munkája is, azzal a különbséggel, hogy a publikáció az esetek többségében idegen nyelvű, és a térségen kívül jelenik meg. Jelenleg nincsen a térségben olyan interfész típusú szervezeti keret, amely a térségi intézményekben zajló tudástermelés és az agrárágazat között átjárási, kapcsolati lehetőséget kínálna,

amely magára tudná vállalni az egyetemi/kutató szegmens és az agrárágazat közti „fordítási" folyamatot.

Az innovatív termelők körében felhalmozódó tudás térségi hasznosítási tekintetében a probléma strukturálisan hasonló, bár tartalmát tekintve más jellegű. A tudás megosztásának szándéka nyilvánvaló, és közvetlen, személyes relációkban zajlik is. A szélesebb körben történő, rendszeres tudásmegosztás azonban meghaladja az innovatív termelő egyéni lehetőségeit. Nem alakult ki a térségben olyan szervezeti keret, amely egy-egy termékhez vagy egy-egy technológiához kapcsolódóan meg tudná szervezni a tudásmegosztás személyes kapcsolatokon túlmutató gyakorlatát. Ebben az esetben is valamiféle interfész hiányzik, amelynek létrehozása és működtetése szakpolitikai felkészültséget és beruházást igényel. Jelenleg a térségi média néhány fóruma foglalkozik azzal, hogy tevékenységismertető vagy személyi portré formájában szélesebb körben is ismertté tegyen sikeres innovatív vállakozásokat. Ezek az anyagok azonban más funkciót töltenek be, és értelemszerűen hiányzanak belőlük a más hasonló termelők számára hasznosítható technológiai tapasztalatok.

* * *

A térségi tudástermelés kapcsán összességében az alábbiakat mondhatjuk:

- Térségi körülményekhez igazodó, intézményes agrárjellegű K+F tevékenység nincsen.
- Egyetemi és egyéb intézményi keretekben úgynevezett standard (egyetemes, nem térségspecifikus: agrárgazdaság, kommubikáció és PR, marketing, design, környezetvédelmi technológiák, élelmiszerkémiai eljárások stb.) tudástermelés zajlik, ez azonban nem jut el a termelő ágazatok szereplőihez még szolgáltatás formájában sem.
- A legértékesebbnek nevezhető tudástermelés az innovatív egyéni vállakozók szintjén termelődik (új termékelőállítások térséghez való adaptálódása), ez a térségspecifikus tudás azonban egyéni szinten marad. Egyelőre nincsen hely, fórum arra, hogy az adaptációs tapasztalatok megjeleníthetők és megoszthatók legyenek.
- Tekintettel arra, hogy a térségbe irányuló tudástranszfer folyamat a térségi tudástermelést az esetek többségében negligálja, a térségi igényekre szabott

és térségi szereplők által működtetett szaktanácsadói program lehetne a leginkább alkalmas arra, hogy hasznosítsa (és végső soron ösztönözze is) a térségi tudástermelési folyamatot.

3.3. Tudásfelhasználási gyakorlat

A székelyföldi térségben nem készültek olyan vizsgálatok, amelyek az agrárérintettséggel jellemezhető térségi szereplők teljes körében elemezte volna a tudásszerzéshez és tudásfelhasználáshoz, a technológiai váltáshoz, általában az agrárinnovációhoz való viszonyulást. Ennek oka feltételezhetően kétféle is lehet. Egyfelől az, hogy a romániai rendszerváltást követő két évtizedben az agrárjellegű foglalkozások társadalmi megítélése hangsúlyosan negatív volt, a térségi családok nagy részére jellemző önfenntartó családi gazdálkodási gyakorlatra a döntéshozók, a szakértők és a közvéleményformálók egyaránt úgy tekintettek, mint váltásra képtelen, korszerűtlen tevékenységre. Az ebben az iodőszakban készült térségi léptékű háztartási adatfelvételek (Laki – Biró 2001, KAM 2004, 2011) az eszközellátottságot is vizsgálták, az eredmények arra utaltak, hogy a családok tulajdonában kevés gépi eszköz van, az agrártevékenységben nem a fejlesztésnek vagy a változtatásnak van prioritása, ennél fontosabb a korábbi családi gazdálkodási modell követése, illetve az agrártevékenység pénzkiváltó funkciója. Ebben a kontextusban az információsszerzés, a szakirányú tanulás vagy a szaktanácsadás igénybevételének kutatása nem mutatkozott aktuális kérdésnek. Az üzemszerűen működő mezőgazdasági farmok csekély száma sem indokolt ilyen irányú kutatási programot, a kisléptékű innovatív termelési gyakorlatok pedig még szórványosak voltak a térségben. A kutatások elmaradásának másik oka azzal lehet kapcsolatos, hogy a térségbe irányuló tudástranszfer folyamat más területeken sem képezte elemzés tárgyát, nem tartozott (tulajdonképpen ma sem tartozik) az érdeklődést keltő, térségi prioritásként kezelt témák körébe.

Az Európai Unióhoz való kapcsolódás folyamatának indulását követően az agrártevékenység térségi társadalmi megítélése fokozatosan megváltozott, az agrárjellegű tevékenységek köre bővült és diverzifikálódott. A földalapú támogatások rendszerének életbeléptetése után újra aktivizálódott az önfenntartó családi gazdálkodási modell, gyarapodott az üzemszerűen működő farmgazdaságok száma, megjelentek az olyan kisléptékű innovatív agrárkezdeményezések, amelyekre korábban a térségben nem volt példa (gyógynövénytermesztés, gombatermesztés, mangalicatenyésztés, kisállatttenyésztés, gilisztafarm, csigatenyésztés, rózsater-

mesztés és hasonlók. Mikrotérségenként kiskertes mozgalmak is alakultak, folyamatosan növekszik az ún. hobbikertészkedéssel foglalkozók száma, nem utolsó sorban pedig növekszik az olyan újonnan induló vállalkozások száma, amelyek a fiatal gazdák számára kínált pályázati lehetőségeket, vagy az ágazat- és termékcentrikus országos támogatási programokat igyekeznek kihasználni. Mindez azzal járt, hogy az utóbbi egy-másfél évtizedben megjelent és fokozatosan növekszik az agrárjellegű foglalkozásokhoz kapcsolódó információ és tudásigény, ezzel kapcsolatban a tudásszerzés és tudáshasznosítás sokféle formája alakult ki. A szaktanácsadás igénybevétele mintegy feloldódik ebben az összetett és diffúz tudáshasznosítási folyamatban. Nem jelenik meg elkülönült, specifikus tudáshasznosítási gyakorlatként azon egyszerű oknál fogva, hogy a térségben agrárjellegű szakmai tudáspotenciál ugyan létezik, de intézményes, átfogó szaktanácsadási rendszer nem működik.

A következőkben célcsoportok szerint röviden jellemezzük a tudásszerzési és tudáshasznosítási gyakorlatot, majd részletesebben bemutatjuk a kisléptékű gazdálkodást folytató innovatív gazdálkodók gyakorlatát. Az első témakört illetően csak tereptapasztalatainkra hagyatkozhatunk, az innovatív csoport tevékenységét illetően pedig a 2011 óta folyamatosan végzett térségi agrárinnovációs kutatássorozat eredményeire alapozunk.

a.

A térségi agrárszereplők legnagyobb csoportja (az önfenntartó családi gazdálkodást folytatók köre) esetében folyamatszerű tudásszerzési gyakorlatról nem beszélhetünk. Ezek a gazdálkodók a családi szocializáció során szerzett tapasztalati tudásra alapoznak. Tacit tudásról van szó abban az értelemben is, hogy ha rákérdezünk az agrártevékenységgel kapcsolatos tudásra, akkor a válaszban a személyes tudás helyett a közösségi normára, szokásra, a mások gyakorlatához való igazodásra hivatkoznak, és a tudás gyarapítására vonatkozóan nemleges vagy bizonytalan válaszokat adnak. Kivételt egyetlen terület képez, ez pedig a család tulajdonában lévő mezőgazdasági géppark hasznosítása. Fontosnak, szükségesnek tartják újabb gépi eszközök vásárlását, ez az igény a narratív szinten nem technológiai váltásként, hanem a munkavégzést megkönnyítéseként, a nehéz fizikai munka (szántás, kaszálás, szénakészítés, aratás, burgonyaszedés, szállítás) leváltásaként tematizálódik, nem utolsó sorban az önállóság (a gép eszközökkel rendelkezőktől való függetlenség) eléréseként jelenik meg.

b.

Az üzemszerűen működő nagyobb farmgazdaságok esetében, illetve társulási és szövetkezeti gazdálkodási formák esetében (mindebből egyelőre együttesen is kevés van a térségben) az agrárszakemberek főállású foglalkoztatása (például állatorvos), vagy a szolgáltatási szerződés formájában való együttműködés jelenti a szakmai tudáshasznosítás és a szaktanácsadás általános formáját. A technológiai innovációk hasznosítása az agrárszereplőknek ebben a csoportjában elsősorban gazdaságossági kérdés. Intézményesített K+F tevékenységről nincsen információnk, a technológiai innovációk köréből a digitális technológiák hasznosítása van napirenden. A gyakorlatban ez kísérleti szintet jelent, példa erre néhány esetben digitális applikációk és digitális gépi eszközök vásárlása, használata.

c.

Hobbikertészek körében végzett szélesebb körű térségi elemzésről nincsen tudomásunk, a tapasztalat azt mutatja, hogy felsőfokú képzettséggel rendelkezők körében népszerű elsősorban ez a tevékenység, és esetükben az önálló internet alapú tájékozódás, illetve a szakkönyvek hasznosítása jelenti a tudásszerzés legfontosabb módját. A térségben szerveződött kiskertes mozgalmak (ezek elsősorban a közösségi média felületein szerveződnek, ehhez kapcsolódnak az off-line kapcsolatok, rendezvények) esetében a résztvevők közti tudásmegosztás jelenti az információszerzés és technológia tanulás domináns formáját, részben a digitális kapcsolattartás, részben pedig a személyes tapasztalatszerzés révén. Nem utolsó sorban egy olyan csoportról is említést tehetünk, amelynek tagjai falusi környezetben élő kistermelők, akik civil szervezetek és megyei intézmények szakembereinek megkeresése, biztatása nyomán léptek be ún. helyi termék előállító és forgalmazó hálózatokba. Esetükben az információszerzési és tudáshasznosítási tevékenység minimális, és elsősorban a termékforgalmazásra vonatkozik.

d.

A tudásszerzés és tudáshasznosítás legfontosabb térségi csoportját azok az innovatív gazdálkodók (illetve az innovatív gazdálkodást kezdeményezők és tervezők) képezik, akik továbblépnek az önfenntartó, holisztikus tevékenységre alapozó családi gazdálkodási modellen, de nem tekintik célnak az üzemszerűen működő nagy farmgazdaság kialakítását sem. A kiskertes mozgalmak szereplőitől és a hobbikertészektől abban a tekintetben különböznek, hogy tevékenységükbe beépítik hivatalosan is az üzleti komponenst (gazdasági eredményesség, marketing,

ennek a csoportnak a részletes jellemzését lásd: Biró 2016. 33–37). Ennek a csoportnak a létszáma folyamatosan gyarapszik. Tudásszerzés és tudáshasznosítás szempontjából nem csak azok jönnek számításba akik már ilyen tevékenységet folytatnak, hanem azok is, akik ilyen jellegű agrártevékenységet végeznek és jelenleg az alapozás (tájékozódás, tanulás, felkészülés, kísérletezés) fázisában vannak. Az ebben a körben készített mintegy 120 interjú és esetelemzés anyaga azt jelzi, hogy a tudásszerzés és tudásfelhasználás sokféle gyakorlata alakult ki a vizsgált térségben. A szaktanácsadás igénybevétele sem a formai elemek, sem a tartalom, sem a funkció tekintetében nem különül el ettől a sokféle tudás-felhasználási gyakorlattól, hasznosításának mértéke jóval elmarad más összetevők mértéke mögött.

A térségi agrárszereplőnek ez a csoportja gyakorlatilag folyamatosan végez valamilyen tájékozódási tevékenységet, felhasználva ehhez minden számára elérhető forrást. Ez a tájékozódási gyakorlat az esetek többségében általános jellegű, azzal a beállítódással lehetne jellemezni, hogy „lássuk, találok-e, látok-e, hallok-e a magam számára valami fontosat, érdekeset, amit hasznosítani tudnék...". Ebben a tájékozódási gyakorlatban olyan ismeretek is fontosnak minősülnek, amelyeknek hasznosítására csak később kerül sor. Ettől eltérő a célzott tájékozdás, amikor valamilyen konkrét kérdésre keresnek választ, vagy a gazdálkodás során felmerült problémára, nehézségre keresik a megoldást.

Az innovatív agrárszereplők széleskörű és sokféle információszerzési, tudáshasznosítási gyakorlatát többféle szempontból is elemezhetjük. A felhasznált információforrásokat, az információszerzés módozatait és a hasznosulás formáit jelen kötetben külön tanulmányban mutatjuk be.

A tudásszerzési helyek tipológiája azt jelzi, hogy az innovatív agrárszereplők sokféle irányba nyitottak, ha információk kereséséről, tanulásról, tudásfelhalmozásról van szó, a sokféleség azonban a tudásszerzési tevékenység alkalmi, efemer, nem rendszerszerű jellegét is kiemeli. Nem intézményes, szervezett, szakpolitikai szinten megtervezett tudáskínálatból válogatnak, hanem személyes igényeik, ambíciók, terveik vagy aktuális megoldandó problémáik függvényében kereső tevékenységet folytatnak. A kereső, válogató, igénybevevő tevékenységük hangsúlyosan személyes és informális, rendszerint rövid időtartamú.

Ebben a sok elemet tartalmazó forráshely konstrukcióban a szaktanácsadás gyakorlatilag elvész.

4. Összefoglalás

4.1. Térségi tudáskontextus

A **tudástranszfer folyamat** legfontosabb támogató tényezőjét az jelenti, hogy a térségben a szakmai képzések iránti igény jelentős, és fokozatosan bővül (létszámban és érdeklődési kör tekintetében) az új agrárismereteket igénylők rétege. Jellemző a folyamatra az éppen aktuális kihívásoknak, igényeknek és támogatási lehetőségeknek való megfelelés igyekezete. A képzési formák esetében figyelhető meg, hogy olyan képzési kínlatok indulnak amelyek épp divatosak, vagy amelyekre könnyebb külső anyagai támogatást szerezni.

Tartalmi szempontból a képzési programok nagyobb része térségen kívüli példák utánzására alapoz, ugyanakkor a képzési tartalmaknak a térségi társadalmi, környezeti, gazdasági adottságokhoz való adaptációja részleges vagy el is marad. Tartalmi szempontból a gépi eszközökhöz és termelési technológiákhoz kapcsolódó információk és ismeretek vannak többségben, jóval kisebb szerepet kapnak a menedzsmenethez, a marketinghez, a termék design-hoz, a kommunikációhoz, a kapcsolatépítéshez, a hálózati együttműködéshez kapcsolódó ismeretek.

Összességében azt láthatjuk, hogy a tudástranszfer folyamatok egymástól független szinteken zajlanak. Jelentős mértékben különböznek az intézményi keretek, a helyszínek, az időpontok, a részvételi formák tekintetében. Mivel a kínálat is diffúz és efemer jellegű, az igények működése is az, a kínálat és a térségi igény találkozása olyan pontszerű tanulási formák kialakuláshoz vezetett, amelyek között két egymáshoz hasonlót sem nagyon lehet találni.

Ez a sokelemű, diffúz kínálati és tevékenységhalmaz előnyös is lehet abban a tekintetben, hogy sokféle térségi igényre felelhet rá, adott esetben gyorsan és rugalmasan tud ráhangolódni kisebb vagy nagyobb célcsoportok aktuális igényeire. Hátrányt jelenthet az, hogy az egyes tudástranszfer folyamatok és események nem kapcsolódnak egymáshoz (az esetek többségében nem tudnak egymásról), nem tapasztalható egymásra épülés vagy szerepmegosztás, szinergiahatások csak véletlenszerűen alakulhatnak ki. Nem utolsó sorban hátrányt jelenthet az is, hogy ez a tudástranszfer gyakorlat jelen formájában nem követ szakmai vagy szakpolitikai szinten megjelölt térségi célokat, nem alakult ki a térségben tartalmi, módszertani követés, ennek következtében az egész tudástranszfer folyamat eredményességé-

ről, társadalmi modernizációs szerepéről csak közvetett módon és sok munkával szerezhetünk információkat.

A **térségi tudástermelés** kapcsán összességében az alábbiakat mondhatjuk:

- Térségi tudástermelés kevés helyen zajlik, nincsen közvetlen kapcsolatban a térségben zajló gyakorlati agrártevékenységgel.
- Térségi körülményekhez igazodó, intézményes agrárjellegű K+F tevékenység nincsen.
- Egyetemi és egyéb intézményi keretekben a standard szaktudományi ismeretek (agrárgazdaság, környezetvédelmi technológiák, élelmiszerkémiai eljárások, kommunikáció és PR, marketing, design stb.) átadása mellett kisléptékben tudástermelés is zajlik (kutatási programok, kísérletek, elemzések) azonban vagy nem jutnak el a termelő ágazatok szereplőihez, vagy pedig – kevés kivételtől eltekintve – nem térségspecifikus tudások.
- Térségi szempontból a legértékesebbnek nevezhető tudástermelés az innovatív egyéni vállalkozók szintjén érhető tetten (új termékelőállítások térséghez való adaptálása), ez a térségspecifikus tudás azonban rendszerint egyéni szinten marad. Egyelőre nincsen hely, fórum, szervezeti keret arra, hogy az ilyen jellegű adaptációs tapasztalatok megjeleníthetők és megoszthatók legyenek a térségi szerepelők körében.
- Tekintettel arra, hogy a térségbe irányuló tudástranszfer folyamat a térségi tudástermelést az esetek többségében negligálja, a térségi igényekre szabott és térségi szereplők által működtetett szaktanácsadói program lehetne a leginkább alkalmas arra, hogy hasznosítsa (és végső soron ösztönözze is) a térségi tudástermelési folyamatot.

A **tudásfelhasználás** mintázatai szorosan kapcsolódnak az agrárjellegű tevékenységek típusaihoz. Az önfenntartó családi gazdálkodással foglalkozók esetében a tudásfelhasználás minimális. Az üzemszerű nagyobb gazdaságokat működtető vállalkozások az induláskor szakemberek segítségét veszik igénybe, az esetek többségében a vállalkozás indításakor kiválasztott termelési-feldolgozási technológiát igyekeznek – főállású szakemberek alkalmazása révén – hatékonyan működtetni, K+F jellegű tevékenységekre kevés jel mutat. A kisléptékű, a termék és a termelési technológia tekintetében egyaránt újszerű térségi agrárvállalkozások esetében a tudásfelhasználás a vállalkozás vezetőjéhez kapcsolódik, ez rendszerint többirányú,

rugalmas és folyamatos tájékozódást/tanulást jelent. Az informális agrárhálózatok szereplői, a hobbikertészek, az innovatív gazdálkodást tervezők egyre növekvő csoportja is ehhez hasonló tudásfelhasználási mintázatokkal jellemezhető, csak ez utóbbiak esetében az informálódás és a tanulás kevésbé szervezett, kevésbé célirányos.

A **térségi tudáskontextus** egészével kapcsolatban az alábbiakat emelhetjük ki:

- **A térségi tudásfolyamatokban érdekelt csoportok nem homogének**. Célcsoportokat ugyan képezhetünk több kritérium alapján is (termékek, termelési technológiák, életkor, nem stb. szerint), de az egyes kezdeményezések hangsúlyozottan bottom-up jellege miatt (eltérő indulási feltételek és adottságok, különböző attitűdök, eltérő tudásszintek, változó célok) minden csoport heterogénnek bizonyul. Az individuális jellemzők szerepe meghatározó jellegű, alapvetően befolyásolja az agrárszereplőknek a részvételi módját úgy a tudástranszferben mint a tudásfelhasználásban vagy a tudástermelésben.
- A tudásfolyamatokban való szerepvállalás elemzése azt jelzi, hogy a térségi innovatív jellegű agrárkezdeményezések a felépítés és a működési modell szintjén a **szigetszerű (pontszerű) modellt** preferálják. Ezt a térségi adottságot célszerű figyelembe venni az olyan szakpolitikai programokban amelyek a hálózatépítést, az aktorok közti együttműködést vagy a tudásmegosztást szeretnék előtérbe hozni. A szigetszerű működési modell jelenléte a digitalizációs programok számára is korlátot jelenthet. Az ezen a téren végzett elemzéseink azt jelzik[12], hogy az innovatív agrárszerepelők sok esetben kísérletet tesznek a szigetszerű modell megváltoztatására, azonban az ilyen jellegű társadalmi újrapozícionálási kísérletek sok esetben a helyi környezet, a lokális társadalom ellenállásába ütköznek. A társadalmi beágyazódás lokális korlátozása természetesen az innovatív szereplők által képviselt tudás helyi megosztásában is korlátot képez.
- A térségi tudáskontextus alakulásában fontos figyelni arra, hogy az agrárszerplők körében **a digitális megoldásokkal kapcsolatban a távolságtartó attitűdöknek fontos szerepük van.** A személyes kapcsolatok szerepe változatlanul jelentős.

[12] Lásd ezzel kapcsolatban: Biró – Sárosi-Blága (2020)

- A rendelkezésre álló **térségi tudáspotenciál egy jelentős része nem kapcsolódik (nem kapcsolható) a térségi agrártevékenységhez**. Ennek oka az, hogy a térségben dolgozó és magasabb fokú képesítéssel rendelkező agrárszakemberek egy részének tudása a nagyüzemi gazdálkodáshoz kapcsolódik, más része pedig olyan hivatali munkakört tölt be amely csak formális és részleges tudáshasznosulást tesz lehetővé.
- A tudáskontextus folyamatainak (tudástranszfer, tudástermelés, tudásfelhasználás) egységes szervezeti keretbe foglalása, programszerű intézményesítése rövid távon nem mutatkozik kivitelezhetőnek. Ennek egyik fontos oka az, hogy a tudásszerzés szigetszerűen tagolt és diffúz gyakorlata trendszerűen leértékeli és/vagy távolságtartással kezeli (a gyakori igénybevétel mellett is!) a tudásfelhalmozást, a tudásszerzés és hasznosítás intézményes formáit. Amikor csak teheti, ezek helyett az alkalmi, perszonifikált, gyors és költségmentes, a pillanatnyi probléma megoldását szolgáló tudásszerzési gyakorlatnak ad prioritást.
- Azt maguk az innovatív szereplők is elismerik, hogy a térségi innovatív folyamatok fenntartásához és erősítéséhez a rendelkezésre álló térségi tudáspotenciál nem elegendő („tanulni kell"). Szakpolitikai szemszögből ez úgy fogalmazható meg, hogy a térségi tudáskontextus újrapozícionálása nélkül a tág értelemben felfogott agrárium modernizálódása terén nem lehet érdemben továbblépni. Az agrárium térségi diverzifikációs folyamata halad előre (egyre több és egyre többféle újszerű agrárkezdeményezés indul be), ez azonban föltehetően csak akkor vezethet az agrárium terén térségi léptékű paradigmaváltáshoz, ha az innovatív kezdeményezések növekedési folyamata a szakmai tudás térségi szerepének és mennyiségének növekedésével párosul. Ehhez a váltáshoz minden bizonnyal szükség van/lesz a szaktanácsadás térségi tematizációjára és szakmai/intézményes pozícionálására.

4.2. Térségi szaktanácsadás

A térségi tudáskontextusban többféle módon, többféle szereplő részvételével zajlik olyan alkalmi jellegű tevékenység, amely tartalmi szempontból „szaktanácsadásnak" lenne nevezhető. Az ilyen jellegű tevékenység nem nyert önálló szakmai megjelölést, a szaktanácsadásként értelmezhető tevékenységek pedig mintegy

„feloldódnak" a térségi tudáskontextus egyéb folyamataiban. Országos léptékű, önálló intézményrendszerként működő szaktanácsadási rendszer nem alakult ki, hivatalosan igénybe vehető szaktanácsadói szolgáltatás sem. Új kezdeményezés a térségben az úgynevezett falugazdászok 20 fős csoportja, mint első szervezett szaktanácsadási kezdeményezés.

A térségben a szaktanácsadásban hasznosítható **szakmai tartalomgyártási** potenciál minimális. A térségben agrárjellegű tudástermelés intézményes keretben kevés helyen zajlik. Az endogén kapacitásokra alapozó tudásmegosztás alkalmainak száma kicsi, a tevékenységek tartalmi kínálatának spektruma szűk, jellemző rá a kampányszerűség.

Az agrártermelők oldalán a személyes kapcsolatokon alapuló, informális tanácskérési gyakorlat felülértékelt az intézményi formákkal szemben. A jelenlegi gyakorlatot nem a formalizáltság, hanem a személyesség dominálja.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a jelenleg rendelkezésre álló térségi szaktanácsadói potenciál működését az alábbiak jellemzik:

- Szakemberek (pl. állatorvosok, agrármérnökök) tudásának igénybevétele a vállalkozás során adódó problémák megoldása céljából. Alkalmi jellegű abban az értelemben, hogy a szakemberhez fordulók igénye alakítja a szaktanácsadói tevékenységet. Az igénylők arra törekednek, hogy tartós, informális, bizalmi kapcsolatot alakítsanak ki a szakemberrel annak érdekében, hogy szükség esetén bármikor tudjanak hozzá fordulni.
- Az innovatív agrárvállalkozók tanácsadóként való működése. Lokális, vagy kistérségi léptékben működik. Személyhez kötött, az innovatív vállalkozó kínálata (személyes felajánlása) alapján indul, szerepépítéssel is jár, szűk körben hat, az esetek többségében olcsó vagy ingyenes.
- Alkalmi tudástranszferhez, bemutatókhoz kötött ismeretátadás (pl. külföldi szakember meghívása).
- Szaktanácsadás igénylése formalizált keretben (tanfolyam, képzési program, konferencia részeként).

A mai agrárinnovációs folyamatok folyamatosan, egyre szélesebb tevékenységi skálán termelik az **újabb tanácsadási igényeket** (forrásbevonás, marketing, digitalizáció). Ezen a téren további változások valószínűsíthetők.

5. Továbblépés?

A térségi tudáskontextusról alkotott helyzetkép lehetőséget kínál néhány olyan szempont és javaslat megfogalmazására, amelyek a rendszerjellegű térségi szaktanácsadás megtervezése és kialakítása során figyelembe vehetők.

A tudáskontextus és az ezen belül kialakult szaktanácsadási gyakorlat működésének alapján olyan térségi léptékű szaktanácsadási rendszert célszerű elgondolni, amely az agrárszereplők aktív bevonására alapozódik. Az elemzés alapján azt láthatjuk, hogy a tudáskontextus működésének formalizált szegmensében határozottan elkülönülnek a tudás átadói és befogadói, a tudás termelői és felhasználói. Az informális szegmensben viszont a határok nem ilyen élesek, a befogadók/felhasználók körei már tudástermelőként is tudásmegosztóként is megjelennek. A formális és informális szegmens működésének összekapcsolása alakíthatná ki azt a térségi gyakorlatot, amely a jelenlegi adottságok megtartása mellett a szerkezeti-tartalmi továbblépésre is lehetőséget kínálhatna. Az innovatív gazdálkodók számának növekedése és az innovatív tevékenységformák bővülése okán szaktanácsadásra egészen bizonyosan szükség van, és a továbbiakban vélhetően még inkább szüksége lesz. Az sem nagyon vitatható, hogy szükséges lesz az átváltás az eseti, személyes modellről valamilyen szervezett, intézményes modellre. Ez az új modell még középtávon sem tekinthet el a szaktanácsadás klasszikus gyakorlatától (szakemberek által képviselt tudás szolgáltatás formájában való igénybevétele), ehhez kell majd társítani az olyan kisebb-nagyobb térségi tudástermelő és tudásmegosztó hálózatokat, amelyekben a térségi agrártermelők is fontos és aktív szereplők, amelyekben a tudás befogadása és megosztása közösségi jellegű tevékenységgé válik. Az ilyen rendszerjellegű, sok belső működő egységet tartalmazó térségi modell ma még csak vízió formájában fogalmazható meg.

A térségi léptékű szaktanácsadási rendszer elgondolásához és tervezéséhez ma még sok információ és előmunkálat hiányzik. Nem ismertek kellőképpen a tudástranszfer térségi célcsoportjai, az egyes célcsoportokhoz sorolhatók igényei, együttműködési készségei. Mindehhez azt is figyelembe kell venni, hogy a szakmai tudást igénylők köre egy ágazaton, egy termelési technológián, egy terméktípuson belül is tagolódik a vállalkozók tevékenységének, társadalmi helyzetének és szerepének, attitűdjeinek jellege szerint. Ugyanakkor újabb célcsoportok képződnek (hobbikertészek, kiskertmozgalom). Nem ismerjük kellő mértékben a tudásfelhasz-

nálás térségi mintáit, a digitális tartalmak hasznosításával kapcsolatos magatartások változásának ütemét, a felhasználók nyelvi kompetenciáit.

Egy alaposan átgondolt és szakmai vita tárgyává tett vízió megfogalmazását követően célszerű lenne teszt jelleggel vagy kisebb léptékű „valós" modulként kialakítani és működtetni olyan programokat, amelyek sikeres működés esetén a későbbiek során intézményesíthetők, és alkotóelemeit képezhetik a fokozatosan kiépítendő térségi rendszernek. A modulszerűség és fokozatos építkezés a térségi fejlesztéspolitikai gyakorlatban ritkán kerül alkalmazásra, az esetek többségében a keretek megteremtése és azok legitimálása kap nagyobb prioritást. A térségi agrárinnovációs folyamat komplexitása és változó jellege azonban nem nagyon teszi lehetővé olyan keret-jellegű struktúra kivitelezését, amely hasznos lenne a térségi agrárinnovációs folyamat számára. A magyarázat abban rejlik, hogy a keret-jellegű intézmény a térségi agrárinnovációs folyamathoz viszonyítva „külső" entitás lenne, kialakítani pedig csak olyant érdemes, amely strukturálisan a térségi agrárinnovációs folyamat része.

Szakirodalom

Balaton Petra 2006

A székely akció története, 1902–1914. Állami szerepvállalás Székelyföld felzárkóztatására. Debreceni Egyetem. Doktori (PhD) értekezés.

Balaton Petra 2016

Gazdaság és agrártársadalom. In: Bárdi N., Pál J. (szerk.) Székelyföld története III.kötet. 137–241.

Biró A. Zoltán 2016

A fiatal gazdák innovációs szerepe a székelyföldi térségben. In. Biró, A. Zoltán, Magyar, Ferenc (szerk.) Agrárinnováció – térségi esély. Fiatal gazdák a székelyföldi térségben. 13–56. Csíkszereda, Státus Kiadó.

Biró A. Zoltán 2017

Új elitszerepek rurális környezetben. In Biró, A. Zoltán and Magyar, Ferenc (szerk.) A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. 13–39. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró A. Zoltán 2019

Székelyföld: társadalomtudományi megközelítések. *Metszetek. Társadalomtudományi folyóirat.*Vo. 8. No. 2. 3–16.

Biró A. Zoltán – János Zsuzsanna 2016

Oktatás – innováció – fejlesztés. A csíkszeredai Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány tevékenysége. In: Versenyképes oktatás, piaciképes szakember. (Lengyel László, Kulcsár Sarolta szerk.), OMIKO oktatásmódszertani konferencia, Zenta, Szerbia.

Biró A. Zoltán – Koszta Csaba János – Mátéffy Mária Aranka (szerk.) 2004

Vidékfejlesztés Hargita megyében. Alutus Kiadó, Csíkszereda.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc (szerk.) 2013

Vidék és versenyképesség. Agrárinnovációs helyzetkép a székelyföldi térségben. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc (szerk.) 2014

"Mindig arra kell törekedni, hogy egy lépéssel előbbre legyünk...": Agrárinnovációs kezdeményezések a székelyföldi térségben. Státus Kiadó, Csíkszereda.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc (szerk.) 2017

A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc (szerk.) 2018

Kísérlet vagy modell? Az agrárinnováció, mint székelyföldi fejlesztési paradigma. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc (szerk.) 2019

Digitális agrárium – székelyföldi innováció. Az agrárium digitalizációjának térségi környezete. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró A. Zoltán – Ozsváth-Berényi Hajnal (szerk.) 2010

Vidéki térség – szakmai tudás. „Sikeres Székelyföld" szakmai fórumsorozat. 2009. július 19. Hargita Népe Kiadó, Csíkszereda.

Biró A. Zoltán – Sárosi-Blága Ágnes 2018

Beágyazódás vagy marginalizálódás? Szempontok a székelyföldi innovatív agrárvállalkozások vizsgálatához. In Biró, A. Zoltán és Magyar Ferenc (szerk.) Kísérlet vagy modell? Az agrárinnováció, mint székelyföldi fejlesztési paradigma. Csíkszereda: Státus Kiadó 56–96.

Biró A. Zoltán – Sárosi-Blága Ágnes 2020

Embeddedness or Marginalization? Aspects for Analysing the Local Embeddedness of Innovative Agricultural Enterprises in Szeklerland. *Acta Universitatis Sapientiae, Social Analyses,* 22.10.77−93.

Biró A. Zoltán – Sárosi-Blága Ágnes – Gergely Orsolya – Székely Kinga Katalin 2018

Szakképzés vidéki térségben *Pro Scientia Ruralis* 2018.2.103–152

Biró A. Zoltán – Tiboldi István (szerk.) 2012

Agrárképzés minden szinten. A 2012.június 15-én Csíkszeredában megrendezett szakmai kerekasztal anyaga. Magyar Tudomány Háza 1. Csíkszereda, Státus Kiadó.

Bodó Julianna 2004

„Így kollektivizáltak minket...". Kulturális antropológiai elemzés két székelyföldi településről. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Bodó Julianna 2009

Persuasion Techniques and Community Reactions in Corund (the Hungarian Autonomous Region) In: Transforming Peasants, Property and Power. The Collectivization of Agriculture in Romania, 1949-41962. (ed. C. Iordachi – D. Dobrincu) Central European University Press, Budapest, New York, 355–368.

Bodó Julianna – Oláh Sándor (szerk.) 1996

Elmentünk? Székelyföldi életutak. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

KAM 2001

A LAM Alapítvány képzési és hitelnyújtási programjának elemzése. Kutatási jelentés (kézirat).

KAM 2004

Székelyföldi háztartásvizsgálat. Kutatási gyorsjelentés (kézirat).

KAM 2011

Székelyföldi háztartásvizsgálat. Kutatási gyorsjelentés (kézirat) .

Kiss Adél 2019

Felnőttképzési helyzetkép a székelyföldi térségben. *Metszetek. Társadalomtudományi folyóirat*.Vo. 8. No. 2. 93-108.

Kozári József (szerk.) 2009

Mezőgazdasági szaktanácsadás. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest. ISBN 978-963-9736-98-6

Laki László – Biró A. Zoltán 2001

A globalizáció peremén. Kunhegyes térsége és a Csíki-medence az ezredfordulón. Európa Tanulmányok 6. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest.

Mátéffy Mária Aranka 2014

A vidékfejlesztéssel kapcsolatos tudásformák szerepe és változása hargita megyében. Doktori értekezés. Kézirat.

Oláh Sándor 2001

Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949-1962). Pro Print Könyvkiadó. Csíkszereda.

Oláh Sándor 2004

Falusi látleletek (1991-2003). Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Oláh Sándor (szerk.) 2006

Térség és kultúra. Hargita Megyei Kulturális Központ. Alutus Kiadó, Csíkszereda.

Oláh Sándor 2008

Kivizsgálás. Írások az állam és a társadalom viszonyáról a Székelyföldön. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Oláh Sándor 2016

A „Kis magyar világ”1940-1944. Társadalmi és gazdasági átalakulás, In: Bárdi N., Pál J. (szerk.) Székelyföld története III.kötet. 605-654.

Oláh Sándor 2017

„Cu sporită vigilenţă comunistă...”. Lupta de clasă în satele din jurul Odorheiului Secuiesc în perioada colectivizării. In: Dobrincu D. –Iordachi C. (szerk.) Edificarea orânduirii socialiste. Violenţa politică şi lupta de clasă în colectivizarea agriculturii din România, 1949-1962. Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi. pp. 257-276.

Sárosi-Blága Ágnes 2017

Iskola és térségi pozícionálás egy székelyföldi térségben. *Pro Scientia Ruralis* 2017.1.156–165.

Sárosi-Blága Ágnes

TUDÁS, INNOVÁCIÓ, FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS

1. Bevezető

A vidéki térségek innovációs folyamataiban szakmailag és a laikus közvélemény szempontjából is egyetértés van abban, hogy a tudás egy kulcstényezőt jelent. A tudáshoz szorosan kapcsolódó tanulás, és az ezáltal megújulásra képes területek – például a mezőgazdaság – gazdasági és társadalmi szempontból is a fejlődés fontos mozgatórugóját jelentik. A számos tudáshoz és tanuláshoz kapcsolódó globális, nemzeti és lokális fejlesztési programoktól függetlenül, még mindig túl kevés figyelmet kapnak az olyan minőségi szempontok, mint például a társadalomtörténeti sajátosságok, helyi igények és szükségletek, közösségi részvétel, helyi erőforrások és sajátosságok, érintett szereplők attitűdjei. A tudás egy olyan mindenki által fontosnak tartott és érthető tényező, amely nemzetközi kontextusban az új vidékfejlesztési paradigma kapcsán került előtérbe, és komplexitása ellenére kiválóan szemlélteti a hálózati struktúrák, a társadalmi interakciók, valamint a társadalmi, történelmi és intézményi háttér fontosságát az innovációs folyamatokban.

A csíkszeredai Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány és a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja 2011 óta foglalkozik a székelyföldi agrárinnovációs folyamatok elemzésével. A kutatási eredmények a székelyföldi agrárium esetében egyértelműen jelzik a tudásformák, tudásinterakciók, a tudáshálózatok fontosságát. Az elemzett célcsoport (innovatív agrárvállalkozók) esete ebből a szempontból nagyon sajátos, ugyanis a célcsoport tagjai explicit módon jelzik az információk és a tanulás iránti igényüket, formális és informális keretek között egyaránt.

Jelen tanulmányban olyan szakirodalmi anyagok, kutatási projektek és programok ismertetésére kerül sor, amelyek különféle módon foglalkoznak a tudás, az innováció és a vidékfejlesztés közötti összefüggésekkel. A tanulmány elsődleges célja felhívni a figyelmet a tudásformák elemzésének, a szereplőhálózatoknak, az informális tanulásnak, valamint a tudásalapú megoldásoknak a fontosságára.

2. A tudásbefogadás kérdése

A gazdasági és társadalmi fejlődési folyamatok kulcstényezője a tudás, amelynek formája és forrása sokféle lehet, és nem lehet külön értelmezni egy adott országra, térségre vagy akár fejlesztési területre vonatkozó tudásátadási és tudásszerzési sajátosságoktól. A vidékfejlesztésben újszerű megközelítések alapján (például Bruckmeier és Tovey 2008; G.Fekete 2008; Treakle és Krell 2014) az innováció kialakulásában a helyi tudás ugyanolyan fontos, mint a külső tudás befogadásának a kérdése. Vidékfejlesztési vonatkozásban tudás alatt nem csak a kompetenciákra és a szakmai tudásra gondolunk, hanem olyan tényezőkre is, mint az információk, az új technológiák, új kommunikációs és cselekvési modellek, és így tovább.

A tudás befogadásában és az innovációs folyamatokban – legyen szó tudástranszferről vagy műszaki-technológiai újdonságok bevezetéséről – meghatározó szerepe van annak, hogy a célcsoport (esetünkben az agrárium szereplői) milyen attitűdöket képvisel vagy alakít ki az innovációval, illetve az innováció befogadásával kapcsolatban. Az innovációk képviselői vagy terjesztői általában elvárják azt, hogy a befogadók nyitottak, rugalmasak legyenek, és kevesebbet foglalkoznak azzal, hogy a célcsoport körében jelen lehetnek olyan tudások vagy közösségi normák, beállítódások, amelyek az innovációk elfogadását korlátozzák. Az innovációk befogadásával kapcsolatos nehézségek előtérbe hozzák azt az igényt, hogy az innovációval megcélzott szereplőcsoportok viselkedését elemezni kell. Az Azjen és Fishbein által 1980-ban kidolgozott TORA modell (**Theory of Reasoned Action – Az ésszerű cselekvés elmélete) egy olyan elemzési és értelmezési keret, amely lehetőséget kínál a különféle szereplőcsoportok viselkedésének megértésére.** A mezőgazdasági döntéshozatal szempontjából a TORA modellt környezetvédelemmel, talajvédelemmel, kártevőkezelési problémákkal, tudás- és technológiatranszferrel kapcsolatos tanulmányokban alkalmazták. A TORA modellben a viselkedés közvetlen előzménye a viselkedési szándék, amely az akarat által ellenőrzött. A viselkedési szándékot két fő tényező befolyásolja: az attitűd és a szubjektív norma (ami lényegében az egyén által érzett társadalmi nyomás arra vonatkozóan, hogy egy sajátos módon viselkedjen vagy sem). Az attitűdöket az határozza meg, hogy az egyén mit gondol, mit hisz egy sajátos viselkedés végkimeneteléről. Továbbá az, hogy milyen értékeket társít a következményhez. A szubjektív normák az egyén meggyőződései arról, hogy mások milyen viselkedést várnak el tőle, illetve a motivációi arra vonatkozóan, hogy megfeleljen ezeknek az elvárásoknak.

A TORA modell lehetővé teszi számunkra a viselkedést befolyásoló kognitív és szociálpszichológiai tényezők azonosítását. Az elemzés segíthet a döntéseket meghatározó konkrét tényezők meghatározására. Az ésszerű cselekvés elmélete tehát egy elemzési keret, amely elismeri, hogy fontos mások cselekedeteinek és magatartásának befolyásolása, valamint fontosak a döntéshozó attitűdjei és percepciói.

A TORA modell alkalmazására jó példát kínál Garforth és társainak munkája (2004), akik a TORA modellt gazdák attitűdjeinek és viselkedésének megértésére alkalmazták a tudástranszfer stratégiák tervezésének javítása érdekében. Elemzésük során arra a következtetésre jutottak, hogy a délnyugat-angliai állattenyésztők tudása és hozzáállása bizonyos témákhoz (pl. hőérzékelők működése, lóhere vetése, a hígtrágya felhasználásának optimalizálása) jelentős eltéréseket mutat gazdaságok és gazdatípusok szerint. A hivatkozott szerzők az attitűdöt úgy mérték, hogy összesítették a kimenettel kapcsolatos hiedelmek és az eredményértékelések eredményeit minden válaszadó minden viselkedése esetében. Ezzel a módszerrel az egyes technológiák alkalmazásával kapcsolatban kognitív korlátokat és mozgatórugókat azonosítottak be, és arra a következtetésre jutottak, hogy a viselkedési szándékra a pénzügyi megfontolások mellett olyan tényezők is hatással vannak, mint a műszaki teljesítmény megértése, a könnyű használat, valamint a gazdaság erőforrásaival és hiányosságaival való összeegyeztethetőség. Tehát a tudás és a technológia átadása több mint annak a biztosítása, hogy az emberek ismerik az adott technológiával kapcsolatos tényeket. A tudás olyan szubjektív elemeket tartalmaz, mint a felfogás, a meggyőződés, az attitűd és az érték. Egy új technológia alkalmazásának eldöntésében sokkal fontosabb az, hogy a gazdák meggyőződjenek arról, hogy az jó a gazdaságuk számára, mint a tudományos vagy más összefüggésekben elért eredmények ismerete. A gondosan megtervezett kommunikáció elősegítheti a befogadást a támogató attitűdök megerősítésével és az akadályként szolgáló attitűdök gyengítésével. Mivel az attitűdök a gazdaságok és a gazdatípusok szerint eltérőek, a tudásátadás stratégiáit az adott technológiához és célcsoporthoz kell igazítani.

Az ehhez hasonló kutatások végzését a gazdák számára potenciális előnyökkel járó új technológiák elterjedésének lassúsága teszi szükségessé. A TORA modell alkalmazása hatékony lehet a kutatási és fejlesztési ügynökségek számára a tudás- és technológiatranszfer folyamatok irányításában.

Egy másik példa a TORA modell alkalmazására Ambrosius és társainak (2015) munkája, akik félig strukturált interjús kutatás alapján gazdálkodók döntéshozatalát modellezték a holland sertéshús-ágazatban. A hivatkozott szerzők szándéka egy olyan értelmezési keret kidolgozása volt, amely a gazdálkodók stratégiai döntéshozatalát az intézményi változásokhoz való alkalmazkodás, valamint az adott társadalmi struktúra sajátosságainak figyelembevételével modellezi. A kutatási eredmények alapján a gazdálkodók stratégiai döntéshozatalának keretrendszere három tényező alapján szerveződik: személyes jellemzők, a referenciacsoport társadalmi befolyása, és a mozgásteret meghatározó intézményi kontextus. A döntéshozatal kapcsán a kutatási eredmények felhívják a figyelmet a kontextus-specifikus tényezők fontosságára (pl. politika és a piac működése iránti bizalom), valamint a referenciacsoport által gyakorolt társadalmi befolyásra. Az ilyen jellegű szakmai munkák hozzáadott értéke egy adott ágazaton belül a döntéshozatali folyamatok sajátosságainak megismerése, amely támogatja a makró dinamikát eredményezhető ágazati viselkedés megértését, valamint az egyéni és a kollektív viselkedés kapcsolatának tanulmányozását.

3. Tudástipológia

Amennyiben tényként kezeljük azt, hogy a tudás szoros összefüggésben van a fenntartható fejlődéssel és a vidéki térségek versenyképességével, a tudásbefogadás kérdése mellett fontos figyelembe venni azokat a tényezőket is, amelyek révén a vidéki térségek saját erőforrásaikra alapozva képesek a tudás és a sikeres gyakorlatok reprodukálására. Bruckmeier és Tovey (2008) szerint a vidékfejlesztési gyakorlatban a fenntartható fejlődés megértése nehezebb és sokszínűbb, mint a tágabb értelemben vett gazdasági és társadalmi programokban. A hivatkozott szerzők éppen ezért nagyon fontosnak tartják a fenntarthatóság kapcsán elért eredmények mérésére szolgáló mutatók kidolgozását, és ezáltal a tudományos és a politikai diskurzusok összekapcsolását. A megfelelő stratégiák kidolgozásához elengedhetetlen a különböző tudásformák megismerése és kezelése. A hivatkozott szerzők a CORASON projekt[1] (Bruckmeier 2004; Bruckmeier és Tovey 2008) alapján fon-

[1] CORASON: 'a cognitive approach to rural sustainable development: the dynamic of expert and lay knowledge'. Egy EU által finanszírozott, 2004 és 2007 között 12 európai országban zajló kutatási projekt, amelynek célja volt a tudásformák azonosítása és a kölcsönhatásaik dinamikájának elemzése az európai vidékfejlesztési kezdeményezésekben.

tosnak tartják a tudásformák megkülönböztetését, és négy változatot javasolnak a hatékony helyi erőforrásmenedzsmentre:

- **Tudományos tudás (explicit, jól dokumentált, intézményes körülmények között elsajátítható):** tudományos (elsősorban ökológiai) megközelítés, amely egy irányadó tudásformára alapoz az erőforrások megújításában.
- **Menedzseri-politikai tudás (eszközök, ötletek, a jogi, intézményi, pénzügyi rendszer ismerete)**, amely szintén egy irányadó tudásforma az életminőség-javítás szempontjából (tájmegőrzés, vízellátás, egészség).
- **Helyi tudás (tényszerű, kísérleti jellegű és informális módon elsajátítható),** amely kulcsfontosságú az erőforrásmenedzsment és a helyi megélhetés biztosítása szempontjából.
- A három tudásforma (tudományos, menedzseri és helyi) kombinálása, amely a különféle szereplők közötti együttműködési formákban, közös érdek esetében jelentkezik például tudósok, helyi és globális szereplők között.

4. Tudásinterakció és hálózatok kialakítása[2]

A mezőgazdaságban a tudáscserével, a tanulással és az innovációval kapcsolatos megközelítések gyorsan fejlődnek. A változásokhoz való alkalmazkodás során a mezőgazdaságban, tanácsadásban, kutatásban, képzésben és oktatásban résztvevőknek számos kihívással kell szembenézniük. Míg korábban elegendőnek tűnt a kutatási környezetben kidolgozott tudások átadása a gazdáknak, ma már a mezőgazdaság, élelmiszertermelés és a vidéki térségek versenyképessége érdekében a tudás és a szakérdelem megosztásának új módozataira van szükség.

Az EIP-AGRI (The European Innovation Partnership for Agricultural productivity and Sustainability – 2012-ben indult, célja az „Európa 2020" kutatás és innováció megerősítésére vonatkozó stratégia támogatása) „interakciós innovációs modellnek" köszönhetően a tudás létrehozásában ma már együttműködnek a gazdák, a tudósok, a tanácsadók, a vállalkozások, a civil szervezetek stb. Az EIP-AGRI által kidolgozott AKIS (Agricultural Knowledge and Innovation Systems)

[2] Az írás az EIP-AGRI Agriculture and Innovation Agricultural Knowledge and Innovation Systems. „Stimulating creativity and learning" című EU-s szakanyagán alapszik, és a mezőgazdaságban a tudáscserével, tanulással és innovációval kapcsolatos aktuális folyamatok alapján kidolgozott innovációs projekteket mutat be.

fogalmat a tudáscsere-rendszer leírására használják: az emberek és szervezetek interakcióját egy régióban vagy országban. Az AKIS magában foglalhatja a gazdálkodási gyakorlatot, a vállalkozásokat, a helyi hatóságokat, a kutatásokat stb., és ez országtól vagy ágazattól függően nagyon változó lehet. Új rendszerek fejlesztésekor figyelembe kell venni a technikai, szervezeti és társadalmi dimenziókat („rendszerszemlélet"), ez segít áthidalni a szakadékot a tudomány és a gyakorlat között. Az EIP-AGRI célja a gazdálkodók által vezetett interaktív innovációs projektek támogatása, valamint a kutatás és a gyakorlat közötti szakadék megszüntetése. Éppen ezért a témával kapcsolatos szakanyagában olyan példákat, eszközöket és tippeket kínál a gazdálkodók, tanácsadók és kutatók számára, amelyek által javítani lehet az együttműködéseket, és nyereségesebbé, fenntarthatóbbá és termelékenyebbé lehet tenni a gazdaságokat. Ezek közül az alábbiakban három, a gyakorlatban is alkalmazott innovációs modell kerül bemutatásra: innovatív mezőgazdasági média, közösségi média a mezőgazdasági termelők számára, tematikus hálózatok.

4.1. Innovatív mezőgazdasági média: Online videók, németországi példa

A mezőgazdasággal kapcsolatos újságírás változóban van, és egyre gyakoribb az új, alternatív csatornák alkalmazása a gazdák tájékoztatására. Különösen elterjedt az online videók használata, amely nagyon hatékonynak bizonyult a kutatás és gyakorlat, valamint a gazdálkodók és a fogyasztók közötti információs szakadék kezelésére. Ebből a szempontból fontos, hogy a gazdák is kezdeményezhetnek innovatív megoldásokat az emberek elérése érdekében. Egy ilyen kezdeményezést valósított meg 20 német tejtermelő: 2013 óta használnak online videókat a farmjaik mindennapi életének megmutatására. Minden héten két videót tesznek közzé a www.mykuhtube.de oldalon. A csatornát 3000-en követik. „Kuh", jelentése németül „tehén". A kezdeményezést az Alsó-Szászország Tejtermelők Egyesülete vezeti. A videók segítségével végig lehet kísérni a gazdák mindennapi munkáját, meg lehet ismeri a gazdákat és családjukat, meg lehet tudni, hogy milyen tejtermelőnek lenni abban a régióban. Ugyanakkor meg lehet ismerni az új technológiákat, kipróbált technikákat és a gyakori problémák megoldásait. A résztvevő gazdák számos pozitív hatásról számoltak be: a gazdaság nyílt napjaira érkezők számának növekedése, több szereplés a nyomtatott médiában, valamint tévés és rádiós műsorokban.

Praktikus tippek videókészítőknek:

- a videók legyenek rövidek (maximum 3 perc) és egy témáról szóljanak
- ne legyen bonyolult a nyelvhasználat
- a videónak legyen hangzatos címe és előzetese a megtekintések számának növelése érdekében

4.2. Közösségi média a mezőgazdasági termelők számára: #Twitter #Meeting #AgriChatUK, angliai példa

A gazdálkodók egyre inkább használják a közösségi médiát, például a Twittert, a Facebookot, a Pinterestet és a Snapchatet. Ötleteket osztanak meg, sürgető kérdéseket és aktuális témákat vitatnak meg, vagy egyszerűen kapcsolatba lépnek egymással és tudást cserélnek olyan emberekkel, akiket egyébként nem érhetnének el, például európai szintű szervezetekkel. Az online tudáshálózathoz való csatlakozás vagy annak létrehozása elősegíti a gazdálkodók gyors és széleskörű kapcsolatát a társaikkal.

Az #AgriChatUK online Twitter-közösség minden csütörtök este meghívja a mezőgazdasági szakembereket, hogy beszéljenek olyan fontos kérdésekről, amelyek gyakorlati megoldást igényelnek. Tehát ez a közösség nem csak kínálja, hanem meg is szervezi a kapcsolattartás lehetőségét. Gazdálkodási szakemberek, például gazdák, tanácsadók, akadémikusok egyaránt heti rendszerességgel feltehetnek kérdéseket és válaszokat adhatnak. Ez egy nagyon egyszerű és gyors módja az információszerzésnek és a kapcsolatépítésnek.

Gyakorlati tippek kezdőknek:

- egyszerű nyelvhasználat
- a hibák és a helytelen információk közlésének kerülése a hitelesség érdekében
- a saját igényeknek és érdeklődésnek legmegfelelőbb közösségi média csatorna kiválasztása. Különbség van a magán- és a szakmai használat között
- fülbemászó hashtag vagy fénykép használata, amely segít felhívni a figyelmet és fókuszálni
- nem szabad elvárni, hogy mindenki hozzájáruljon a megbeszélésekhez. Néhány ember csak egyszerűen részt vesz információgyűjtés céljából

4.3. Többszereplős tudáshálózatok kiépítése a gazdák számára. Teagasc: Integrált tudáscsomag, információ, tanácsadás és képzés – Írország

Egyre több az olyan gyakorlati „tudáshálózat", amely tudást nyújt a gazdák számára. Ilyenek például a Horizont 2020 által finanszírozott tematikus hálózatok, amelyek a bevált gyakorlatok és a hasznos kutatási eredmények gazdálkodók számára érthető nyelven történő összeállítására és terjesztésére összpontosítanak. A gazda által vezetett „platformok" új ismereteket és újításokat cserélnek a gyakorlati hasznosítás és a további adaptáció érdekében.

Több formális és informális tudáshálózatra van szükség, amely releváns információkat szolgáltat a mezőgazdasági termelők számára. Ezeknek a tudáshálózatoknak a regionális vagy országos AKIS-be (Agricultural Knowledge and Innovation Systems) történő integrálása elengedhetetlen.

Teagasc – az Ír Mezőgazdasági és Élelmiszer-fejlesztési Hatóság – meggyőződése, hogy a tudáshálózatokat be kell építeni az ír AKIS-be. Kulcsfontosságú a holisztikus megközelítésük, amely ötvözi a tanácsadást a kutatással és az oktatással, miközben más érdekelt feleket és szervezeteket is bevon. Tudásprogramokat vezetnek, válaszolva a gazdák igényeire, és képzik és támogatják a mezőgazdasági információk egyéb szolgáltatóit. A Teagasc ConnectEd program hozzáférést biztosít a szakemberek számára kiadványokhoz, képzési és támogatási eszközökhöz, vállalati és kisvállalkozási tagsági lehetőségeket biztosít. A Teagasc hálózat sokféle szereplőt magába foglal, például: ipari partnerek, mezőgazdasági tanácsadók, kereskedelmi tanácsadók, mezőgazdasági média, gazdálkodói szervezetek. A Teagasc támogatja a mezőgazdasági termelők benchmarking eszközeit és vitacsoportjait, segítve a változások nyomon követését és motiválását, és ily módon ösztönzi a gazdákat az új technológiák alkalmazására.

További információk: www.teagasc.ie

5. Tanulási folyamatok: egyéni tudásszerzés és tudásterjesztés

A székelyföldi térségben az agrárium új szereplőinek tekinthetők az innovatív agrárvállalkozók, akiknek a tevékenységében a biztos jövedelem biztosítása mellett olyan szempontok is fontosak, mint a társadalmi és kulturális környezet, a környezet elismerése, önmegvalósítás, függetlenség érzése. Ezekhez azonban a

hagyományos gazdálkodási modell, valamint az átörökített helyi tudás (generációk közötti tudástranszfer) nem biztosít megfelelő kiindulópontot, nem elegendő, ezért szükségessé válik az állandó tanulás, az információkra és az új tudásokra való nyitott szemléletmód.

A gazdálkodók szintjén az innovatív tudások és gyakorlatok megismerése, illetve alkalmazása többféle módon, többféle léptékben történik, ezekben a folyamatokban egyéni feltételek és kisebb-nagyobb közösségi beállítódások játszanak szerepet. Az innovációs folyamatok szorgalmazói általában előtérbe helyezik a szervezett, formalizált ismeretterjesztést, azonban a formalizált tudástranszfer folyamatok mellett működik a mindennapi tudásszerzés szórt, komplex és sokféle gyakorlata. Ez nagyon népszerű a célcsoportban, ugyanis a formális keretek között történő tanulás alapvetően nem mezőgazdasági megélhetésre alapozó életmódhoz kapcsolódik. Az informális tudásszerzés ugyanakkor olyan témákban pótolhat tanulási hiányosságokat, amelyek kapcsán nem volt elérhető formális tanulási lehetőség (ez elmaradott vidéki térségekben gyakori probléma).

Az informális tudásszerzési formák és lehetőségek megismerése tehát nem csak a formális ismeretszerzési lehetőségek mellett kialakuló stratégiák, hanem a tanulási hiányosságok pótlása szempontjából is érdekes téma. Ezeknek a megismerése, hasznosítása vagy ösztönzése szintén fontos feladat, előtérbe hozza az olyan témákat, mint például a létező tudásformák feltárása, a formális és informális tudásszerzés folyamatainak kapcsolata, az egyre nagyobb teret nyerő digitális tanulási lehetőségek hatásainak megismerése. Az alábbiakban olyan szakmai elemzések és kutatások ismertetése következik, amelyek a tudásszerzési folyamatokban új témákra és gyakorlatokra fókuszálnak.

5.1. Tudásformák feltárása, elemzése

A gazdák tudásának elemzése egy érdekes és fontos téma nem csak az önképzés, tájékozódás és az egymástól való tanulás által generált innovációs folyamatok, hanem a tudásszint megismerése, nyomon követése szempontjából is. Hameed és Sawicka (2016) tanulmánya egy lengyel példa, ami azt igazolja, hogy a gazdák tudása összefüggésben van a gazdasági és társadalmi fejlődéssel.

Hameed és Sawicka (2016) tanulmánya gazdák tudását elemzi a lengyelországi Wawer és Wiazowna közösségben: a biogazdálkodás gazdasági és termelési vonatkozásaival kapcsolatos tudások (gazdaság, kontroll, talajtakarás, műtrágyák, vetésforgó). A kutatási mintába 122 gazdálkodót vontak be, akiket véletlenszerűen

választottak ki. A kutatás kérdőíves és interjús módszert alkalmazott. A gazdálkodók biogazdálkodással kapcsolatos tudásának meghatározása mellett a tanulmány választ keres arra a kérdésre, hogy a tudás milyen tényezőkkel, változókkal van összefüggésben.

A kutatási eredmények alapján a gazdálkodók közepesen magas szintű ismeretekkel rendelkeznek az ökológiai gazdálkodás gazdasági és termelési vonatkozásairól. A szerzők ezt azzal magyarázzák, hogy a gazdák magas számban vesznek részt az ökológiai gazdálkodás témában szervezett tanfolyamokon, képzéseken, terepnapokon. Az eredmények arra is rávilágítottak, hogy a célcsoport sokkal magasabb szintű tudással rendelkezik a gazdaság területén, mint más területeken. Ezt azzal magyarázzák, hogy föltehetően a gazdasági státusz jelentősen befolyásolja a gazdálkodók életét. Tehát a tudás hatékony felhasználása összefüggésben van a gazdasági és társadalmi fejlődéssel. A kutatás kimutatta, hogy szignifikáns összefüggés van a gazdák tudása és az iskolai végzettség, életkor, a mezőgazdaságban töltött évek között. A kutatás ugyanakkor arra is rávilágított, hogy nincs szignifikáns kapcsolat a gazdálkodók ismeretei és olyan változók között, mint a birtoklás típusa, a mezőgazdasági terület nagysága, elérhető mezőgazdasági információforrás.

Šūmane és társai (2016) tanulmánya gazdák ismereteinek és tanulási gyakorlatainak feltárásával foglalkozik, különös tekintettel az informális ismeretek és tanulás szerepére a mezőgazdaság fenntarthatóságának erősítése érdekében. A tanulmány a nemzetközi RETHINK kutatási program keretén belül 11 esetelemzésen alapszik: felvázolja a tudásforrások sokféleségét, a gazdák által használt tanulási formák és a helyi gazdálkodói ismeretek különleges szerepét. A szerzők következtetése alapján nincsenek optimálisan kihasználva a gazdálkodói ismeretekben rejlő lehetőségek. A különféle ismeretek integrálására alkalmazható módszerek a következők lehetnek: a gazdálkodók különböző forrásokból származó ismereteinek szintetizálása, a gazdálkodók hálózatba szervezése, a gazdálkodók és a kutatók közötti együttműködés, többszereplős tudáshálózatok. A hivatkozott szerzők szerint a mezőgazdaságot érintő aktuális kihívások következtében az ismeretek előállításának, integrálásának és megosztásának rugalmas és dinamikus formáira kell fókuszálni, és minden érdekeltet és mindenféle tudást azonos alapon kell összefogni az innovációs folyamatokban.

5.2. A formális és informális tudás integrálása

Nem kérdés, hogy az innovációs folyamatokban figyelembe kell venni a formális és informális tudás összekapcsolási lehetőségeit, és nem elegendő csak a szakmai készségek és az elérhető képzési programstruktúrák szempontjából vizsgálni a témát. Ugyanakkor a helyi és az egyéni ismeretek és készségek sokfélesége miatt sok esetben nehéz és időigényes a célcsoportokra és térségi sajátosságokra adaptált tudásátadási modellek programszerű kidolgozása és alkalmazása.

Sumane és társai (2017) írása azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a formális és informális tudás integrálása hogyan segíti elő a fenntartható mezőgazdálkodást. A mezőgazdasági gyakorlatok Európa számos részén jelentős változáson mentek keresztül: az olyan változások, mint például a specializáció és a gépesítés jelentős elmozdulással jártak a szabványosabb mezőgazdasági információk és ismeretek felé. Több kutatás kimutatta, hogy a fenntarthatóbb mezőgazdaság érdekében új tudásbázisra van szükség, új ismeretanyaggal és tudásformákkal, valamint új tanulási folyamatokkal. A hivatkozott szerzők tanulmányukban az informális gazdálkodói ismeretek és tanulási gyakorlatok jelentőségét vizsgálják a fenntartható mezőgazdaság alternatív formáinak kialakításában és a mezőgazdaság rugalmasságának megerősítésében. A tanulmány következtetései 11 esettanulmányon alapszanak, amelyek a nemzetközi RETHINK kutatási program keretében készültek. Az esetek feltárják a gazdálkodók által használt tudásforrások és tanulási formák sokféleségét, valamint a gazdák tapasztalatokon alapuló ismereteinek sajátos szerepét. A gazdálkodók fontosnak tartják a helyi tapasztalati ismereteket, mivel gyakorlati, személyes és helyi jelentőséggel bírnak. Tekintettel a sztenderdizáltabb információk és ismeretek korlátjaira, valamint a fenntarthatóbb és erőforrás-hatékonyabb gyakorlatokra való áttérés sürgős szükségességére, a szerzők azzal érvelnek, hogy a helyi gazdálkodók tudásának lehetőségei nincsenek optimálisan kihasználva, és hogy a különböző tudásformák jobb integrációjára van szükség. Számos módot azonosítanak a különböző típusú ismeretek integrálására. Az egyéni gazdálkodók számára ez különböző forrásokból származó ismeretek szintetizálásával valósítható meg. Megtehető a mezőgazdasági termelők hálózatépítésével is – függetlenül attól, hogy ezt formális mezőgazdasági tudásintézmények megkönnyítik-e, a gazdálkodók és a kutatók, mint tudás-generátorok együttműködésével, valamint több szereplőből álló tudáshálózatokon keresztül, amelyek különböző területek résztvevőit hozzák össze. A szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy a mezőgazdaság előtt álló jelenlegi kihívások dinamikus összefüggései, összetettsége és helyi

sajátosságai, valamint az általa generált új szerepkörök befogadóbb, rugalmasabb irányítási módokat igényelnek az ismeretek előállítása, integrálása és megosztása terén. Minden érdekeltet, beleértve a gazdálkodókat is, egyenlő társszerzőként kell elismerni a tudás létrehozásában, és mindenféle formális és informális tudást figyelembe kell venni az innovációs folyamatokban. A tudáshálózat és a többszereplős tudáshálózatok kulcsfontosságúak a mezőgazdaság fenntarthatóvá és ellenállóbbá válásához, mert megkönnyítik a tudáscserét, a közös tanulást és az új, integráltabb megoldások létrehozását.

5.3. Digitális tanulási lehetőségek

Julie Ingram és Damian Maye (2020) a digitalizáció agrárismeretekkel kapcsolatos következményeit elemzik. Szerintük a digitális átalakulás következményei a mezőgazdasági ismeretekre vonatkozóan eddig korlátozott figyelmet kaptak. A hivatkozott szerzők kritikus kérdéseket vetnek fel azzal kapcsolatban, hogy a digitális mezőgazdaság miként fog kereszteződni a tudás és a döntéshozatal eddigi formáival. Figyelembe veszik a tágabb értelemben vett agrárismereti és innovációs rendszer (AKIS) következményeit is, különös tekintettel a tanácsadók szerepére és képességeire, az adatok elemzéséért felelős személyekre, valamint az őket összekötő és támogató szervezetekre és intézményekre. Arra a következtetésre jutnak, hogy a mezőgazdaság új, adatközpontú folyamatai, valamint a digitális mezőgazdaság alatt változó AKIS-dinamika új igényeket, kapcsolatokat és feszültségeket generálnak a mezőgazdasági döntéshozatalban, ugyanakkor lehetőségeket teremtenek az új tanulás előmozdítására az AKIS szinergiáinak kihasználásával.

Morakanyane és társait (2017) idézik, akik szerint a digitális átalakulás „evolúciós folyamat, amely a digitális képességeket és technológiákat használja értékteremtéshez". Ingram és Maye (2020) szerint ezek a digitális képességek létfontosságúak, és önmagukban túlmutatnak a digitális tartományon, és az AKIS valamennyi szereplőjének tudáskészségén. A képességek növelése minden szinten fontos, a gazdaság, a tanácsadó, a technológiai és szoftver-szolgáltató, valamint a kutató szintjén is annak érdekében, hogy a digitális technológiák valóban értéket teremtsenek. A tanulmány szerzői szerint a jövőben támogatni kell a különböző analitikai megközelítések és képességek ötvözésének lehetőségeit. Az együtt tanulás és az új technológiák megvalósításában való együttműködés előmozdításának a jövőbeni fejlesztés és kutatás fontos ágának kell lennie.

6. Összegzés

Jelen tanulmányban olyan szakirodalmi anyagok, kutatási projektek és programok ismertetésére került sor, amelyek a tudás és az agrárium kapcsán új szempontokat kínálnak az innovációs folyamatok elemzésére, megértésére és ösztönzésére. A tanulmány elsősorban a tudásformák elemzésének, a szereplőhálózatoknak, az informális tanulásnak, valamint a tudásalapú megoldásoknak a fontosságára hívta fel a figyelmet.

A tanulmányban ismertetett szakirodalmi anyagok alapján a tudás, innováció és a fenntartható vidékfejlődés összefüggésében fontosabb következtetések:

- A tudás befogadásában és az innovációs folyamatokban – legyen szó tudástranszferről vagy műszaki-technológiai újdonságok bevezetéséről – meghatározó szerepe van annak, hogy a célcsoport (esetünkben az agrárium szereplői) milyen attitűdöket képvisel vagy alakít ki az innovációval, illetve az innováció befogadásával kapcsolatban.
- Az innovációk befogadásával kapcsolatos nehézségek előtérbe hozzák azt az igényt, hogy az innovációval megcélzott szereplőcsoportok viselkedését, tudását elemezni kell.
- A TORA modell (Theory of Reasoned Action – Az ésszerű cselekvés elmélete) egy olyan elemzési és értelmezési keret, amely lehetőséget kínál a különféle szereplőcsoportok viselkedésének megértésére.
- A mezőgazdaságban a tudáscserével, a tanulással és az innovációval kapcsolatos megközelítések gyors fejlődése következtében már nem elegendő a kutatási környezetben kidolgozott tudások átadása a gazdáknak, ma már a mezőgazdaság, élelmiszertermelés és a vidéki térségek versenyképessége érdekében a tudás és a szakérdelem megosztásának új módozataira van szükség. Fontos példák és megoldások: közösségi média használata, tudáshálózatok kiépítése és életben tartása, új csatornák (például online videók) használata a gazdák tájékoztatására.
- A formalizált tudástranszfer folyamatok mellett működik a mindennapi tudásszerzés szórt, komplex és sokféle gyakorlata, amelyeknek a megismerése, hasznosítása vagy ösztönzése fontos feladat, előtérbe hozza az olyan témákat, mint például a létező tudásformák feltárása, a formális és informális tudásszerzés folyamatainak kapcsolata, az egyre nagyobb teret nyerő digitális tanulási lehetőségek hatásainak megismerése.

Felhasznált irodalom

Ambrosius, F. H. W. – Hofstede, G. J. – Bock, B. B. – Bokkers, E. A. M. – Beulens, A. J. M. 2015

"Modelling farmer decision-making: the case of the Dutch pork sector", *British Food Journal*, Vol. 117 Iss 10 pp. 2582–2597. https://www.researchgate.net/publication/283128261_Modelling_farmer_decision-making_the_case_of_the_Dutch_pork_sector

Ajzen, I. – Fishbein, M. 1980

Understanding Attitudes and Predicting Social Behaviour. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall.

Bruckmeier, K. 2004

CORASON – Framework for the Analysis of Rural Sustainable Development. www.corason.hu.

Bruckmeier, K. – Tovey, H. 2008

Knowledge in Sustainable Rural Development: From Forms of Knowledge to Knowledge Processes. *Sociologia Ruralis* 48(3): 313–329. https://www.researchgate.net/publication/227879551_Knowledge_in_Sustainable_Rural_Development_From_Forms_of_Knowledge_to_Knowledge_Processes

EIP-AGRI – Agriculture and Innovation. 2018

Agricultural Knowledge and Innovation Systems. „Stimulating creativity and learning". European Comission. https://ec.europa.eu/eip/agriculture/sites/agri-eip/files/eip-agri_brochure_knowledge_systems_2018_en_web.pdf

Garforth, C. –Rehman, T. – McKemey, K. – Tranter, R. – Cooke, R. – Yates, C. – Park, J. – Dorward, P. 2004

Improving the Design of Knowledge Transfer Strategies by Understanding Farmer Attitudes and Behaviour. *Journal of Farm Management* Vol. 12. No. 1, 17–32

G. Fekete Éva 2008

A fejlődés és versenyképesség értelmezése kevésbé fejlett térségekben. In (Lengyel I. – Lukovics M. szerk.): Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében. Szeged, JATEPress, 130-152.

Hameed, T. S. – Sawicka, B. 2016

Farmers' knowledge about the economic and production aspect of organic farming. Episteme, 30. 73-89. https://www.researchgate.net/publication/310461057_FARMERS'_KNOWLEDGE_ABOUT_THE_ECONOMIC_AND_PRODUCTION_ASPECT_OF_ORGANIC_FARMING

Ingram, J. – Maye, D. 2020

What Are the Implications of Digitalisation for Agricultural Knowledge? Frontiers in Sustainable Food Systems 4:66. https://www.researchgate.net/publication/341544013_What_Are_the_Implications_of_Digitalisation_for_Agricultural_Knowledge

Morakanyane, R. – Grace, A. A. – O'Reilly, P. 2017

Conceptualizing digital transformation in business organizations: a systematic review of literature. InBled eConference, 21

Sumane, S., et al. 2014

Local and farmers' knowledge matters! How integrating informal and formal knowledge enhances sustainable and resilient agriculture. *Journal of Rural Studies*, http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.01.020.

Treakle, J. – Krell, R. 2014

TERRITORIAL DEVELOPMENT AND LOCAL KNOWLEDGE SYSTEMS. Engaging local farming knowledge through a right-based approach to agricultural development. Land and Water Division Working Paper 11. FOOD AND AGRICULTURE ORGANISATION OF THE UNITED NATIONS, Rome. http://www.fao.org/3/a-mk953e.pdf

Biró A. Zoltán, Szász Mária-Magdolna

INNOVATÍV AGRÁRSZEREPLŐK INFORMÁCIÓ-SZERZÉSI, INFORMÁCIÓHASZNOSÍTÁSI GYAKORLATA A SZÉKELYFÖLDI TÉRSÉGBEN

1. Bevezetés

A székelyföldi térségbe irányuló, az agrárium minden szegmensére kiterjedő tudástranszfer fontosságát ágazati, közéleti, szakpolitikai szereplők gyakorlatilag folyamatosan hangsúlyozzák, az ilyen jellegű kezdeményezéseket támogatják, a tudástranszfernek keretet biztosító programok a térségi nyilvánosságban pozitív értékelést kapnak. Az agrárjellegű tudástranszfer fontosságát több tényező is indokolja. Korábbi szakmai elemzéseinkben is arra a következtetésre jutottunk (Biró 2016, Kovács 2017, Biró – Magyar 2017, 2018, Biró – Sárosi-Blága 2020), hogy a térségben meghatározó szerepet játszó három fő termelői csoport (üzemszerűen működő farmgazdaságok és közösségi jellegű társulások, társadalmi és agrárinnovációt megtestesítő kisléptékű újszerű vállalkozások, önfenntartó családi gazdaságok) szereplői – eltérő módon és különböző irányultságok mentén – igénylői és részesei a tudástranszfer folyamatnak, sok esetben egyéni gyakorlatok formájában. A képzési és gyakorlati bemutató programokon való részvétel, a sokirányú egyéni tájékozódás és kapcsolatépítés, a műszaki-technológiai váltás iránti egyre fokozódó térségi igény egyaránt a tudástranszfer folyamat fontosságára utal. Az agrárjellegű tudástranszfer fontossága melletti érvként említhető az is, hogy igen magas a térségi háztartások körében a valamilyen mértékű agrárérintettséggel rendelkezők aránya (meghaladja a térségi háztartások 50 százalékát), ami azt jelzi, hogy az agrárszektor térségi szerepe (munkaerőlekötés, komplementer megélhetési forrás, közösségi értékként tételezett társadalmi gyakorlat) középtávon nagy valószínűséggel fontos marad. A vidéki térségek fölértékelődése (endogén adottságok szerepének növekedése, a környezeti értékek előtérbe kerülése, az élelmiszerfogyasztásban az egészségügyi szempontok hangsúlyozása, a helyi fejlesztésben a bottom-up folyamatok szerepének növekedése, a helyi termék mozgalom, az úgy-

nevezett hobby kertész mozgalom erősödése) szintén a térségbe irányuló tudástranszfer szerepét emeli ki. Nem utolsó sorban pedig érvként kell említenünk azt is, hogy az agrárszegmens innovációs folyamatait támogató térségi tudástermelés mértéke alacsony, illetve a térségben termelődő szakmai tudás hasznosulása alkalmi és esetleges.

A vidéki – esetünkben félperiferikus – térségbe irányuló tudástranszfer kiemelten fontos eleme az innovatív technológiák megismeréséhez és térségi adaptációjához kapcsolódik. A székelyföldihez hasonló térségek esetében is fölmerül a korszerű technológiák befogadásának kérdése[1], azonban arra is érdemes figyelmet fordítani, hogy a géppark hiánya, illetve a meglévő gépállomány korszerűtlensége miatt a technológiai innováció folyamat tartalma a legtöbb térségi agrárszereplő esetében csupán gépi eszközök beszerzését, illetve a régi gépek cseréjét jelenti. Azonban a technológiai innováció ilyen tartalma mellett is fölmerülnek mindazok a kérdések, amelyekre – az innovatív technológiák adaptációja kapcsán – a vidéki térségben működő kisméretű agrárvállalkozások elemzésével foglalkozó szakirodalom felhívja a figyelmet. Ezek között említhetők az olyan tényezők, mint az innováció jellege, az innovációt befogadó vállalkozások gázdasági-társadalmi jellemzői, a gazdálkodók személyi adottságai, és nem utolsó sorban a gazdálkodóknak a tevékenységük jövőjével kapcsolatos elképzelései[2]. A székelyföldi térség vonatkozásában azonban a technológiai innováció csak a tudástranszfer egyik oldala. Az agrárjellegű tevékenység végzéséhez szükséges alapszintű szakmai ismeretek pótlása tekinthető egyfelől a tudástranszfer kulcsfontosságú tartalmi összetevőjének. Másfelől pedig annak az egyre növekvő számú kísérletező, kezdeményező csoportnak a szakmai támogatása, amelynek tagjai tevékenységük és magatartásuk révén egyszerre képviselnek társadalmi és ágazati innovációt. Olyan termékeket állítani elő, amelyekkel a térségi gazdálkodás korábban egyáltalán nem foglalkozott és amelyek előállításával kapcsolatban nincsen felhalmozott térségi tapasztalat, az általuk alkalmazott termelési technológiák is teljes mértékben újdonságnak számítanak a térségben, és újszerű tulajdonképpen maga a vállalkozói habitus egésze is

[1] A digitális technológiák adaptációjának térségi feltételrendszere kapcsán a Pro Agricultura Hargitae Universitás Alapítvány keretében külön kutatási program zajlott, az eredmények szakmai összefoglalását lásd a „Digitális agrárium – székelyföldi innováció" című kötetben, Biró – Magyar 2019).

[2] A tudás- és technológia transzfer vonatkozásban a vizsgált térség szemszögéből nagyon tanulságos a TORA modell (ismertetését lásd Garforth et al. 2004, a gyakorlati alkalmazást illetően Ambrosius et al. 2015), a modell részletesebb bemutatását lásd Sárosi-Blága Ágnes jelen kötetben közölt tanulmányában.

(ennek a célcsoportnak a részletes elemzését lásd: Biró 2016.17–19). Jelen tanulmány ennek a csoportnak az információszerzési gyakorlatával foglalkozik, amely térségi léptékben szintén újdonságnak számít, és más jellegű mint az önfenntartó családi gazdálkodások vagy a farmjellegű vállalkozások gyakorlata. Tekintettel arra, hogy ez a csoport a legnyitottabb az információszerzésre, ugyanakkor tagjainak száma növekedőben van, az általuk gyakorolt információszerzési módozatok tartalmát és formáját mindenképpen célszerű figyelembe venni, amikor majd a térségbe irányuló tudástranszfer szakmai tervezésére sor kerül.

Elemzésünk célja az, hogy szakmai információkkal támogassuk az ebben a térségben az olyan szakpolitikai és tervezési munkát, amely képzési, a szaktanácsadási, és a szakmai információterjesztési programok vagy alkalmak szervezésére irányul. Amint azt jelen kötet bevezető tanulmányában részletesebben is kifejtettük és példákkal illusztráltuk, az elmúlt három évtized során a székelyföldi térségben alkalomszerűen, spontán módon alakult ki és működött a tudástranszfer és a tudásszerzés sokféle formája. A kezdeményező intézmények és szakértők, a programok, a képzési tartalmak, az egyéni és csoportos tanulási módok sokféle keretében azonban végbement valamiféle spontán „intézményülés" is abban az értelemben, hogy információszerzési gyakorlatok és módozatok – kisebb vagy nagyobb körben – megszilárdultak és stabilizálódtak. Bár az eddigiek során még nem alakult ki térségi léptékű stratégiai elgondolás vagy keretprogram a térségbe irányuló tudástranszfer, illetve ezen belül az információszerzés szervezésére és menedzselésére vonatkozóan, ilyen jellegű szakmai tervezésre és programalkotásra a következőkben minden bizonnyal szükség lesz. Úgy véljük, hogy a térségben spontán módon kialakult és stabilizálódott információszerzési gyakorlatok ismerete (kiterjedés, tartalmi jegyek, módozatok, hasznosulás) hasznos kiindulópont lehet a szakpolitikai tervezés számára.

Az elemzés keretében 90 interjú anyagában vizsgáltuk meg a tudásszerzéssel kapcsolatos szövegrészeket, illetve ezen belül az információszerzéssel kapcsolatos kijelentéseket, véleményeket, utalásokat. Az elemzés során 276 ilyen tartalmú szövegrészt azonosítottunk. Szakmai információnak, ismeretnek tekintettünk minden olyan tartalmat, amelyet az interjúalanyok akként jelöltek meg, részben kifejezetten ilyen tárgyú kérdésre válaszolva, részben direkt kérdéstől függetlenül a saját tevékenység előkészítésével, illetve a gazdaság működtetésével kapcsolatos szövegrészekben.

Ezekben a szövegrészekben 12 féle információforrás nyer említést (a felsorolás nem jelöl értékelési vagy említési sorrendet):

- Térségben dolgozó szakember igénybevétele (személyes kapcsolat)
- Internet használata általában
- Facebook vagy más közösségi oldal
- Ismerős térségi termelő, aki hasonló tevékenységet folytat
- Szakmai képzések/tanfolyamok
- Szakmai kiadványok (könyvek)
- Személyes tapasztalatszerzés az országban vagy külföldön
- Mobiltelefonos alkalmazások
- Szakmai tapasztalatcserén való részvétel
- Szaklapok, folyóiratok használata
- Tévéműsorok,
- Rádióműsorok

Az információszerzés módozatait illetően négy féle tevékenységi formát/ folyamatot lehet körülhatárolni. Ezek a következők:

- Egyéni információszerzés
- Intézményes jellegű (hivatalos) szakmai tudás megszerzése
- A családi szocializáció során szerzett ismeretek
- Szolgáltatásként igénybe vett ismeretek

2. Információszerzés: források és módozatok

A gazdálkodási tevékenységet támogató szakmai információszerzésre való utalás minden interjúban előtérbe kerül, esetenként többször is. Az ezzel a tevékenységgel kapcsolatos szövegrészek és explicit állítások többféle szempontból elemezhetők, így például az információszerzés forrásai szerint, az információk tartalma szerint vagy az információszerzés módozata szerint. Az elemzés során számbavettük a megjelölt információforrásokat, ugyanakkor kísérletet tettünk arra is, hogy ezeket csoportosítsuk az információszerzés módozata szerint. Kutatásunk feltáró jellegű, az alábbiakban ismertetett típusok terepmunka tapasztalatokon alapulnak.

Az információszerzés leggyakoribb módozatát **egyéni** jellegűnek nevezzük. Ennek az információszerzési módozatnak a meghatározó jellemzője az, hogy az agrártevékenységet végző személy határozza meg az információszerzési alkalom forrását, idejét, időtartamát, tartalmát egyaránt. Jellemző példája az Interneten való tájékozódás.

Ettől lényeges mértékben különbözik az olyan információszerzési módozat, amikor **intézményes tudás megszerzésé**ről van szó. Ebben az esetben is a személy választja meg az információforrást (jellemző példája a tanfolyam), de a kiválasztást követően már beleilleszkedik egy tőle függetlenül kialakított időkeretbe, programba, elfogadja az adott programra jellemző tartalmi kínálatot, részt vállal egy tőle függetlenül kialakított didaktikai folyamatban. Sajátos, csak egy információforrással jellemezhető a harmadik típus, az a **családi szocializációs folyamat,** amelynek keretében a gazdálkodó – gyerekként, fiatalként – tacit tudás formájában sajátítja el kisebb vagy nagyobb mértékben az adott családra jellemző gazdálkodási gyakorlatot, mentalitást, értékrendet. Nem utolsó sorban fontos szerepe lehet annak a tudásszerzési módozatnak, amelynek keretében az agrárvállalkozó intézményes formában elérhető **szolgáltatásként** vehet igénybe információforrásokat (jellemző példa lehet tévéműsor, hírlevél). Ez esetben olyan szakmai anyagokról van szó, amelyek kifejezetten az információ műfajába sorolhatók, és a forgalmazók célirányosan az agrárvállalkozók társadalmi csoportja számára készítik/jelenítik meg. Az egyes információszerzési módozatok közti választás gyakorlata a térségi tudáskontextus fontos összetevője, ennek a témakörnek a rendszeres elemzése sok olyan kérdésre adhatna választ, amelyek segítenek megérteni az agrárvállalkozóknak a tudásszerzéshez való viszonyát. Elemzési eredményeink alábbi rövid összefoglalása csupán bevezetés lehet ebbe a témakörbe, célja az, hogy felhívja a figyelmet a téma részletes elemzésének a fontosságára.

2.1. Egyéni információszerzés

A vizsgált célcsoportban az információszerzést az egyéni módozatok dominálják. A vizsgált kijelentések 42,5 százaléka sorolható ebbe a típusba. Az információforrások közel fele a digitális felületekhez kapcsolódik (általában az internet alapú keresés, a közösségi médiából a Facebook oldalak, kisebb számban ismert honlapok vagy webshopok).

„Elsősorban az interneten tájékozódok, másodsorban a szakmai konferenciákon, saját ismerősöktől, szakemberektől szerzem be az információkat. Az interneten arra keresek rá, amire éppen szükségem van akkor. Ha nem tudom, hogyan kell megmetszeni a ribizlit, akkor arra keresek rá, utána olvasok."

„Hát elengedhetetlen igazából, hogyha nem férsz hozza az Internethez, akkor az embernek abszolút semmi rálátása nincsen, hát nem igazán tud boldogulni, önmagától boldogulni,"

„A legegyszerűbb módon, már a Facebookon nagyon jól lehetne értékesíteni, illetve reklámozni a termékeket, de emellett információszerzésre is alkalmas."

„Általános információt lehet találni, sőt sokkal többet a közösségi médiában, mint a népszerűsítő oldalakon. Inkább a hobby téren találunk több információt, mint a komoly szakmabeli kérdésekben. Vannak viszont bizonyos csoportok, ahol szakemberek is válaszolnak kérdésekre."

A digitális felületek fontosságához mérhetők a személyes kapcsolatokra alapozó információforrások. Ebben a legfontosabb szerepet az olyan kapcsolatok játsszák, amelyeket az interjúalanyok a térségben hasonló jellegű tevékenységet végző agrárvállalkozókkal alakítanak ki. Hangsúlyozzuk, hogy nem csoportos, hálózati jellegű, hanem informális, partnerjellegű személyközi kapcsolatokról van szó, amelyeknek kiemelten fontos eleme a kölcsönösség. Ezeknek a kapcsolatoknak az elemzésével tanulmányunk harmadik fejezetében részletesen is foglalkozunk. Kisebb említési aránnyal, de ide sorolhatók a külföldi környezetben szerzett személyes információk is.

„A tenyésztéshez szükséges tudást leginkább más tenyésztőktől szereztem, mert rá kellett jönnöm, hogy amit könyvekben, interneten találok, az hasznavehetetlen, mert nagyon sok olyan információ van, amire szükség van a tenyésztés során, és azokat csak tenyésztőktől lehet megszerezni."

„…a gyergyói Caritas-on keresztül elmentem Svájcba. Ott ismerkedtem meg igazából a modernebb gazdálkodással. Ezután jött az ötlet, hogy itthon is próbáljam meg kicsit másképp csinálni. leginkább az elindulásban segített…"

Jóval kevesebb említést kapnak a térségi szakemberekkel kialakított kapcsolatok (16 említés), amelyek már szaktanácsadás igénybevételeként, szakember – kliens kapcsolatként, illetve információszerzési módozatként értelmezhetők. Az esetek többségében ezek is informális kapcsolatok, azonban a szakmai tudás bir-

toklásában mutatkozó különbség az információszerzés tekintetében nem cserejellegűvé (lásd a más vállalkozókkal kialakított kapcsolatot), hanem aszimmetrikussá teszi a viszonyt.

> *„Három-négy ilyen személyes szakmai kapcsolatom is van gyümölcsfa gondozás, ribizli, málna témában, akiket konkrét ügyekben azonnal fel lehet hívni, akiket tudnak tanácsokat adni, megoldásokat kínálni. Általában ezek működnek a legjobban és önzetlen szakmai segítségről van szó. Ha az embernek több tevékenységi területe van, akkor jó, hogyha van minden területen egy-egy stabil szakmai kapcsolata, akit feltud hívni ha gond van."*

2.2. Tudásszerzés intézményes keretben

A több éve tartó kutatássorozat keretében megkérdezett innovatív agrártermelők alig egytizede jelezte azt, hogy egyetemen vagy középiskolában agrárjellegű szakmai ismereteket szerzett. Az intézményes előképzettség nyilván előnyt jelent az egyéni vállalkozás indításában, de az interjúalanyok minden esetben hozzáteszik, hogy az ebben a keretben szerzett tudáshoz még utólag sok gyakorlati jellegű ismeretet kellett szerezniük. Az innovatív agrártermelők többsége nem rendelkezik intézményes szakmai előképzettséggel, számukra a tanfolyamok, a szakkönyvek, a szakmai programok jelentik a normatív, intézményes agrár szakmai tudással való találkozás keretét. Az információszerzéssel kapcsolatos állítások valamivel több mint egyharmada (34,4 százalék) jelezte az intézményes keretek fontosságát. Az információs forrásokhoz, alkalmakhoz való viszonyulásokban mindig megfogalmaznak pozitív véleményt is. Ennek legfontosabb oka az, hogy a saját ismereteik mennyisége elenyésző ahhoz képest amivel a tanulási alkalmak keretében tudáskínálatként találkoznak. Ezért okkal érzik úgy, hogy minden ilyen helyzetben tanulnak valamit, hallanak valami hasznosíthatót, minden szakkönyvben találnak valamennyi hasznos ismeretet. Ugyanakkor a térségi képzési kínálatok és gyakorlatok ismeretében azt is érdemes kiemelni, az intézményes keretben zajló programokban nem kerül sor olyan mennyiségű szakmai tudás átadására, amely az agrárvállalkozók gyakorlatát érdemben befolyásolná. Két tényező is közrejátszik abban, hogy az intézményes alkalmak inkább információsszerzésnek nevezhetők és kevésbé tanulási helyzeteknek. Az egyikre fentebb már utaltunk: a képzési alkalmakra jelentkezők többsége tacit tudásra alapozza a tevékenységét, és nem rendelkezik olyan szakmai alapokkal, amely a képzési program keretében nagyobb mennyiségű

explicit tudásmennyiség elsajátítását lehetővé tenné. A másik tanulási korlátot a képzések megszervezésének vagy igénybevételének formális jellege jelenti. Mindennek eredményeként a vélemények egybehangzóak a képzési alkalmak általános megítélését illetően (vagyis: "fontosak"), és nagyon különbözőek, ha a tényleges hasznosság megjelöléséről van szó. Ez a helyzet olyan képzési gyakorlathoz vezet, amelyben a kínálati oldal szakmai szempontból megalapozott és jelentős volumenű. A tudásátvétel ellenőrzése formális vagy el is maradhat. A felhasználó pedig ebből a kínálatból saját érdekei alapján válogat, saját igényei szerinti tartalmat és mennyiséget.

> *„A tanfolyamok inkább azért voltak jók, mert ötleteket adtak, amelyek még nem feltétlenül valósultak meg, viszont a fejemben megvannak, s aztán majd valamikor gyakorlatba lehet ültetni őket. Ilyen a biogazdálkodás például. És tanultam is új dolgokat is, de a leginkább az ötletek miatt volt hasznos, és azért is, mert a tanfolyamok során megismertem a kollégákat, olyan gazdákat, akik ugyanígy a fiatal gazda pályázattal próbálkoztak, ez is fontos volt. Nem feltétlenül tartom velük a kapcsolatot, de ha kell, akkor fel tudom keresni őket, mert már ismerjük egymást, s tudjuk, hogy kit hol kell keresni."*

> *„Száz kilométert kell utaznom ide, hogy részt vehessek, de azt mondtam, hogy amennyiben módomban áll, jövök, amilyen gyakran csak tudok, mert magamért nekem ez megéri..."*

> *„...van aki csak a papírért végez tanfolyamot, az nem a tudásszerzés miatt: Mindenképpen, hiszen az unió támogatja az ágazatot, és ez kritériuma lehet majd a pályázásnak, hogy legyen egy ilyen szakirányú képzésen szerzett diploma, tehát ehhez is kötik majd a pályázatokat, ezért mindenképp tanácsosnak látom."*

> *„Biztattak, hogy jó volna, hogy ez meglegyen, mert akárhogy is, mikor van egy diplomád, másképp néznek rád."*

Szakkönyvek hasznosításáról az interjúalanyok 20 százaléka tesz említést, ez esetben is az éppen aktuális gondok megoldását segítő információkeresés a fontos. Tíz százalékos említést kapott a szervezett, intézményes keretben zajló tapasztalatcsere, ugyanennyien említik a konferenciákat és rendezvényeket mint fontos információszerzési alkalmakat. A vizuális anyagok említése (interneten elérhető oktatóvideók, szakmai bemutatóként készített filmek) elenyésző.

> *„Amikor elkezdtük mi egyszer kiolvastunk két könyvet, hogy tényleg mit kell csinálni. Most is van vagy öt könyvünk, ezek alapján indultunk el."*

„A kezdetekkor a könyvek alapján gyűjtöttem az információkat. Vásároltam három olyan könyvet, ami istálló-berendezésről, tejtermelésről szól, és az abban lévő ábrák segítségével terveztem meg én magam az istállót."

„A tudás soha nem elég, mindig tanulni kell. Évente általában szoktam járni vagy közös tanulmányútra, vagy saját magam látogatok termelőket."

„Még mindig a legtöbb gazda, akikkel én kapcsolatba kerülök az inkább papír-formában értesül a dolgokról, legtöbbször én is."

Összességében azt mondhatjuk, hogy az intézményes keretben zajló tanulási, információszerzési alkalmak struktúrájukban és funkciójukban nagyon hasonlítanak az előző elemzési részben említett egyéni információszerzési módozatokhoz. A felhasználó aktuális igényei határozzák meg a részvétel formáját és tartalmát. Az információszerzési módozatok nem tudásfelhalmozás jellegűek, kevés kivételtől eltekintve nem azt a célt szolgálják, hogy megszerzésüket követően a vállalkozók módosítsák vagy átalakítsák gazdálkodási gyakorlatukat. Alapvető szerepük az, hogy tartalékba helyezett információként vagy azonnal hasznosítható ismeretként a már megtervezett vállalkozás indítását, illetve a már kialakított gyakorlat működtetését, konkrét részproblémák megoldását támogassák.

2.3. A családi szocializációs folyamat

A vizsgálatba bevont csoport olyan mezőgazdasági termékeket állít elő, amivel korábban a térségi családok nem foglalkoztak, és a gazdálkodás technológiája, eszközkészlete, gazdasági pozícionálása is más. Tevékenységük részben társadalmi innováció, részben pedig – a térségre még ma is jellemző önfenntartó családi gazdálkodási modellhez viszonyítva – agrárinnováció. Ennek ellenére sok és sokféle utalást tesznek arra, hogy tevékenységükben fontos szerepe van a gyerekkori szocializációnak, még abban az esetben is, ha gyerekként/fiatalként csak kismértékben vonták be őket a mezőgazdasági munkába. Ez a szocializációs hatás elsősorban nem a gyakorlati gazdálkodásra vonatkozik, hanem sokkal inkább az életfelfogás, az értékrend, a mentalitás bizonyos összetevőire. Ide sorolható a termőföld vagy a háziállatok értékelése, a természeti-környezeti értékekhez való viszonyulás implicit módozatai, a gazdálkodói magatartás egyes összetevői, a munkamorál és hasonlók. Ugyanakkor a változások, a tradicionálisnak nevezhető gazdálkodási modelltől való eltérés jegyei is fontosak (ennek jellemző példája a folyamatos tanulás, a kapcsolatépítés és kapcsolatmenedzsment, az üzleti gondol-

kodás és gyakorlat bevezetése stb.). Az interjúalanyok viszonyulása alapján úgy tűnik, hogy a családi szocializációs környezet nem a technológiai jellegű gazdálkodói tudásra, hanem a gazdálkodói habitus formálódására gyakorolt jelentős hatást. Ez a szocializációs hatás minden bizonnyal közrejátszik abban, hogy az ebbe a vállalkozói típusba sorolható agrártermelők nagyobb része nem tekinti célnak az üzemszerű farmgazdálkodás irányába mutató továbbfejlődést.

> *„A szülőktől, nagyszülőktől sokat tanultam, csak úgy is gyerekként láttam, ha jól belegondolok, azt lehetne mondani, hogy ők már biogazdálkodást folytattak, nem vegyszereztek, értékelték a földet, a természetet, ezt kell folytatni."*
>
> *„Nekünk nem kell szakmai tudás, mert a 36 év annyi szakmai tudást adott, hogy az bőségesen elég. Úgy, hogy nekem nem kell se egyetem, se iskola, én már az élet iskoláját kijártam itthon."*
>
> *„Nem tanultam én ezt, inkább, hogy mondjam tapasztalatból, azzal, hogy mindig ott voltam, valahányszor az állatorvos kijött, elmondják, hogy mit, hogy kell csinálni. Egyszerűen csak megjegyzem a dolgokat."*
>
> *„Én ebbe beleszülettem bele. Abban az időben mindig azt mondtam, hogy nem akarom ezt csinálni, pontosan azért, mert annyit kellett vele dolgozni, de belém verték úgymond akaratom ellenére ezt, s aztán végül szeretet lett belőle."*

2.4. Információs szolgáltatások igénybevétele

Az információszerzéssel kapcsolatos kijelentések alig 10 százaléka utal arra, hogy az agrártermelők valamilyen térségi ionformációszolgáltatást fontosnak tartanak. A válaszok ezen belül is szóródnak, a mintegy kéttucat említés több információforrás között oszlik meg: szakmai szervezetek és csoportok, szaklapok, tévéműsorok, rádióműsorok, szakmai hírlevelek, mobiltelefonos alkalmazások. Ugyanakkor az egyes forrásokhoz kapcsolódó vélekedések az esetek többségében ambivalensek. Amint azt a kiadvány első tanulmányában részletesebben is jeleztük, a térségben kevés intézményes fórum foglalkozik rendszeresen az agrárágazathoz kapcsolható tematizációval, és ezek egy része is elsősorban az elért fejlesztési eredmények bemutatására összpontosít. Térségi léptékű, rendszeresen működő szakmai információs jellegű szolgáltatások nem alakultak ki, az egyes kezdeményezések kisebb területekre vagy egy-egy célcsoportra irányulnak. Fontos megjegyezni azt is, hogy az országos léptékben terjesztett román nyelvű információs tartalmak nagyobb része ebbe a tömbmagyar térségbe nem jut el, illetve az ilyen információs

tartalmakat hordozó csatornák használata a térségi lakosságra általában nem jellemző. Tapasztalataink szerint azonban ennél fontosabbnak mutatkozik az a tény, hogy az információsszerzés személyes módozatainak van prioritása, és az intézményes szolgáltatások nem felelnek rá az egyéni és informális információszerzést támogató térségi kulturális mintákra. Ez a helyzet magyarázatot kínálhat arra is, hogy az elmúlt időszak térségi információterjesztési kezdeményezései nem bizonyultak tartósnak vagy sikeresnek. Bár az interjúk anyagaiban a szolgáltatásokra vonatkozó reflexiók száma kevés, az alábbi példák jól jelzik az ezekhez az információforrásokhoz való viszonyulás alapvető mintázatait.

„Az újság kevésbé hasznos, van benne tavasszal vagy nyáron, így idényjelleggel egy-egy nagyobb terjedelmű cikk, de szerintem nincsenek annyira konkrét információk egy-egy adott növénnyel, termesztési technológiával kapcsolatban. Inkább általános információk vannak az újság anyagokban, inkább érdekesek, mint hasznosak."

„Nem nagyon nézek tévét, legalábbis ritkán. Magyar nyelvű gazda műsort nagyon rég láttam, pedig régebben voltak, azokat néztem reggel korán. A „Viața satului" az meg inkább tájékoztató jellegű, nincs benne sok konkrét információ, törvényekről, pályázati lehetőségekről szól. Vagy bemutat gazdálkodókat, inkább portrészerűen. A tévének a hátránya az, hogy nem interaktív, amit közvetítenek azt kell nézni."

„A rádió az jó, a Marosvásárhelyi Rádió agráradásai, azok jók. Konkrét kérdések vannak, általában olyanok, amelyek sokakat érintenek. Kedden és talán szerdán is van műsor, vissza is hallgatható, sok hasznos rövid kérdés és válasz van. Ugyanakkor mindig a szezonnak megfelelő... Rádiót inkább autóvezetés közben hallgatok, nem biztos, hogy mindig el tudom kapni a műsort."

„Szövetkezeten keresztül is csak az ember lát, hall ezt-azt, és segíteni tudunk egymáson,"

„Még működnek ilyen hírlevelek. (...) Hozzám elektronikus levélformában jön be, de csak a címeket nézem át. Ott inkább csak a támogatások jelentik a fő témát. Magyar nyelvű hírlevelek nem jutnak el hozzám. És nem is nagyon kedvelem a hírlevelet, amikor valami információra van szükségem akkor az megkeresem én magam."

„Én is sokszor szoktam nézni reggelente... Konkrét információkat nem osztanak meg egyáltalán a műsorokban... Az én tevékenységem szempontjából a tévéműsorok nem nagyon határoznak."

„Lehet újságból is informálódni, viszont ha egy konkrét dologról szeretnél valamit megtudni nagyon kevés az esélye, hogy pont abban az újságban amit megvásárolsz, pont arra kérdésre a válasz benne lesz, amire kíváncsi vagy."

* * *

Ha az interjúalanyok szövegei alapján azt elemezzük, hogy a megszerzett ismeretek a vállalkozók szerint mire alkalmasak, hogyan hasznosulnak a mindennapi gazdálkodási gyakorlatban, akkor négy nagyobb haszonulási területet tudunk körvonalazni.

Ismeretszerzés fölmerülő aktuális problémák megoldásához

Ebben az esetben az egyéni információsszerzésnek van kulcsfontosságú szerepe. A legfontosabb források: digitális felületek, személyes kapcsolatok a térségben hasonló tevékenységet folytató gazdákkal. Ide kapcsolódik a szakemberektől való tanácskérés is, de ezek aránya, mint láttuk jóval kisebb. Az intézményes tanulás ebben csekély szerepet kap. Fontos szempont az információszerzés gyorsasága, valamint a megbízhatóság, a hitelesség kérdése. Ez utóbbi kritérium azonban az esetek döntő többségében nem intézményi vagy szakmai autoritáshoz kapcsolódik, hanem személyes és informális kapcsolatokhoz.

Általános ismeretbővítés azon az alapon, hogy vélhetően hasznos lesz majd valamire

Az interjúalanyok nagyon gyakran hangsúlyozzak azt, hogy minden szakmai információ fontos, akkor is, ha éppen a hasznosítása nem aktuális. Véleményük szerint érdemes mindig tájékozódni, figyelni, rendezvényeken és bemutatókon reszt venni, hiszen „*sosem lehet tudni, hol hall az ember valami fontosat", „ha most nem is szükséges, de később jó lehet...*" Minden ismeretszerzési módozat és mind a tizenkét információforrás fontos lehet (kisebb a szerepe a szolgáltatásoknak), hiszen nem lehet előre tudni, hogy mikor és hol találkozik a gazdálkodó olyan ismerettel, amely számára fontos lehet. Részben ez a beállítódás indokolja a szervezett programokon való részvételt, a közösségi médiafelületeken való jelenlétet, az alkalmi rádióhallgatást és tévénézést. Ez a véletlenszerű, de gyakorlatilag folyamatos „figyelési" attitűd és gyakorlat lehet az oka annak, hogy a tanulási módozatok körében az egyéni megoldások ebben a térségben fölülírják az intézményes tanulási formákat. Amennyiben ez így van, ezt a beállítódást a térségi tudástranszfer folyamat

tervezésén (amely a térségben tapasztalható szakmai beállítódások nyomán várhatóan intézményes ismeretszerzési módokat preferál) mindenképpen figyelembe kell majd venni.

Az információszerzés célirányos, programszerű tanulás (pl. tanfolyam) teljesítéséhez

A programszerű (rendszeres, intézményes keretek között zajló) ismeretszerzésnek két nagyobb hasznosulási területe van. Az egyik az egyéni vállalkozás megalapozásához vagy indításhoz szükséges ismeretek megszerzése. Jellegzetes példáit olyan tanulási tartalmak képezik, amelyekre a térségben kevés példa van (lásd: biogazdálkodás), vagy amelyek adminisztratív jellegűek (lásd: könyvelési ismeretek, pályázatkészítési ismeretek). A második, szélesebb körben tapasztalható hasznosulási terület a vállalkozás bejegyzéséhez vagy működtetéséhez (például: pályázást lehetővé tevő vállalkozói jogosítvány) szükséges hivatalos képesítés formális megszerzése. A digitális felületek szerepe ezen a téren egyelőre minimális, az intézményes tudás igénybevétele (akkreditált felnőttképzési programok vagy alkalmi tematikus tanfolyamok, bemutatók) a domináns.

Információszerzés a személyes vállalkozói habitus megerősítése céljából

Meglepőnek tűnhet, de a vizsgált célcsoport tagjai számára a gazdálkodás szakszerű, eredményes végzése mellett nagyon fontosnak mutatkozik a saját habitus építése, megjelenítése és elfogadtatása is. Ez kapcsolatban állhat azzal, hogy a vállalkozás a lokális környezetben újszerű, de azzal is, hogy a gazdálkodás választott tartalmához és módozatához elvek, meggyőződések, ideológiák kapcsolódhatnak (környezetvédelem, helyi értékek hasznosítása, egészséges termék előállítása). Fontos számukra az információszerzés olyan tartalma/formája, amely a saját habitust igazolja vagy erősíti. Ennek egyik terepe a családi szocializáció egyes elemeire való hivatkozás, főként az értékek, a munkamorál, a mentalitás tekintetében. De ebben a tekintetben a legfontosabb számukra a térségben hasonló tevékenységet folytatókkal való személyes kapcsolat, illetve részben a digitális felület is (a más társadalmi térben működő hasonló kezdeményezések, vagy az ilyen jelleg gazdálkodás célját, értékrendjét vállaló fórumok). A gazdálkodói habitus kialakítása és megerősítése szinte kizárólag egyéni/személyes kapcsolatok révén szerzett ismeretek eredménye. A szolgáltatások szerepe ebben az esetben csekély mértékű.

3. Következtetések

Az elemzett anyag alapján két következtetésre szeretnénk felhívni a figyelmet. Hangsúlyozzuk, hogy ez a kutatás az innovatív gazdálkodók célcsoportjára alapozódott, és számolni lehet azzal, hogy amennyiben az ismeretterjesztést, képzést a jóval nagyobb létszámú nem innovatív gazdálkodó csoportra is ki szeretnénk terjeszteni, akkor részben eltérő, részben az itt megfogalmazottakat megerősítő tapasztalatokat egyaránt szerezhetünk.

3.1.

Az információszerzési gyakorlat a pontszerű működési modell dominanciáját jelzi. Ennek kétféle oka is lehet.

- Az egyik fontos ok az lehet, hogy az innovatív agrárvállalkozók száma a térségben még alacsony, településenként 1-2 ilyen kezdeményezéssel lehet találkozni. Az egymástól való távolság, a fizikai értelemeben vett szigetszerűség a működési modellt (és ezen belül az információszerzési gyakorlatot is) egyediesíti. Természetesen a kapcsolattartási lehetőségek ma már nagymértékben áthidalhatóvá tehetik a fizikai távolságokat, elvben nem kizárt a térben egymástól távol lévő, azonos érdekeltségű szereplők közti gyakori kapcsolat. Amint az elemzésből láthattuk, ezek a kapcsolatok kialakulnak, az azonos vagy hasonló tevékenységet folytatók megtalálják és ismerik egymást, és ha a gazdálkodás során gondjaink támadnak, akkor sok esetben önzetlenül is segítik egymást. Ennek ellenére mégsem alakulnak ki olyan hálózati keretek és egymásra hangolódási modellek, amelyek túlmutatnának az éppen aktuális és fontos információcserén. Ez arra utalhat, hogy a fizikai távolságon kívül egyéb oka is lehet az információszerzésben is megmutatkozó szigetszerű működési modell dominanciájának.

- Csupán feltételezésként fogalmazzuk meg azt, hogy a szigetszerűségre a magyarázat az innovatív agrárvállalkozók habitusában keresendő. Abban a habitusban, amely – ambivalens módon – egymás mellett működteti egyfelől a nyitottságot, a térségen belüli és a térségen kívüli kapcsolatépítés iránti igényt, illetve másfelől azt a beállítódást, amely – egyfajta térségi hagyományként – a más szereplőkkel való strukturális hasonlóság mellett az egyediségre, az önállóságra való törekvést preferálja. A magatartás ambivalens jellegére utaló előbbi megjegyzés természetesen további részletes

vizsgálatokat igényel, azt azonban jelzi, hogy az információszerzési, tanulási, tudásbefogadási magatartások térségi társadalmi mintázatokba ágyazódnak, és mindazoknak, akik szaktanácsadási rendszerek kialakításával, térségbe irányuló tudástranszfer folyamatok szervezésével foglalkoznak ezeket a térségi jellemzőket tanácsos figyelembe venniük. A további tervezést illetően azt is célszerű számításba venni, hogy ez az elemzés a változtatásra nyitottabb, innovatív vállalkozói csoportról szól, és még ebben a körben is jelentős a térségre hagyományosan jellemző magatartási minták hatása. Ez a hatás pedig jóval erősebb lehet a térségi agárágazat zömét alkotó önfenntartó családi gazdaságok esetében, amelyek a maguk során szintén képzési, információterjesztési tevékenység célcsoportjaként kezelhetők.

3.2.

Az információforrásokhoz való viszonyulások arra utalnak, hogy az agrárium térségi szereplői az ismeretszerzésben és tanulásban az informális megoldásokat preferálják, illetve a formális, intézményes megoldásokat is igyekeznek az igénybevétel módozatai mentén informálissá tenni[3]. Ebben a kontextusban a szakmai ismeretek megszerzése – legyen szó formális képzési keretről vagy alkalmi információszerzésről – a térségi aktorok szemszögéből olyan tevékenységnek minősül, amely a sajátnak tudott/érzett „világból" való kilépést igényli. A tanulás és az információszerzés olyan „ügyintézésnek" minősül, amelyben külső, felső, idegen (nem a saját világhoz tartozó) szereplőkel vagy helyzetekkel kell interakcióba kerülni. Az informális ügyintézés lényege az adott helyzetben, az adott pillanatban aktuális saját érdek, saját logika érvényesítése. Az információszerzés és a tanulás informális modellje csak a pillanatnyi viselkedés szintjén, az interakció kontextusában és az interakció időtartama alatt fogadja el az információforrás, a szakmai tudás (illetve az azt képviselő személy vagy intézmény) autoritását. Célja az, hogy kiválassza a számára aktuálisan fontos tudáselemet (vagy azt a tudáselemet, amelyről azt gondolja, hogy számára esetleg majd valamikor hasznos lehet). Az információ- és tudásszerzés helyzetével, intézményével vagy személyével kapcsolatban inkább távolságtartási attitűdöket működtet, mintsem azonosulási attitűdöket. Nem véletlen, hogy az interjúalanyok a döntően személyes jellegű információszer-

[3] Az informális stratégiák és gyakorlatok szerepéről, ezeknek a stratégiáknak a poszt-szocialista térségben való 1989 utáni továbbélési mintázatairól lásd: Danyi – Vigvári 2019). Az általunk vizsgált térség informális gyakorlatainak elemzése most van folyamatban.

zési és tanulási „eredményeiket" olyan személyes teljesítményként állítják be, amelyre büszkék, amelyet egyéni érdemként, megvalósításként tálalnak. Az ilyen narratívákban jól látható az a jelenség, amelyet az informális stratégiák működtetéséhez kapcsoltan – az ilyen eljárások identitásképző szerepére utalva – Nicolette Makovicky „az én poétikájának" nevez (Makovicky 2018). Az informális stratégiák előtérbe helyezése a vizsgált térségben korántsem korlátozódik az információszerzési és tanulási folyamatokra, az ilyen jellegű gyakorlatok sok évtizede jelentős szerepet játszanak, ennek bemutatása túllép jelen tanulmány keretein). Témánk szempontjából azonban nagyon lényeges aspektusról van szó. Az informális stratégiáknak az információszerzési és tanulási folyamatokban való dominanciája rendkívül jelentős korlátot képezhet minden olyan szakmai program számára, amely a térségbe irányuló agrárinnovációs tudástranszfert a hivatalosnak tekintett oktatási intézményeken (egyetem, középiskola) kívül hosszabb távon intézményesíteni kívánja. A szaktanácsadás gyakorlatára vetítve ez azt is jelentheti, hogy csak olyan működtetési formának van térségi esélye, amely a jelenlegi perszonifikált és informális gyakorlat fontosabb komponenseit képes lesz összekapcsolni a kialakítandó intézményes keretekkel.

Szakirodalom

Ambrosius, F. H. W. – Hofstede, G. J. – Bock, B. B. – Bokkers, E. A. M. – Beulens, A. J. M. 2015

"Modelling farmer decision-making: the case of the Dutch pork sector", *British Food Journal*, Vol. 117 Iss 10 pp. 2582–2597. https://www.researchgate.net/publication/283128261_Modelling_farmer_decision-making_the_case_of_the_Dutch_pork_sector

Biró, A. Zoltán 2016

A fiatal gazdák innovációs szerepe a székelyföldi térségben. In Biró, A. Zoltán and Magyar, Ferenc (eds.) Agrárinnováció – térségi esély. Fiatal gazdák a székelyföldi térségben. 13–56. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró, A. Zoltán – Magyar, Ferenc 2017

A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró, A. Zoltán – Magyar, Ferenc 2018

Kísérlet vagy modell? Az agrárinnováció, mint székelyföldi fejlesztési paradigma. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró, A. Zoltán – Magyar, Ferenc 2019
Digitális agrárium – székelyföldi innováció. Az agrárium digitalizációjának térségi környezete. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró, A. Zoltán – Sárosi-Blága, Ágnes 2020
Embeddedness or Marginalization? Aspects for Analysing the Local Embeddedness of Innovative Agricultural Enterprises in Szeklerland. *Acta Universitatis Sapientiae*, Social Analyses, 22.10.77−93.

Danyi Gábor – Vígvári András 2019
Túlélés, ellenállás, adaptáció: informális gyakorlatok Magyarországon és Lengyelországban. *Replika*, 110: 11–31.

Garforth, C. – Rehman, T. – McKemey, K. – Tranter, R. – Cooke, R. – Yates, C. – Park, J. – Dorward, P. 2004
Improving the Design of Knowledge Transfer Strategies by Understanding Farmer Attitudes and Behaviour. *Journal of Farm Management* Vol. 12. No. 1, 17–32

Kovács, Judit-Tünde 2017
Innovatív agrárvállalkozások indítását meghatározó tényezők Székelyföldön. *Pro Scientia Ruralis* 1: 166–180

Makovicky, N. 2018
Kombinowanie: Agency, Informality, and the Poetics of Self in Highland Poland. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 24.3: 1–19.

II. Szakértői szempontok

Szabó Ákos

Szaktanácsadó, Székely Gazdaszervezetek Egyesülete

„Az is egy fontos feladat kell legyen szerintem, hogy felmérjük a gazdatársadalmat...”

Szakemberként Ön milyennek ítéli meg agrár témakörben a szakmai ismeretterjesztést?

Amennyire nekem rálátásom van itt a Székelyföldön történő mezőgazdasági képzésre, lényegében ezt két részre lehetne osztani. Vannak azok, amelyeket az állami intézmények hirdetnek, a Mezőgazdasági Igazgatóságok szerveznek és van az, amit a civilszervezetek. Ilyenek például Háromszéken a LÁM Alapítvány, vagy az Agro Caritas Gyergyóban. Én úgy látom, és volt is alkalmam egy rövid ideig közelebbről megismerni azt, amit az állami intézmények szerveznek. Szerintem az már idejét múlt, elavult amit a Mezőgazdasági Igazgatóságok szerveznek. Ezek a rövid óraszámban leadott elméleti anyagok…hát valamilyen elméleti tudást szerezhetnek a gazdák, de én úgy látom, hogy nagyon-nagyon kevés ebből az, amit otthon, a saját gazdaságukban, kint a mezőn, a terepen, tudnak hasznosítani. Ezzel szemben az, amit ezek a civilszervezetek vagy a gazdaszervezetek szerveznek, annyival jobb, hogy a legtöbb esetben gyakorlati, legalább bemutató jellegűek, ha nem is társul képzés hozzá. Sokkal gyakorlatiasabb. Az elméletből is csak az a mennyiség, ami szükséges a gazdáknak. Akik gazdálkodnak, nagyon jó gyakorlatban használható praktikákat tanulhatnak meg. Az a helyzet, hogy ezek a gazdák, akik már gazdálkodnak mindenféle szakmai képesítés nélkül, ők gyakorlatban tudják és nagyon gyakran jól csinálják amit csinálnak, de nem tudják, hogy azt miért csinálják. Ezt megtanítani nekik, és az összefüggésekre rávezetni őket azzal kapcsolatban, amit csinálnak, és még ha kiegészíted pár dologgal, az mihez fog vezetni egy növény fejlődésében, az nagyon fontos. Erre kellene fektetni a hangsúlyt. Most az elmúlt években ami folyt, vagyis ez a diplomagyártás, mert mindenféle pályázathoz, meg mindenféle támogatási csomaghoz szükség volt képzésekre, annak gyakorlati haszna nem volt semmi, azon kívül, hogy kaptak egy diplomát és ezért kaptak plusz támogatást a területalapú támogatás mellé. Mindezt azért, mert

ők elvégeztek egy olyan kurzust, amiből elméletileg kellet volna tudják ők azt, hogy a Natura 2000-es területeken hogyan és milyen ciklusokban kaszáljanak, hogy a védett növényeknek például legyen idejük a magot visszahullatni és újra legyen abból védett virág jövőre. Ez elméletben nagyon szépen működött, gondolom bizonyos statisztikák nagyon szépen is mutatják, de a gyakorlatba szerintem ebből nagyon kevés ment át.

A térségi ismeretterjesztésben még milyen eljárásokat tart fontosnak a tanfolyam jellegű képzések mellett?

Én úgy gondolom ahhoz, hogy egy térségben, területen fejlesztéseket lehessen eszközölni, vagy olyan fejlesztési terveket lehessen készíteni, amik fenntarthatók és hosszútávúak, ahhoz kellene tudni először is, hogy mivel állunk szemben. Nagyon kevés információval rendelkezünk azzal kapcsolatban, hogy Székelyföldön most milyen a gazdatársadalom összetétele. Tudjuk mindenféle központi statisztikából, hogy emelkedő az agrártársadalom, de nem ismerjük ezeket az embereket. Például a Magyar Agrárminisztérium által támogatott ez a falugazdász program, abból a szempontból is új, hogy kicsit közelebb lehet menni a gazdákhoz, és amellett, hogy ezek a szakemberek falugazdászok, rengeteg olyan információval rendelkezhetnek – nem csak szakmai, hanem pályázatoktól kezdve sok mindenen át –, ami fontos lehet a gazdának. Az is egy fontos feladat kell legyen szerintem, hogy felmérjük a gazdatársadalmat és tudjuk, hogy kikkel állunk szemben. Akkor lehet csakis jövőt építeni, ha ilyen félig politikus kifejezéseket akarok használni. Most az látszik bőven a gazdatársadalomban, hogy van egy elég nagy része, ami idősebb gazdákból áll, őket nagyon nehéz már változtatásokra bírni, ezt saját tapasztalatból is tudom mondani, hogy mindegy, hogy év végén ha vonalat húzunk az plusz vagy mínusz lesz, mert ahogyan megszokta, úgyis úgy fogja továbbra is csinálni. Viszont van egy olyan széles réteg, akik például jönnek a gazdálkodó családokból a fiatalok, akik már bátrabbak és újítani akarnak, nekik már teljesen más dolgokat kell megmutatni azzal kapcsolatban, hogy hová tudnak fejlődni, és sokkal fogékonyabbak erre. Van egy olyan réteg, amelyik semmiféle gazdálkodói családi hagyománnyal nem rendelkezik, viszont belefog, és először csak hobbi szinten, aztán egyre komolyabban kezd foglalkozni mezőgazdasággal. Nekik teljesen mást kell mutatni. Nekik az alapoktól meg kell tanítani mindent. Ezek az emberek fogékonyak arra, hogy autodidakta módon rengeteget tanulnak.

Akkor a gazdák igényeinek a megismerése lenne egyfajta továbblépési lehetőség?

Igen, ez az első lépés szerintem ahhoz, hogy tovább lehessen lépni. Biztos vagyok benne, hogy az is egy fontos dolog, ami Székelyföldön nagyon jellemző, hogy kell lássák, meg kell fogják. Kell legyen egy „mintagazda" szerintem, akit meg lehet mutatni, hogy ne, itt van a szomszédodban, ugyan onnan indult ahonnan te, picit másképpen csinálta mint a nagyapja, de ugyanazokat az elveket követve, és máshová jutott.

Akkor lényegében a gazdák közötti tapasztalatcsere is egy lehetőségnek tűnik!

Igen, mindenképpen. Egyre több olyan gazda van itt a környékünkön is, akit meg lehet mutatni, aki példaértékű. Ehhez már nem kell Svájcba menni, hogy egy hegyvidéki gazdálkodásba egy jó gazdaságot lehessen mutatni, mert egyébként fél Székelyföld ott nevelkedett Svájcban. Kétkezi munkát végzett, haza jött, elleste ott, amit elkellett és elkezdte itthon megcsinálni, persze a helyi viszonyokra adaptálva. Van remény, át fog alakulni az egész gazdatársadalom olyan szempontból, hogy aki fogékony az újra, aki látja, hogy min kell változtatni, a piaci igényekhez minden körülmények között igazodni kell, az meg fog maradni. Akik a tanulásra és az újra nem fogékonyak, azok le fognak morzsolódni. Át fog alakulni a gazdatársadalom, s szerintem van jövője.

Az agrártermelők számára gyakran merülnek fel napi gondok, problémák, a munkavégzésük során. Az ilyen problémás helyzetekben Ön mit tapasztalt, kihez fordulnak a gazdák?

Én azt egy pozitívumnak látom, és a mi egyesületünk majdnem két éves tevékenysége alatt most már úgy érzem, hogy egy pozitív dolog, hogy egyre gyakrabban hívnak minket, falugazdászokat a gazdák. Egyre több dologgal fordulnak hozzánk. Persze ezt a szaktanácsadói rendszert is szokniuk kell a gazdáknak. Mi nem tudjuk helyettük megoldani a problémájukat, hanem megoldási javaslatokkal tudunk szolgálni nekik, alternatívákat tudunk mutatni. Egyébként az emberek hajlamosak úgy gondolni, hogy oldja meg helyettük valaki a dolgokat. Erre nagyon jó példa az öntözés kérdése itt a Csíki-medencében. Nagyon sok alcsíki pityókás gazdának ez probléma. Mindenki szeretne öntözni, viszont nagyon sokszor szembesültem azzal a hozzáállással, hogy akkor ezt valaki oldja meg nekik, jöjjön a vízügy, adjon pénzt az állam, adjon pénzt az Unió, intézze el a Megyei Tanács. A

lényeg, hogy nekik legyen ott a földjük végén a víz, holott ez sehol nem erről szól, a világban sehol nem így működik. A gazda, ha fejleszteni szeretné a gazdaságát, akkor annak van ára. Az jó, hogy ha az állami intézmények nem gördítenek fölösleges akadályokat eléjük, vagy van egy olyan tanácsadói rendszer, amely segítik őket, vagy kitalálnak valamilyen struktúrákat, de a befektetésbe, a kezdő befektetés elvégzésébe részt kell vegyenek a gazdák is. Az nem lehet ingyenes. Ez például nem érett meg itt.

Ez vajon a helyi társadalmi sajátosságokból fakadhat?

Ez érdekes kérdés. Azt nem tudom eldönteni, hogy az elmúlt harminc évben mit kaptak készen ezek az emberek, de mindenképpen vagy egy olyan réteg, aki megtanulta a tehetetlenséget a kommunista rendszerben, hogy nem kell semmit tenni, elég ha nyolctól négyig a gyárban dolgozunk és utána le lehet ülni és nem kell gondolkodni igazából. Megmondják, hogy merre kell menni, és akkor megyünk arra. Ez nagyon rég nem így működik, és ezt még nem tanulta meg a székely ember az elmúlt harminc évben, hogy ez nem megy így. Ha csak a fogyasztói szokásokból indulunk ki, amelyek rettenetesen megváltoztak az elmúlt időben és folyamatosan változnak, ezekhez az igényekhez nagyon nehezen nő fel a székely gazdatársadalom. Nagyon nehezen érti meg, hogy neki is alakulnia kell ahhoz, hogy a termékét vagy a terményét keressék, megvásárolják. Úgy már nem lehet eladni sem krumplit, sem marhahúst, mint a kilencvenes években, vagy a kétezres évek elején.

A gazdák általi szakmai segítségkérésben esetleg vannak-e pozitív tapasztalatok?

Az a másik, amit még egyébként nem sikerült összehangolni, hogy ha állami szervekről beszélünk, a gazdák nehezen mennek be a városba egy irodába, hogy segítséget kérjenek. Ki kell menni, közel kell menni a gazdához és ott helyben kell felvenni velük a kapcsolatot. Régebben volt a Mezőgazdasági Igazgatóságnak egy-egy embere majdnem minden községben, ami már nagyon rég nem működik. Az Agrárkamarák egyáltalán nem működnek. Én azt látom, hogy mondják a bajukat és várják a segítséget a gazdák, de azt még nem tanulták meg a gazdák, hogy elmenjenek segítséget kérni. Oda kell menni hozzá, időt kell szánni, akár egy fél napot arra, hogy megmutassa az egész gazdaságot, ott kiderüljenek, hogy mik a problémák. Olyan dolgok merülnek fel, amikről nem is tudják, hogy gondot

jelenteken, ő még nem jött rá, hogy az probléma. Viszont amikor felhívjuk a figyelmét, hogy ezt akár csinálhatja másképpen, akkor utána nagyon hálás és megszületik az a bizalmi viszony a szaktanácsadó és gazda között, ami az alapja mindennek. Ez nagy munka egyébként és sok felelősséggel jár, mert a gazdának csak olyan dolgot lehet javasolni, amit ő tud használni. Ha egyszer rájön, hogy neki nem pont azt mondták, amit kellett volna, akkor nagyon nehéz utána bármit is kezdeni vele. Tehát itt fontos, hogy azok az emberek, akik ebben a részében dolgoznak a mezőgazdaságnak, azok nagyon jól felkészültek legyenek szakmailag.

Az agrárium kapcsán gyakran előtérbe kerül a műszaki, technológiai innováció kérdése, ami eléggé költségigényes is. De emellett az Ön véleménye szerint van-e kapcsolat a képzettség, a tudásigény és a műszaki újítások elfogadása között?

Szerintem a mi zónánkban, akár Székelyföldről, akár Hargita megyéről beszélünk, ezek a gépesítések, az innováció és a IT-nak az összefonódása kicsit másképpen tevődik fel, mint az alföldi nagy szántóföldű növénytermesztésben. Ott már a nagy, több ezer hektáros gazdaságokban az automatizálás nélkül, a GPS technológia nélkül már nem is lehet elképzelni egy gazdaságot úgy, hogy rentábilis legyen. Nálunk ez kicsit másképpen működik, mert ezeket a technológiákat meghonosítani sokkal nehezebb, akár a birtokstruktúrák miatt is, a sok kis parcella miatt, meg a nagyszámú gazda miatt. Én azt látom, hogy most kicsit ez egy lerágott csont, mindenki a munkaerőhiányról beszél, de az egyik mozgatórugója ez a dolognak, hogy már nem lehet munkaerőt találni, és ezért rá van kényszerítve az itteni gazda is, hogy gépesítsen. Amikor nem találnak egy traktoristát, aki egy szezont végig ül, akkor kénytelenek olyan gépeket vásárolni, hogy az állatoknak egyedül a gazda is tudja megtermelni a takarmányt. Ezek mind nagy befektetések, de viszont nem igazán van más út.

És hogyan lehet innen előrébb lépni?

Igazából eddig is volt erre elég sok lehetőség. Az elmúlt közös agrárpolitikai időszakban is sok lehetőség volt előrébb lépni. Számomra egy talány egyébként, hogy Hargita megye az elmúlt időszakot miért csak annyira használta ki pályázati szempontból, amennyire, és ezzel szemben Kovászna megye sokkal jobban. Itt ezt is lehetne sokáig elemezni, hogy mi játszott ebben közre. Nem vagyunk egyébként ahhoz sem hozzászokva, itt is elég sok volt a fiatal gazda pályázaton az érdeklődés,

mert az nem kívánt önrészt. Annak a pályázható összege 40-50 ezer euró környékén volt és fejlesztési szempontból az nem egy nagy összeg. Abból olyan nagyot nem lehet fejleszteni egy gazdaságban. Mindenki várta, hogy olyant kellene kérni nagy összegre, hogy ő ne kelljen semmit hozzátegyen. Ugyan az van, hogy a gazda nem érti meg, hogy neki is muszáj. Ha fejleszteni akarja a gazdaságát és ebből a szempontból egy kérdés számomra, hogy miért nem működött itt jobban nálunk. Azt látom, hogy a gépesítés és a technológiák behozatalánál, a relatív kis gazdaságok és a tőkehiány mind akadályozták ezeket a fejlesztéseket.

Amúgy a gazdák fel vannak készülve ezekre az új technológiákra, tudnák ezeket használni a munkavégzésük során?

Szerintem az, aki életvitel szerűen a mezőgazdaságból él és nem csak munka mellett jövedelemkiegészítésként szerepel a mezőgazdaság, azok igen. Azok azért eljárnak kiállításokra, különböző fórumokra, látják az új technológiákat, ők is jobban szeretnék csinálni. Mindenkinek az a célja, hogy olcsóbban és többet termeljen. Én úgy látom, hogy igen. Van Háromszéken, de akár Alcsíkon is egy-két olyan krumplitermesztő, aki jobb termeléstechnológiával termeszt, mint Hollandiában, ami a krumplitermesztés szempontjából az elitnek számít Európában. A gazdák között nagyon működik az is, hogy ha meglátják, hogy az egyik vett valamit, amivel könnyebb a dolga, kicsit jobban tud dolgozni, akkor ők is olyat akarnak és harcolnak, hogy nekik is olyan legyen. Erre egyik példa, amit tudok mondani, az a krumpliszedő kombájnok esete például Szépvízen. Nyolc-kilenc évvel ezelőtt jelent meg az első egysoros krumpliszedő és minden gazda nézte, hogy ez csak egy sort szed ki egyszerre, ezzel soha nem lehet végezni, ez hülyeség. Persze ők azt nem látták akkor még, hogy nem százötven emberrel kellett dolgozni, hanem elég volt csak tíz és pár éven belül, amikor a munkaerőhiány és egy csomó minden közbejött, már Szépvízen nincs olyan nagy krumplitermesztő, aki ne géppel szedné.

A szakmai ismeretterjesztésben, tájékoztatásban vagy képzésben, vagy akár a gyakorlati tanácsadásban kapnak-e szerepet a különböző digitális eszközök?

Igen, szerintem egyre inkább és ezt mi is tapasztaltuk főleg ebben a vírusos időszakban is, hogy egyre több gazda használja például a Facebookot. Most már felhívások közzététele, vagy bármilyen hírmegosztás, vagy információ, szakmai

anyagok megosztása, az nagyon jól működik a Facebookon. Nézettségi számok már nagyon jól mutatják. Egyre több mobilapplikáció is elérhető, ami a termesztésbe segítheti a gazdát. Rengeteg olyan applikáció van, amivel az ember ha kimegy a mezőre és a növénynek a beteg levelét lefényképezi a telefonjával, akkor az néhány másodperc múlva kidobja, hogy milyen betegség van. Egyre jobb ilyen applikációk vannak.

És ezt alkalmazzák a gazdák?

Igen, főleg a fiatal generáció. Az a réteg, akinek még ilyen nyomógombos telefonja van az nem és az nem is fogja soha, de egyre többen vannak azok, akik igen. Van olyan, aki különböző hírleveleket kap, rengeteg információt megkapnak a neten a gazdák és egyre tudatosabban, egyre több embernél látom azt, hogy különböző szakportálok hírlevelezéseire fel vannak iratkozva és célzottan kapják az információkat, és ki is próbálják azokat. Elmennek a növényvédő szaküzletekbe és azt mondják, hogy ők azt olvasták, hogy ez jó és akkor ők kipróbálnák. Jó irányba tart ez az egész.

Az interjút készítette: Szász Mária-Magdolna

Gál Attila

Szaktanácsadó, Székely Gazdaszervezetek Egyesülete

„A jelenlegi állapotban mindenki megoldja valahogy…”

Napjainkban egyre többen próbálkoznak a mi térségünkben is olyan gazdálkodási formával, ami térségünkre nem volt eddig jellemző. Az ilyen tevékenységek elindításához szükséges valamilyen új szakmai tudás, máshol látott példa. Ugyanakkor a működésükben is szükség van szakmai tudásra, viszont gyakori, hogy a termelők, tenyésztők nem rendelkeznek ennek megfelelő szakirányú végzettséggel, tudással. Ennek fényében arról szeretném kérdezni, hogy az ismeretterjesztéssel, a tanfolyam vagy más jellegű szakmai képzéssel kapcsolatban Önnek mi a véleménye, milyennek ítéli meg az agrár témakörben a szakmai ismeretterjesztést?

A térségünkre jellemző az, hogy az információ egy kicsit nehezen áramlik, mert ami minket érint információ, az Bukarestben születik meg és akár napok és hetek is eltelnek, amíg dekódolva lesz, magyar nyelvre lefordításra kerül, és azt sem minden esetben fordítják szakemberek. Esetenként vannak értelmezési problémák. Az információ még mindig inkább szájról szájra terjed, az írott sajtónak is nagy szerepe van, lassan ez az egész próbál átkerülni az online térre, különböző közösségi portálokra, inkább azt látom, hogy különböző csoportosulások vannak, különböző gazdaszervezetek, szövetkezetek, egyesületek, ahol próbálják ezeket úgy becsatornázni és a tagság fele továbbítani, érthetővé tenni. Ugyebár a gazdálkodó embernek nincs nagyon ideje, főleg szezonban, hogy üljön a számítógép előtt, vagy az újságot forgassa. Mezőn van, sok dolga van. Esetleg este, vagy néha hétvégén van ideje rápillantani. Ez esetenként egy-egy információnál idejében van, más információnál már késő. Fontos az írott tájékoztatás, de úgy látom, hogy már lassan az online térbe terelődik ez az egész. Főleg most a vírus nyomán nagyon online térbe került a kommunikáció és a hírközlés is. A pályázati leadás is teljes mértékben oda került, tehát a fizikai kontaktus lassan kivonódik.

A tanfolyam jellegű képzésekről mi a véleménye, elmennek egyáltalán az ilyenekre a gazdák?

Ránk, székelyekre jellemző ez az úgymond zárkózottság, nem vagyunk nyitottak új dolgokra, járja mindenki a maga útját. Viszont nyitottságot látok most, én azt kell mondjam, hogy ha sikerül őket megszólítani és számukra érdekes témával tud az ember hozzájuk fordulni vagy előadást tartani, akkor hallgatnak az emberre. Gyakran információt kérnek, követnek, persze meg kell bizonyosodjanak ők is, hogy ennek a dolognak haszna van, időt kell rá szánjanak, kicsit nehéz velük az időpont egyeztetés, mert minden ágazatnak külön időpontba kell ott lenni. Az állatok esetében reggel és este, napközben a mezőn, nehéz őket mozgósítani. A növénytermesztők talán egy kicsit rugalmasabbak. Én úgy látom a fórumsorozatok során, vagy bármilyen előadásunk van, hogy a gazdákat érdekli.

Akkor azt mondható, hogy van egy tanulási igény a gazdák felöl!

Van, de ugye mindenki egyből a bőrén érzi, hogy a gyakorlatba is tudja-e ültetni a dolgokat, hallottakat, olvasottakat. A legnagyobb dolognak én azt látom, hogy kiszámíthatóság kellene, hogy ők a saját gazdaságukat kiszámíthatóvá tudják tenni. Nagyon sokan gazdálkodnak, de nem látják a végét. Csinálják, mert ezt látták, ezt örökölték, ebbe születtek bele, ezt szeretik, ez az életforma az övék, de nem biztos, hogy a végén, amikor vonalat húznak, akkor jól is jönnek ki. De lehet hogy egy kicsi finomhangolással, amiben ugye a szakemberek, mi tudunk segíteni, akár több dolgot is tudnak létrehozni.

És a gazdák felismerték ennek a lényegét, fontosságát?

Én saját magamról tudok mondani véleményt. Én nagyon sok, főleg tehéntartó gazdával találkoztam. Sokan megkerestek, főként húsmarhásokkal vagyok kapcsolatban, nagyon igénylik a tudást, hívnak. Most inkább online, telefonon, emailen tartjuk a kapcsolatot. Vakcinázási protokoll, „deparazitálás”, mit adjanak az állatoknak, mikor válasszák, hogy fedeztessenek, hogy borjaztassanak, ezek a leggyakoribb kérdések. Vannak olyanok, akik már benne vannak, ott is lehet még ezt azt javítani, vannak olyanok, akik most kezdik. Sokaknak meg van az anyagi forrás és szeretnének valamihez kezdeni, azok jobban rá vannak utalva a szakemberekre. Tehát van igény, keresnek, segítünk ahol tudunk.

És a gazdákban tudatosodott, hogy kihez, kikhez kell fordulni?

Romániában már egy ideje téma, hogy nincs agrárkamara. Bukarestben nagy erőfeszítések vannak, hol osztrák, hol magyar mintára próbálják létrehozni a gazdáknak az érdekképviseletét. Ennek különböző formáját próbálják létrehozni. Ez még jelenleg nincs, így a gazdák a helyi szakemberekhez fordulnak. Akár hozzánk, falugazdászokhoz. Most minden községben van állatorvos, nagyon megy a tapasztalatcsere, ami nagyon fontos. Nagyon fontosnak látom a-ból b-be elvinni a gazdát, megmutatni, hogy más hogyan csinálja, így is lehet. Én személy szerint szerveztem a tavaly Magyarországra egy utat, limuzinos marhatenyésztőket látogattunk meg. Székelyföld minden pontjáról voltak gazdák, ledöbbentek, hogy milyen egyszerűen, milyen nagyszerű dolgokat lehet csinálni. Ezeket is nagyon hasznosnak látom, a tapasztalatcseréket, kapcsolatba hozni őket egymással. Olyan is van, hogy akár községen belül nem tud az egyik gazda a másikról, hogy az is ugyanazt csinálja. Én úgy látom, hogy mind a képzéseknek, mind a tapasztalati úton szerzett tudásnak meg van a maga szerepe. A tapasztalatcserét én mindenképpen testközelibbnek, emberközelibbnek látom, mert van egy gazdaság, annak van egy vezetője, azzal lehet azonosulni. Azt látom, hogy hosszútávú kollaborációk, együttműködések születnek, ami mindkét félnek előnyös. Akár beszerzés, értékesítés, esetleg ha mindkét gazdaság odafejlődik, valami egyesületbe, szövetkezetbe való tömörülés. Ezeknek a mintagazdaságoknak, kapcsolatoknak, ágazatonkénti megkereséseknek, megszólításoknak és egymás közti megismerkedésnek haszna van. Én ezt látom a limuzinos marhatenyésztő gazdák között, hogy ez a kirándulás által nagyon összebarátkoztak, bikákat cserélnek, tenyészállatokat vásárolnak, együtt próbálnak értékesíteni, megosztják a tapasztalataikat, hívnak engem is. Gyakran összegyűlünk és megbeszéljük a dolgokat.

Akkor nem csak abban az esetben kérnek segítséget, ha már probléma van, például egy betegség, hanem a konzultáció folyamatos?

Én úgy látom, hogy igen. Mindenképpen megkeresnek engem is és a kollégáimat is, hogy na ezt hogy csináljuk, mi a véleményed, tartástechnológia, szabadtartás, fekvő boksz, mély almos, ne legyen mély almos, hány négyzetméter kell egy állatnak, mekkora etető szükséges stb. Vagy betegségek esetén, megy a borjaknak a gyomra, mit adjunk, mit vakcinázzunk, milyen megoldást keressünk. Folyamatosan

jól működik. Van az, hogy kimegyünk terepre, ott a gazdával szóba álluk, van az hogy felhívnak egy bizonyos problémával.

Még valami javaslat ehhez kapcsolódóan, hogy hogyan tudna ez a tanácsadás még hatékonyabban működni, miként lehetne fejleszteni?

Nekünk volt személyes megkeresésünk, ami kicsit helyenként hagyott rossz szájízt is, mert nem mindenki örül annak, hogy most megkeressük, akarunk neki segítséget nyújtani, vagy azt hiszi, hogy pénz ellenében van, holott nincs. Valahogy ezt kell, hogy megszervezni, megismerni őket, ők is minket. Ismeretterjesztő anyagok, kiadványok, újságokban megjelenni, Facebookon megjelenni, beszélni magunkról. Amit még fontosnak látok a jövőben, meg a tapasztalatok során, hogy a gazdákat kicsit behozni a digitális térbe és fejleszteni. Mikor azt mondjuk egy gazdának, hogy akár valamit küldjön el sms-ben, vagy írja meg emailben, akkor itt már fennakadnak. Ha azt mondjuk, hogy írjanak egy hivatalos szöveget, már nagyon el vannak akadva. Vagy akár a román nyelvet is mondhatjuk, mert itt is nagyon gyakran segítséget nyújtunk. Gyakran jönnek, megkeresnek ilyen téren is minket. Erre van is példám, a gazda nem értett szót szakmai, meg nyelvi problémák miatt egy törzskönyvvel kapcsolatban. Akkor átküldték nekem a telefonszámot és én egy ilyen tolmács, intéző szerepbe léptem. Tehát ilyeneket is vállalunk. Ezen kellene fejleszteni, meg bevonni őket a digitális térbe. Most nem tudom, hogy erre mennyire nyitottak. Az új generáció nyitottabb, az idősebbek kevésbé. Én azt látom, hogy információktól maradnak el azok, akik nem tartják a lépést. A pályázattal is mai napig jönnek be az irodába és kérdezik, hogy akkor még lesz-e ilyen magyar pályázat, holott én tényleg azt kell mondjam, hogy a csapból is ez folyt. Még olyan szintre is eljutottunk, hogy a helyi plébánosokkal is kihirdettettük a vasárnapi misén, hogy mindenkihez eljusson és mégis van olyan, aki jön s azt mondja, hogy eddig még nem hallott róla. Ilyenkor picit úgy mellbe is vág, hogy fórumokat tartottunk, beszéltünk róla, újságban benne volt, tévében és rádióban is ment, Facebookra is fel volt rakva és mégis vannak olyanok, akikhez nem jutott el. Azt látom, hogy az információáramlást kicsit kellene könnyíteni, felgyorsítani.

Ehhez a témához kapcsolódva a következőkben picit a technológiai innovációra kérdeznék rá. Ez a műszaki technológiai újítás eléggé költséges a gazdák számára, de emellett Ön hogyan látja, van-e kapcsolat, összefüggés a képzettség, tudás és a műszaki újítások elfogadása között?

Szerintem mindenképpen van valamilyen szintű összefüggés, aki több tudásra tett szert, az valamilyen szinten nyitottabb az új dolgokra, valamilyen szinten belekóstolt, belelátott ezekbe az új műszaki, technológiai megoldásokba. Azokat, akik elzárkóznak vagy nem nyitnak ezek fele, mindenképpen példával lehet motiválni. Megmutatni nekik, hogy bizonyos műszaki újítás mennyire hasznos. Szóban meggyőzni nehéz. Hiába beszél erről valaki nekik egy fél órát, ír egy cikket, vagy felkeresi őket, hogy ez milyen jó lenne a te gazdaságodba, mennyivel könnyebb volna, én úgy látom, hogy e téren eléggé visszahúzódók, zárkózottak az emberek. Ha van egy pozitív példa, amit fel lehet mutatni, akkor már egyből meggyőzőbb. Ha már van egy-két pozitív példa, akkor jobban nyitottak az innovatív dolgokban. Ha van egy-két merészebb aki bevállalja, a többiek is kíváncsiak lesznek rá. Sok esetben ennek eléggé jelentős anyagi vonzata is van, ezt mindenki saját maga kell eldöntse, hogy meddig nyújtózkodik úgymond.

A szakmai ismeretterjesztésben, tájékoztatásban, képzésben, vagy a gyakorlati tanácsadásban szerepet kapnak-e a digitális eszközök?

Farmok esetén nagyon sok nyilvántartás van. Van amit a törvény által kötelezően papíralapon kell tartani, de van például a farm nyilvántartás, amit bármelyik ellenőrző intézmény elfogad Microsoft Excel alapon is. Itt már bejön a számítógép, egy-egy előrelépett gazda már használja, online is hozzáfér dolgokhoz. Vannak különböző telefonos meg számítógépes applikációk, amelyek megkönnyítik a gazdáknak a mindenféle nyilvántartását. Ezeknek nagy szerepük van és előnyt is jelentenek, mert ott vannak kéznél mindig.

És Ön, mint szaktanácsadó ezt alkalmazza-e, ha a gazdák segítséget kérnek? Használ különböző webes felületeket, blogokat, vagy Facebook oldalt tanácsadásra?

Nekünk a Székely Gazdaszervezetek oldalon elérhetőségünk van, telefonos és email-es egyaránt. Ott mindkét formában szoktak lenni megkeresések. Konkrétan volt olyan, hogy felhívott egy gazda és azt mondta, hogy bele van bonyolódva ebbe a nyilvántartásba, hogy melyik tehene hogyan borjazzik és akkor ajánlottam neki egy programot, azt kipróbálta és használja. Volt olyan aki azt mondta, hogy neki

inkább segítsek, hogy a papíralapú milyen formátumú kell legyen, azt is elküldtem, neki ez volt az egyszerűbb, kézenfekvőbb. Néha a gazdára is kell szabni, sőt, minden esetben. Ha ő azt mondja, hogy papíralapon akarja tartani, akkor adunk neki egy dokumentumot és azt vezeti. Az a lényeg, hogy meglegyen.

És a közösségi média az agrár szaktanácsadásban nyújtott-e segítséget, vagy a gazdák ezt a funkciót még nem használják?

Használják, főleg az úgymond fejlettebb gazdák, de úgy látom, hogy rohamosan bővül a gazdáknak a száma. Ha most a családban van egy Facebook felhasználó, akkor biztos, hogy eléri már az agrárhíreket, lehet hogy azon a egyen facebookozik az egész család. Egy bizonyos szakcikkel a közösségi médiában el tudunk érni akár több száz, ezer embert. Úgy látom, hogy folyamatosan a dolgok terelődnek át ebbe az irányba. A szaktanácsadás is a vírus miatt kicsit háttérbe szorult, de reméljük, hogy visszajutunk a régi kerékvágásba.

Van valami, amit esetleg még elszeretne mondani az ismeretterjesztéssel, szaktanácsadással kapcsolatosan, amire nem kérdeztem rá?

Én azt látom, hogy mindenképpen szükség van rá, és szükség lenne egy komoly gazdaképviseletre is országos vagy helyi szinten, aminek lobbi és törvény befolyásoló ereje van. Most vannak egyesületek, szervezetek, én azt látom, most a törzskönyveket tudom példának felhozni, hiába hogy több gazda tömörül azokba a törzskönyvekbe, nincs befolyásuk, nincs erejük. Kérnek különböző minisztériumoktól és azok alárendelt intézmenyeitől szakmai dolgokat, támogatási formákat, enyhítéseket, néha feleletet sem kapnak, tehát ezért látnék fontosnak egy ilyen gazda érdekképviseletet, amely akár az agrárium jövőjét is megtudná határozni térségenként, régionként. Nagyon jó néven vették a gazdák, hogy a magyar állam minket támogatott ennek a hálózatnak a létrehozásában, de azt látom, hogy kevesen vagyunk. Kevesen vagyunk szakemberek is, a térségben is kevesen vagyunk, és igény lenne ránk. Most a jelenlegi állapotban mindenki megoldja valahogy. Másképpen is lehetne, például a gazdáknak lehetne tanácsot adni, hogy vessél lucernát vagy ültessél fokhagymát, mert lehet, hogy jövedelmezőbb, nem csinálja senki, és plusz ott a támogatás. Ilyenre is igény volna szerintem. Én az érdekképviseletben látom a hiányt, na meg az értékesítésben volna fontos a felkarolásuk, segíteni a gazdaembernek, a marketingben, menedzsmentben. Itt vannak különböző jó

példák, ezeket meg kell tanulni, meg kell mutatni a gazdáknak, hogy ezt így is lehet, össze kell fogni, tejterméket kell csinálni, hozzáadott értékeket kell teremteni, vágópontot kell létrehozni, húsfeldolgozót, hústermékeket, gyümölcsöt, gyümölcsfeldolgozót, zöldséget. Készítettünk egy felmérést, és Csík környékén a zöldségtermesztéssel eléggé gyengén állunk, a krumplit leszámítva. Itt is eléggé ki vagyunk szolgáltatva.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Az interjút készítette: Szász Mária-Magdolna

Hatos György

Szaktanácsadó, Székely Gazdaszervezetek Egyesülete

„Nekünk is, szaktanácsadóknak, folyamatosan tanulnunk kell...”

Az első témakör, ami kapcsán beszélgetni szeretnék Önnel, az az ismeretterjesztés, tanfolyam jellegű vagy más típusú szakmai képzés. Szakemberként milyennek ítéli meg az agrár témakörben a szakmai ismeretterjesztést, tanfolyam jellegű képzéseket?

Szerintem ezek nagyon fontos dolgok. Az a helyzet, hogy a technológia, az agrártudomány folyamatosan fejlődik. Mindamellett, hogy fejlődik, a klímaváltozással is olyan kártevők és problémák elé vagyunk állítva és kényszerítve, amelyeket folyamatosan néznünk kell, követnünk kell és ebből kifolyólag folyamatosan meg kell újulnunk minden egyes esztendőben. Hosszú évek óta, én most magyarországi példát fogok mondani, azon dolgoznak, hogy minden egyes esztendőben dokumentálják a hőmérsékleteket, csapadékmennyiséget, meg a különböző betegségek megjelenését azért, hogy a következő évekre tudják előre jelezni, hogy most körülbelül mire számíthatunk, mit várhatunk. Annyira meg van változva, hogy még ezeket is nagyon nehezen tudjuk kiszámolni most ebben az időszakban. Minden segítség a gazdáknak jól jön ebből a szempontból, hogy ha tudunk ezeken segíteni. Itt mondjuk kicsit nálunk Erdélyben, a székelyeknél kicsit nyakas a székely és nehezebben tanul. Az egyik kollégám nemrégiben úgy mondta, hogy a székely olyan, hogy szeret magán tanulni. Amikor már „nem megy annyira az élet” akkor van az, hogy „na komám, te akkor hogy csinálod?”. Akkor már érdekli a téma, de addig nagyon nehéz például az embereket bevonni egy beszélgetésbe vagy összehívni egy új eszköznek a bemutatására, megbeszélésére. Ezen kell mi folyamatosan dolgozzunk, hogy amin tudunk azon változtassunk, egy bizalmat építsünk ki az emberekkel a térségünkben, hogy bátran, bármikor, ha valami problémájuk van, merjenek felhívni és a tudásunknak megfelelően tudjunk minél jobban válaszolni és útbaigazítani.

És a tapasztalatok alapján inkább ezek a személyes megkeresések a gyakoribbak, vagy a szakmai kiadványok stb.?

Inkább, legalábbis nálam, a személyes megkeresés a gyakoribb. Persze dolgozunk azon is, hogy csoportokat hozzunk létre, nyitottak vagyunk bárkinek a csatlakozására az agrár témakörrel kapcsolatosan és a megjelenő cikkeket folyamatosan megosztjuk a csoportokban az emberekkel. Ha kérdések vannak, azokra is szívesen válaszolunk. Azok is leggyakrabban úgy szoktak működni, hogy kevesebben írnak be a csoportba, inkább privátba, személyesen beszéljük meg. Ez is úgy van, hogy az embereknél mindig a témakörök változnak. Az egyiknél fóliaház van, kisebb méretű, nagyobb méretű, a másiknál üvegház van, másabb méretekkel, másabb fekvéssel, másabb talajtípussal, s akkor ezek mind annyira személyre szabottak. Van olyan, hogy az egyiknél egy kalciumhiány lép fel, a másiknál felszaporodik valamilyen kártevő és akkor azokra keressük a megoldást, arra, hogy azokat a növényeket megszabadítsuk. Továbbá törekszünk, törekszik mindenki arra, hogy főleg amit maguknak termelnek, vagy a családtagoknak, azt minél inkább vegyszermentesen tudják csinálni, minél egészségesebb legyen az a táplálék, ami fogyasztásra kerül.

Ön hogy látja, a gazdáknak van igényük a tanulásra?

Én nagyon remélem és azt mondanám, hogy igen, van igényük. Az a probléma a gazdáknál legtöbbször, hogy ilyenkor szezonban mindenki nagyon elfoglalt. Nagyon rohanó világot élünk és akkor mindenki maximálisan meg akar felelni mindennek és túl sokat magára vállal, persze jómagam is. Azon vagyunk, hogy maximálisan próbáljunk teljesíteni és nagyon kevés mindenre jut időnk. Ha tanulásról beszélünk és nézzük a piramist, akkor az a csúcsa fele van. Mindig úgy van az ember, hogy ha most szembesül egy problémával, akkor meg kell oldani. Ugyebár azt megkérdezzük, ami érdekel, hamar utána olvasunk, de egy témakört egészen átnézni, átrágni, arra nem mindig van idő. Én azt látom, hogy ugyebár a gazdáknál is ősztől a téli időszak az, amikor több idejük van, szabad délutánjaik és azokra szervezni egy-egy fórumot, kerekasztal beszélgetést, és akkor lehet a gazdákkal megfelelőképpen egy témáról szépen elbeszélgetni. Ilyenkor nyáron nehéz.

Az agrártermelők számára gyakran merülnek fel napi gondok, problémák a termelésben, a gazdálkodásban, amit a gazda nem feltétlenül tud egymaga megoldani. Ilyenkor szoktak igénybe venni szakmai segítséget?

Igen, de ezt ismét arra tudom visszavezetni amit az imént is beszéltünk, hogy vannak gazdák, akik már hosszabb ideje ismerik az embert és ki van alakulva egy bizalmi kapcsolat, és azok akkor hívnak egyből. Vannak olyanok, hogy na több feketeribizlit sajtoltam mint amennyi edényem van és akkor hamar meg kellene oldjuk, kellene még öt darab öt literes korsó. S akkor egy másik gazdával, egy szőlős gazdával próbáljuk összehozni őket. Kicsi dolgok, de ha ezekben is segítünk a gazdáknak, ezeket az apró dolgokat is megoldani, akkor utána másképpen fordulnak hozzánk és más véleménnyel vannak rólunk. Ha pozitív a megítélés, akkor utána a másik gazda is másképpen fog és mer felhívni minket.

És a kezdő gazdák tekintetében gyakori-e a segítségkérés?

Mi azon vagyunk és azt szeretnénk, ha minél többen keresnének meg, minél szélesebb körben tudnánk az embereknek segíteni. A minap pont egy zetelaki fiatalembernek próbáltunk segíteni, hogy nézzük meg, bele tud-e ő is kerülni a rendszerbe, hogy tudjon ő is pályázni.

Esetleg Önnek milyen javaslatai, megoldási lehetőségei vannak ezen a téren? Hogyan lehetne még inkább előmozdítani, hogy a gazdák forduljanak segítségért, és nem csak abban az esetben, amikor már probléma van, hanem megelőzés, ismeretszerzés céljából is?

Ezt folyamatos munkával fogjuk tudni csak elérni. Magyarországon ezen már több évtizede dolgoznak, hogy ezt megfelelőképpen kialakítsák. Nekünk is ehhez még sok munka kell. Addig amíg az emberek nem ismernek meg és nem látják azt, hogy mi nem a pénzért csináljuk, hanem azért, hogy a térségnek segítsünk, a gazdák fejlődjenek. Ha a gazdák fejlődnek és könnyebben, jobb minőséget tudnak előállítani, ezáltal nekünk jobb minőségű étel kerül az asztalunkra. Azt mi folyamatosan meg tudjuk vásárolni a gazdáktól, nekik abból tőkéjük lesz, amiből tudják fizetni az adókat, illetékeket, és az infrastruktúra egyből növekedni fog és a gazdaságok is előrébb fognak haladni. Ez így generálja folyamatosan magát.

Akkor lényegében egy mentalitásváltásra lenne szükség?

Igen, teljes mértékben. Az volna jó, hogy ha minél több fiatal meglátná a lehetőséget abban, hogy igen is a mezőgazdaságból, a növénytermesztésből, állattenyésztésből is meg lehet élni. Ha az ember jól csinálja, akkor tisztességes jövőt lehet a családnak biztosítani belőle, én azt hiszem, hogy akkor egy óriási fejlődést érnénk el.

A gazdálkodás terén ugye a műszaki, technológiai újítás is bekövetkezett, persze ez nagyon költségigényes.

Igen, ez persze mindig úgy épül fel, hogy a technológiát meg kell vásárolni. Ahhoz, hogy mi könnyebben tudjuk a munkánkat elvégezni, folyamatosan meg kell újuljunk. Ha egy gyümölcsösről beszélünk, akkor az hosszabbtávú befektetés. De a lényeg, hogy folyamatosan meg kell újuljunk, eszközök kellenek. Azt szeretné elérni az ember, hogy nekünk is hasonló technológiánk legyen a munka elvégzéséhez, mint nyugatnak, mint egy osztrák gyümölcstermesztőnek. Oda nekünk óriási tőkére lenne szükségünk. Amíg azokat a tőkéket nem tudjuk előteremteni és lehívni, ha nincs nekünk ahhoz megfelelő hátterünk, addig nem tudunk olyanok lenni. Az a helyzet, hogy itt nálunk az emberek nagyon nehezen mernek belevágni, kölcsönöket felvenni olyasmire, amiben nem látja az ember az alagút végét. Főleg a másik probléma, amit én látok az az, hogy itt a politikai helyzet jelenleg Romániában még nem engedi meg azt, hogy tíz évre tervezzünk nem hogy hosszabb időre. Sajnos nagyon gyorsan változnak a dolgok, gyorsan olyan törvények jelennek meg, hogy például amikor az ember rákészül egy kultúrának a készítésére, akkor másik esztendőben változtatnak az APIA-nál a törvényeken. Pár évvel ezelőtt mondták a lucernának, hogy most ennyi lesz a kifizetési ára hektáronként, jó pár gazda meglátott egy lehetőséget benne, megnyomták azt. Az emberek az ilyen réseket szokták megrohamozni, és nincs egy kiegyensúlyozott politika ebből a szempontból. Az emberek úgy vannak, hogy kapkodnak ide-oda. Ha lenne egy megfelelő stratégia, akkor ezeket át lehetne hidalni és ki lehetne küszöbölni. Nekünk folyamatosan dolgoznunk kell rajta, és a gazdák meglátásait, sérelmeit, gondjait képviselnünk kell és továbbítanunk kell felfele a politikumnak.

Ön hogy látja, van-e kapcsolat, összefüggés a képzettség és tudásigény, valamint a műszaki újítások elfogadása között a gazdák tekintetében?

Természetesen van. Azért van az, hogy jó pár fiatal mezőgazdász van, mert pár évvel ezelőtt volt egy olyan program, hogy egy szervezet, vagy egyesület Hargita megyeében tóborozott fiatal, mezőgazdaságba dolgozó embereket külföldre, akik pl. Svájcba, Németországba dolgoztak. Azok közül, akik kint dolgoztak, pénzt kerestek, gépeket vásároltak, gépeket hoztak haza és nekifogtak azokkal a gépekkel munkálkodni. Ők kint már láttak, tanultak, új technológiai tudást sajátítottak el, és azokkal a tapasztalatokkal haza jöttek és neki kezdtek gazdálkodni. Rengeteg pozitív példa van! Sok fiatal ember ezek közül most itthon egy nagyon jó gazdaságot indított el és folyamatosan dolgozik azon, hogy azt a gazdaságot tovább vigye, bővítse. Ezek a fiatal emberek nagyon pozitív példák itt a térségnek is.

Akkor lényegében ők „haza hozták a tudást"!

Pontosan így van. Úgy is fogalmazhatunk, hogy ők effektív dolgozni mentek ki, de a tudást haza hozták. Rengeteg ilyen fiatal van, akiknek ha megfelelő lehetőséget tudnánk biztosítani, akkor nagyon sok szép eredményt és példát lehetne elkönyvelni az évek folyamán. Sokan vannak olyanok, akik Németországban, erdőgazdálkodásban dolgoztak, és ezek fiatal, huszonéves legények. Például elmondta az egyik egy múltkori megbeszélésen például az egész technológiáját a fenyőfa csemetének, a karácsonyfának a termesztéstechnológiáját, hogy hogyan is kellene csinálni. Csak úgy vannak ezek a fiatalok, hogy nincsen tőkéjük, nincsen területjük. Ezeknek az embereknek ha tudnánk például valamilyen szinten ezeket a tőkéket, lehetőségeket biztosítani, akkor abból egy jó megélhetési lehetőség lenne annak a fiatalnak és családjának. Sőt, annak a térségnek is egy húzóerő tudna lenni, mert lehet, hogy ha kicsit kinőné magát ez a gazdaság, akkor egy pár éven belül, tíz-húsz embernek munkahelyet tudna biztosítani itthon, ami óriási dolog. Nagyon oda kell figyeljünk erre a fiatal generációra. Az a helyzet, hogy itt nálunk egy óriási törés lesz a generációváltásban. Sajnos a fiataljainkat nem tanítjuk meg gazdálkodni. Ez egy óriási probléma. Én, mint a technológiai líceumnak betanító tanára, gyakorlatoztató szaktanára, azt látom, hogy azok a fiatalok, akik faluról kerültek be, másképpen tudunk dolgozni velük. Ők másképpen fognak meg egy szerszámot, láttak még gereblyét, láttak még kaszát és más a hozzáállásuk. Aki etetett meg egy állatot, tudja, hogy annak vizet kell adni, vagy egy növényt meg kell öntözni, van

kötődése már. Mindez által van kötődése a növényhez, van kötődése a földhöz és másképpen éli meg az egész dolgot. Például Keresztúrról voltak, tömbházból gyerekek, oda kerül hozzám egy 15-16 éves gyerek és én kell megmutassam neki, hogy ezt a gereblyét így fogd meg fiam és így húzd meg. Abból nagyon nehezen lehet olyan szakembert képezni, aki a mezőgazdaságban megfelelően el tud helyezkedni. Ezeknek is van lehetőségük, ezekből is akikben akarat van és céltudatos, bármit elérhet, bármit meg tud csinálni. Akik másképpen nőttek fel, közelebb állnak sokkal könnyebben tudnak haladni. Ők már úgymond érezték a bőrükön.

A szakmai ismeretterjesztésben, tájékoztatásban, vagy akár a képzésben, a gyakorlati tanácsadásban, ezek az új digitális eszközök kaptak szerepet? Gondolok itt mobil applikációkra, távtanácsadásra.

Most a vírusos helyzetben sajnos legtöbbször csak így tudunk, legtöbbször telefonon beszélünk. A gazdák is szerencsére már fejlődnek, akár az idősebbek is. Mindjárt mindenkinek van már Facebook-profilja.

Akkor a közösségi média is lehetőséget biztosít ezen a területen is.

Igen, a közösségi média is egy nagyon jó lehetőség, a cikkeket is nagyon gyorsan meg lehet osztani, sokan hozzá is férnek. Ha én esetleg beszélek valamiről, előkapják a telefonjukat, gyorsan utánanéznek, bármilyen nyelven, sok minden elérhető, ezáltal sok információhoz hozzá tudnak jutni a gazdák, például egy növényvédelemnek tekintetében is. Sokkal könnyebben hozzá tudnak férni az emberek az információhoz, csak akarniuk kell.

Nekünk is szaktanácsadóknak, folyamatosan tanulnunk kell. Eddig például a Zoom-ot nem nagyon használtuk, most mindjárt minden beszélgetésünk azon keresztül zajlik. Meg kellett nézzük, meg kellett tanuljuk, és így vagyunk a többi eszközzel, applikációval is. Folyamatosan jelennek meg új dolgok, nekünk is meg kell vásárolnunk egy PH mérőt stb. Ha kimegyünk a gazdához és ezek, és hasonló eszközeink nincsenek meg, a gazda elmondja, hogy ő mit csinált, mi történt, amire ő is visszaemlékszik, de vannak olyan faktorok is, amikre nem emlékszik. Felszúrunk egy kis adatrögzítőt, ami rögzíti a hőmérsékletet, a páratartalmat, a talajban a só koncentrációnak az összetételét. Ez naprakészen, folyamatosan rögzíti, oda megyünk telefonnal, applikációval, összekapcsoljuk, lekérjük az adatokat és onnantól már látjuk, hogy az elmúlt időben percre pontosan a gazda mikor öntözött, a hőmérséklet mekkora volt akkor, ha nagyok voltak a hőmérsékleti különbségek,

akkor az már stresszfaktor. Ugyanakkor azt is megtudjuk, hogy milyen tápanyag jutott a növénynek, ha pl. az egyik tápanyagból többet juttatott ki a gazda, mint ahogyan kellett volna, azt az eszköz jelzi. Ha a talaj PH-ja valamilyen irányba elmozdult és a növény nem tolerálja a savasabb PH-t, akkor az eszköz mutatja, és tudunk szólni a gazdának, hogy akkor mit kell tenni. Ezek az eszközök azért vannak kitalálva, csinálva, mert folyamatosan használni kell őket. Amíg a gazdák ezekkel nem kerülnek kapcsolatba, nem beszélünk róluk, vagy nem látják, hogy mennyit tudnak segíteni, megkönnyíteni a munkát, addig sajnos ők nincs honnan tudják. Ezen dolgozni kell folyamatosan.

Akkor lényegében ez egy minta a gazdák számára!

Igen, én tanárként is úgy tartom, hogy pozitív példákat kell mutassunk. Olyan példát kell mutatni, amire a következő generáció felnézhet és onnantól ők már tudnak fejlődni, ihletet meríteni.

Köszönöm a beszélgetést!

Az interjút készítette: Szász Mária-Magdolna

III. Vélemények, gyakorlatok

„Fontos, hogy az ember ismerje a körülötte lévő termelőket...”

Furus Levente, Kálnok

Megkérem szépen, hogy mutatkozzon be!

Furus Levente vagyok, 38 éves. Jelenleg a családommal Kálnokon élünk, van egy kisfiúnk. Feleségemmel indítottuk a vállalkozást, amit egyelőre mellékállásban végzünk. Történész vagyok, de nem dolgozom a szakmában, hanem a Turulmadár Egyesületnek vagyok a vezetője Sepsiszentgyörgyön.

A saját tevékenység tervezéséhez, indításához mikor, honnan, hogyan kapott indíttatást, szakmai információt, ösztönzést?

Ezt mi tulajdonképpen úgy indítottuk el, hogy először magunknak termeltünk és gyűjtöttünk gyógynövényeket, teafűveket, majd a közelebbi rokonoknak, barátoknak ajándékoztunk belőle. Majd egy idő után jött az ölet, hogy ezt lehetne forgalmazni is, vagy akár egy kis üzletet kiépíteni. Tulajdonképpen ez volt a mi elgondolásunk, majd ezután kezdtünk szétnézni a piacon, hogy mások hogy csinálják, hogyan csomagolják, illetve honnan szerzik be a csomagolóanyagokat, mi kell ahhoz, hogy feldolgozni lehessen. De leginkább onnan jött az ötlet, hogy dédanyáink örökségét, nagyszüleink gyógynövényekkel kapcsolatos ismereteit igyekezzünk feleleveníteni. Feleségemet (és engemet is) gyermekkora óta kisérik a gyógynövények és a belőlük nyert teák, és úgy nőtt fel, hogy nagyszüleivel mezőre menet vagy útban hazafelé mindig gyűjtötték a hasznos növényeket. Tudták, hogy mi mire való, s pontosan emlékszik arra, hogy melyik gyógynövényt mikor és hol kellett gyűjteni, melyik föld vagy kaszáló, rét mellett. Ezt a hagyományt folytatta, amikor családjával 2012-ben Kálnokra került, ahol a tiszta környezetben maguknak gyűjtötték a növényeket, míg egy idő után arra lettek figyelmesek, hogy többet szedtek, mint amennyi számukra elégséges. Ezért aztán ismerősöknek, barátoknak

ajándékoztak, teáikat örömmel fogadták, de a nőszövetségi, egyházközösségi rendezvényeken is ezt fogyasztották. Egyfajta fordulópont akkor következett be, amikor a papnénihez járó gyermekek is megkóstolták, meg is dicsérték a finom teáját. Meglepődve hallottuk, hogy otthon bizonyos bolti, tasakos teákat fogyasztanak. Ennek a hatására aztán a szabadban, a mezőn együtt ismerkedtek a növényekkel.

Azt tapasztaljuk, hogy az idősebbek még tudják, használják a gyógynövényeket, de a fiatalabb nemzedék már nem ismeri azokat. A méhbalzsamot két éve ültettük el és az idén tudtuk az első termést leszedni róla. Tehát nagy odafigyelést igényel, nagyon sokszor kell ápolni, mivel nem vegyszerezünk, arra is oda kell figyelni, hogy mikor és hogyan szedjük le, ha késünk egy-két napot, akkor már annyira elvirágzik például a kamilla, hogy egyszerűen már nem leszedhető. Főleg a mentaféléket kell locsolni, ezek nagyon víz igényesek.

A Papné Manufaktúrát 2017-ben jegyeztettük be a cégként, a gyógynövények feldolgozására alkalmas kis épület pedig egy évvel később készült el a lelkészi lakás szomszédságában. Az unitárius egyház birtokán harmincféle gyógynövény található, és ezek mellé telepitettünk még jó párat, köztük alig ismert vagy éppen elfeledett példányokat. Ilyen a női szervezetre kedvező hatású palástfű is.

A vállalkozás a nevét onnan kapta, hogy a feleségem unitárius lelkész. Mivel régen nem volt jellemző a női lelkész, ezért papnénak hívták a pap feleségét, de falun néha így nevezik a női lelkészt is.

Mint ahogyan már említettem, hogy mivel mi egy lelkész család vagyunk, így a teáinknak olyan neveket adtunk, amik úgymond a lélekre is egy kicsit hatással vannak, de jelzik azt is, hogy a tea mire hat a legjobban. Így a teáink a következő neveket kapták:

- **Lélekmelegítő:** test, lélek egyensúlyát segítő teakeverék. Összetevői: fodormenta, rózsaszirom, levendula, szurokfű.
- **Nyugalom:** stresszoldó, nyugtató teakeverék. Összetevői: citromfű, kamilla, nagy csalán, csipkebogyó, levendula.
- **Ragyogás:** vitalizáló teakeverék. Összetevői: fodormenta, körömvirág, cickafark, bíbor kisvirág, nagy csalán.
- **Zimankó:** teakeverék náthára és megfázásra. Összetevői: csipkebogyó, fekete bodza, fehér akác, füstös menta.
- **Böjt:** tisztitó, salaktalanító teakeverék. Összetevői: cickafark, orvosi kamilla, dió levél, fekete bodza, nagy csalán.

- **Tavasz**: regeneráló, frissítő teakeverék.
- **Tél**: melegítő teakeverék hűvös napokra.

Nemsokára be szeretnénk vezetni a nyár és az ősz teakeverékeket. Jelen pillanatban most már csak a **Parázs** fűszer keverékünk van, ami aromás növényekből készült csípös fűszerkeverék húsokra, mártásokra, Összetevői: izsóp, metélőpetrezselyem, metélőzeller, körömvirág (szirom), kerti kakukkfű, bazsalikom. Régebb volt a **Varázslat**, ami édeskés volt a krumplikra, salátákra. Összetevői: kapormag, kerti kakukkfű, izsóp, szurokfű, bazsalikom, citromfű, és levendula. Szappanjaink különfélék, van a **Csodálatos világ**, a különböző színben készült szappanok, összetevői: olíva olaj, levendulaolaj, víz, nátrium-hidroxid (NaOH), természetes színezők. **Olíva**, ami kizárólag olíva olajból készül. **Natúr**, ami nem tartalmaz semmilyen növényi színezéket, összetevői: olíva olaj, kókusz zsír, levendulaolaj, shea vaj, pálma zsír, nátrium-hidroxid (NaOH). **Szén szappan**, ami orvosi szénnel készül, összetevői: olíva olaj, kókusz zsír, citromfűolaj, orvosi szén, nátrium-hidroxid (NaOH), víz. A szappankészítéssel is sokat kellett kísérletezni, hogy legyen egy saját, jól bevált receptünk, egy fél év kellett eltejen, hogy megfelelő minőségű szappant tudjunk elő állítani.

Mi az egyház területén termelünk, az egész birtok 2 hektár körül van, amiből mi erre a célra 15 árat használunk fel, azon kívül gyűjtünk be gyógynövényeket a természetből is.

Az értékesítés egy része kialakult, vannak viszont eladóink is, üzletek, akik igényelik és kérik a termékeinket, de nagyon sokat adunk el háztól is, személyes kapcsolatok révén. Szeretnénk hosszútávon gyógynövény őrlőt venni, amit elég nehéz a piacon beszerezni. Valamint egy látogatható gyógynövénykertet létrehozni, mivel nagy az igény erre. Feldolgozót szeretnénk bővíteni, valamint újfajta csomagolásokat behozni.

Hol/miben/mikor jön jól az, hogy segítségért, tanácsadásért szakemberhez lehet fordulni?

Több feldolgozót és gyógynövényes kertet is meglátogattunk, de voltunk Maczalik Ernő bácsinál is, akitől sok hasznos szakmai tanácsot kaptunk. De legtöbbet saját magunk tanultuk meg, hogy hogyan és milyen módon kell a növényekkel bánni. Mi kísérleteztük ki, hogy hogyan dolgozzuk fel a növényeket, mindenkinek megvan egy egyedi, egyéni módszere. De nagyon sokat tanultunk szakkönyvekből, hiszen a munkánkat hosszú tanulási időszak előzte meg, enélkül

nem lehetne gyógynövényekkel felelősségteljesen foglalkozni. Tudni, ismerni kell a hatásaikat, a megfelelő társitásokat vagy éppen tiltásokat, mert némely teák, növények adott egészségügyi problémák, panaszok esetén nem használhatóak. Igy hát gyógynövénytermesztő utakon jártunk, vásárokban és kiállításokon is megfordultunk, és sokat olvastunk, még régi füveskönyveket is fellapoztunk, mint például Bükkifüvesember gyógynövényei. Ebben az időszakban nagyon sok szakkönyvet olvastunk, interneten is nagyon sok oldalon keresgéltünk, még a mai napig is szoktunk, ha valami új növényt ültetünk el. Ebben a témában elég sok jó magyar szakirodalom található.

Van-e olyan szakmai képzés, amit igénybe lehet venni? Volt-e már ilyen? Mikor, hol? Mi volt a tartalma?

Ilyen jellegű szakmai képzés Kovászna megyében egy volt, de az nekünk nem felelt meg. És már valami olyanon vennénk részt ami magasabb szintű és nem arról szól, hogy hogyan kell a gyógynövényt begyűjteni és megszárítani, hanem hogyan kell még különlegesebb termékeket létrehozni. Ilyen szakképzésre lenne szükségünk, de ilyen a megyénkben jelen pillanatban tudomásom szerint nincs, és nem is volt.

Mi saját tőkéből indultunk, nem pályáztunk sehova, hanem egy kisebb banki kölcsönt vettünk fel, és abból valósítottuk meg a feldolgozót, ugyanis mivel nagyon erre nem volt példa a megyénkben, így teljesen nulláról kellett felépíteni, az élelmiszerbiztonsági hatóság szakembereivel alakítottuk ki a manufaktúra alapját képező feldolgozót, hogy hogyan is kell kinéznie a feldolgozónak, hogyan kell azt működtetni és mit jelent az egész. Ezt mi magunk terveztük meg, és eleinte nem is gondoltuk, hogy egy ilyen épültere szükség lesz, csak amikor kezdtünk érdeklődni és utána járni a dolgoknak akkor jöttünk rá, hogy egy mekkora befektetést kell teljesíteni, ahhoz hogy ez megvalósuljon. Mi saját önerőből indultunk, mai napig is saját önerőből működtetjük ezt az egészet, mivel először is nagyon nehéz, másodszor pedig más követelményeknek kellene megfelelni, és mi nem vagyunk ipari termelők, hogy ezt meg tudjuk valósítani. Első évbe kezdtük két teafűszer keverékkel, a következő évre már öt teakeverékünk volt, jelenleg hét teakeverékünk van. Fűszerkeverékünk is van, jelen pillanatban kettő van, de úgy döntöttünk, hogy csak az egyiket tartjuk meg, folyamatosan kísérletezünk, hogy mit tartsunk meg a piacon. Az egyik a húsok, grillek kiváló ízesítője, a másik a tojásos ételek, krumpli vagy saláták hozzávalója. Ezek mellett kézműves szappanokat is készí-

tünk, ahhoz hogy az igényeknek eleget tudjunk tenni folyamatosan bővítjük az ültetvényünket is és új technológiákat hozunk be a termesztésbe is, például hogy minél kevesebbet kellejen gyomlálni és kapálni, hogy ezt az időt másra tudjuk fordítani. Mi nem használunk gépeket, kivéve a szárításnál. Nekünk a feldolgozónak a tetején egy padlástér van kialakítva szárítónak, ott szárítunk, és onnan kerül a növény a feldolgozóba. Az idéntől vásároltunk egy kisebb szárítót is, amivel sajnos az időjárás egyre kiszámíthatatlanabb, főleg már nyáron is nagyon esős, nagyon hideg vagy borús és nem megfelelőképpen tud az ember szárítani, és szükség van egy ilyen jellegű szárítóra, ami segíti az ember munkáját. Mivel manufaktúra vagyunk, így minden munkafázist kizárólag kézzel és magunk végzünk el: a magvetést, az ültetést, a gyomlálást, begyűjtést, szárítást, morzsolást és végül a csomagolást is. A növényeknek csak a nemes részét dolgozzuk fel, melyek gyógyhatásúak, így feleslegesen nem romboljuk a környezetet sem, teáinkat nagy gonddal és odafigyeléssel készítjük el. Büszkék vagyunk arra, hogy a környék tiszta és vegyszermentes, ezáltal valóban minőségi ízes-aromás élvezhető ízek kerülnek ki a Papné Manufaktúrából. Nem akarunk nagy cég lenni, egyszerűen kis manufaktúraként kívánunk működni, egyedi és minőségi kínálattal. Termékeink kicsit drágábbak, mint a forgalomban lévők, de ennek is oka van, mivel vegyszermentes növényeket, és a növényeknek a legértékesebb részét értékesítsük. Az a célunk, hogy aki a teáinkat egyszer megkóstolja, az a következő alkalommal is hozzánk térjen vissza. Törekszünk arra, hogy az előállításhoz szükséges dolgokat helyben szerezzük be, bár a megfelelő csomagolásra az országban félévnyi keresgélés után sem találtunk rá. Így a teáink tasakjait Ausztriából rendeljük, ami kétrétegű, szigetelt és esztétikus darab, amely megakadályozza az aroma elvesztését. Az egyszerű és tetszetős címkét egy barátunk tervezte. Rengeteg elképzelésünk van még a jövőre, szeretnénk saját birtokot vásárolni, tanulókertet létrehozni, hogy iskolások, turisták is megismerjék a gyógyító növényeket. Úgy véljük, hogy sok gyermeknek ritkán adatik meg a lehetőség, hogy kapcsolatba kerüljön a természettel, s megtanulja mi is a gyógynövény. Ezért tartjuk fontosnak, hogy a régi tudást visszahozzuk és továbbadjuk. Annyi bizonyos, hogy ameddig ilyen pozitív töltettel bír számunkra ez a munka, nem leszünk depressziósak. Számunkra a gyógynövényes kert egy másik élet szimbóluma, amikor kilépünk a mindennapi rohanásból, a határidők fogságából és a szó szoros értelmében két kézzel dolgozunk meg az álmainkért.

Van-e olyan mobiltelefonos alkalmazás (applikáció vagy egyéb), amelyet az agrártevékenységben hasznosítani tud? Időjárás előrejelzés, növényvédelmi előrejelzés?

Nincs ilyen. Az időjárást szoktuk csak figyelni az esős idő szempontjából, hogy mikor ültessünk, mert például ha a kamillát elültetjük és egy-két napon belül nem kap megfelelő vízmennyiséget, akkor lehetséges, hogy valamikor kikel a mag, eléggé megkésik, vagy például az idén úgy jártunk, hogy fele kamilla ki sem kelt, hiába öntöztük. Mi magról is keltetünk növényeket a citromfűtől elkezdve a levenduláig mindenünk van, mindenik általában bírja a mi talajunkat. De parcellafüggő, mert kitapasztaltuk, hogy az egyik parcellánkba a macskamenta jobban megél, mert a másik parcella annyira agyagos, hogy azt nem szereti. Az idevaló növények nagyon jól bírják ezt a klímát, mint például a mentafélék is nagyon jól szaporodnak.

Szakmai tapasztalatcsere hasonló gazdákkal/termelőkkel? Van-e még ilyen Ernőbácsin kívül? Ez személyes kapcsolat? Csoportos/szervezeti? Alkalmi vagy rendszeres?

Voltunk mi Halasági-Csibiéknél gyógynövényes kertnél is Orotván és a Szent Ábrahámi gyógynövényes kertet is meglátogattuk, valamint kapcsolatba vagyunk a csekefalvi levendulással is. Valamint voltunk Lókodon a gyógynövény napon is. Van egy szakmai fórum is, ami a tavaly meg volt szervezve Hargita megyében. Ezen a rendezvényen mi is elmondtuk a tapasztalanainkat, és várjuk, hogy egy új, jobb gyógynövény törvény jöjjön, mint ami most van. Mindenképpen hasznosak ezek a látogatások, mert az ember lát, tanul mindenki mindenkitől újat, és fontos, hogy az ember ismerje a körülötte lévő termelőket, akik ezzel vagy akár hasonló termesztéssel foglalkoznak. Elérhetőségeink is megvannak, és ha van igény segítünk egymáson.

Tévéműsorok, rádióműsorok szerepe, ha van ilyen?

Tévébe is és újságcikkben is volt interjú készítve velünk.

Van-e észrevétele, javaslata azzal kapcsolatban, hogy a kisebb agrártermelőket milyen módon milyen formában, milyen témákban lehetne/kellene szakmai információkkal, tanácsadással segíteni, támogatni?

Mindenképpen szükség lenne egy pontosabb törvénykezésre a gyógynövénytermesztéssel kapcsolatban, mert jelenleg egy olyan törvény van, amit lemásoltak

valahonnan, és ez abszolút nem a mi országunkra való. Ezt kellene valamilyen szinten javítani, jobbá tenni. Nagyon jó volna egy útmutató, hogy egy ilyen vállalkozásnak hogyan kell nekivágni, mert a termelő másfél éve azzal telik el, hogy a különböző hivataloknál kibogozza, hogy melyiktől milyen engedélyek kellenek akár egy feldolgozóhoz, illetve azt évente hányszor kell fertőtleníteni, milyen vizsgálatokat kell elvégezni. Ezekről, ha van is valahol egy ilyen útmutató az akkor sokféle módon és sokféle rendszerbe megtalálható, ami nem egy egészséges folyamat. Egyáltalán nincs segítve egy gazda az elindulás szintjén.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„Nem a profit a lényeg, hanem nálam egyelőre a tanulási rész fontosabb...”

Kelemen Gábor, Kézdivásárhely

Megkérem röviden mutatkozzon be, ismertesse, hogy mivel foglalkozik!

1982-ben születtem Kézdivásárhelyen, és állategészségügyi technikumot végeztem, közben az ember rájön, hogy nem pont azt végezte el, amit szeret, szerencsére nálam ez elég korán megmutatkozott. A művészetek iránt vonzódtam, de a művészi közeg nem volt nekem megfelelő. Elvégeztem a líceumot, viszont tudtam, hogy nincs szükségem és nincs időm egyetemet végezni, nekem pénzre van szükségem, meg kell élnem. A vállalkozások örökké foglalkoztattak. Már IV. osztályos koromban Kézdivásárhelyen kutyasétáltatással foglalkoztam, amivel nagyon jól kerestem, és onnantól kezdve minden nyári vakációban munkát vállaltam, nem kellett engem küldjenek, hanem önszántamból mentem. Az iskolát befejezve volt egy olyan időszak, amikor úgymond puhatolóztam a nagyvilágban, hogy mi történik, és magamhoz képest eléggé léha életet folytattam. És akkor 2006-ban indult egy rádió, odakerültem, és sikeresen vizsgáztam, és 14 éve dolgozom a Profi rádiónál, műsorvezető, és reklámszerkesztő/készítő (arculat, design) vagyok. Örökké foglalkoztam mezőgazdasággal, például sárgarépa termesztéssel, de nem nekem való volt. Felénk a mezőgazdaság, ha nagyban csinálod szerződéssel talán bejön, ha kicsiben csinálod inkább valószínű, hogy veszteséges lesz. Mindig kifele tekintettem, hogy a munka mellett kössem le még valamivel magam, mert nagyon szeretek dolgozni, és ezt nagyon fontosnak tartom, mert bárki bármit akar csinálni és nem szeret dolgozni, akkor az nem fog összejönni, mivel munka nélkül nincs eredmény, annak valahol valami visszaütője van.

A saját tevékenység tervezéséhez, indításához mikor, honnan, hogyan kapott információt, ötletet?

Maga ennek az áfonyatermesztésnek kicsit szomorkás a története, mivel édesapám rákos lett, és egy orvos ismerősünk mondta, hogy a kemoterápiás

kezelés alatt nagyon-nagyon jót tesz az áfonya, és akkoriba ő sokat adott nekünk, plusz még vásároltunk ahonnan csak tudtunk, rendesen lestük hová hoznak áfonyát, és azt mind felvásároltuk. Ez abban segített, hogy antioxidánsokat tartalmaz, rengeteg olyan anyag van benne, ami az erek erősségét, rugalmasságát nagyon segíti, és a vérlemezkék összetapadását csökkenti, meg támogatja az immunrendszert. Például az Egyesült Államokban a toplistán szamóca után a legkeresettebb gyümölcs az áfonya. Nagyon jót tesz a retina épségének a megőrzésében, „farkasvakság” ellen csodákra képes.

És akkor vettem 60 tövet, magunknak a családnak, hogy lássuk el magunkat áfonyával. Sajnos mire az normálisan termőre kezdett volna fordulni, ő már nem volt köztünk. Később nem volt kérdés, hogy nagyobb mennyiségben szeretném csinálni. Jelenleg 2000 bokor van, több fajta is található, az egész ültetvény két részből áll. Van egy nagyobb, későn érő típusból álló, és egy kisebb kísérleti parcella. Az utóbbin teszteljük, hogy melyik fajta hogyan viszonyul a klímánkhoz. Az első felét az ültetvénynek 2016-ban és a másodikat 2017-ben telepítettük önerőből, illetve egy aprócska banki hitelből.

Nagyon kevés szakmai információt kaptam, csak az alapokat, hogy 4,2 - 5,2 savas talaj kell legyen. Nekem a legelején 5,5 volt, de a savasságát savas tőzeggel és érett fenyő korpával tudtuk volna visszahozni, de utólag kiderült, hogy túlkötött a talaj, túl agyagos, amit próbáltunk fellazítani, mivel tudtuk így azért raktuk zsákokba, mert először maga az anyaföldbe ültettük bele és túlkötött volt a talaj, nem tudtuk fellazítani, és a gyökérzet nem tudott fejlődni. Másfél évig ugyanakkora volt, mint ahogyan megvettük. Képtelenség volt annyi tőzeget és fenyőkorpát belekeverni, hogy fellazítható legyen. Nagyon agyagos a föld itt felénk, ezért kell talajvizsgával kezdeni.

2017-ben a középérésűt már eleve zsákba ültettük. Nagybánya mellett van a faiskola, de nem vagyok valami jó véleménnyel, mikor problémáim voltak próbáltam őket keresni, de nem voltak valami kommunikatívak. Tavaly 130 tövem veszett ki, és nem tudtam elképzelni, hogy mi lehet a probléma, felvettem velük a kapcsolatot és nem adtak érdemben választ. De szerencsére megállt az a probléma, és azóta sem tudjuk, hogy mi történt. Kipótoltuk, amik kivesztek, de nem tőlük vásároltam, mivel nem megbízhatóak.

Én eljártam a faiskolához, ahonnan a második rend töveket vettük, és ott láttam, hogy egyszerű műanyag ládákba bele volt ültetve az áfonya úgy, hogy a gyökere ki volt jőve az oldalán. Megkérdeztem ott a mérnöknőtől, hogy-hogy kell

elképzeljem én, mivel még ilyet nem láttam, hogy a fagy nem károsítja. Az áfonyának a gyökere nem lefele megy, hanem a talajszint alá 10-15 centire és akkor szétterjed, szereti a laza talajt. És akkor agrotextil zsákokat varrtunk, mi készítettük házilag, azért mert horribilis az ára. És eleve úgy kevertem bele az anyagot, hogy vörös tőzeget, ami nagyon savas (3-ast) kevertem össze érett fűrészkorpával, ami 20-25 éve érlelődik, és még melléje mosatlan homokot, így tettük bele a zsákba, és ültettük bele a növényeket. Attól a pillanattól kezdve elkezdtek fejlődni, és nem tudok betelni vele, mivel sok hajtást hajtott az idén, ezen mind termés lesz jövőben, majd a belső részeit visszametszem. Metszeni elvileg a vegetációs időszakába bármikor lehet, amikor alvó állapotba van, november végétől körülbelül március végéig lehet a metszést csinálni. Én meg szoktam várni a tavaszt, mert akkor látom egy gyengécske hajtás nem-e fagyott vissza, és akkor már egyúttal azt is levágom. A metszés eltart egy hónapon keresztül, úgyhogy minden nap metszek.

Feleségem is besegít, családi vállalkozássá alakult az egész, és együtt csináljuk az egészet. Nekem szerencsére a munkahelyem rugalmas, és úgy vagyok, hogy itt amikor végzek a munkával akkor este bemegyek a munkahelyemre. Annyira szeretek az áfonyával foglalkozni, hogy akkor is itt vagyok, amikor semmi szükség rá. Sok babusgatást igényel az áfonya, de olyan jó látni, ahogyan meghálálja. A termésnek is örülök, hiszen azért dolgozunk, de a gyönyörű friss hajtások éppen annyira el tudnak tölteni boldogsággal. Abból látom, mekkora lesz a termés jövőre. Jön, hogy kihozzak egy széket, kávét, és beszélgessek velük. Néha meg szoktam szidni őket, aztán elnézést kérek. Ez a hely, ahol a paraszt fitness összekötődik a paraszt wellnessel. Megszűnik tér, idő.

Az nagyon fontos, hogyha valaki nem szeret dolgozni, de mindenki másképp indul el a vállalkozásban, mert van akinek megvan a tőkéje, annak sokkal egyszerűbb, vagy van olyan tőkéje is addig ameddig termőre fordul a növény s kezdi visszafordítani a befektetését, eltudja látni magát. Nekem erre nem volt lehetőségem kellett mellette dolgozzak, addig ameddig visszafordul a befektetése és eltart, de az nem 1-2 év lesz, mert nekünk az a politikánk, hogy amit termel azt mind fektetjük vissza, mi abban hiszünk, hogy fejlődni kell. És rengeteg a tervünk ezen a szinten, nemcsak ez az ültetvény lesz, még tervezünk ültetni, csak azt fólia alá, mert az az idén is volt egy visszatérő fagy, ami a középérésű áfonyánkat rendesen megrendezte. Mint ahogyan már említettem ez az új ültetvény az iskola, addig nem akarok ültetni ameddig az iskolát rendesen ki nem járják, mert folyamatosan okoz meglepetést, amiből mindig tanulunk, mindent fotózunk, mindent leírunk jegyze-

telünk gyermeki nyelven, hogy bármikor bárki elővehesse. Olyan szinten odafigyelek az apró részletekre, hogy kívülállónak már beteges, barátaim, mezőgazdász komáim csodálkoznak is, egyszerűen nem hiszik el, hogy milyen türelemmel odafigyelek mindenre. 5 éves a legrégebbi ültetvény, de azt kell mondjam van egy 1,5 éves kiesése, amikor a talaj kötöttsége miatt nem fejlődött, most indult el jól, annyira hálás ez a késői fajta, Elliot a neve, és nagyon szívós, mert például most vettem észre, hogy megkezdték a bogarak a leveleket. Bluecrop, Toro, Hannah`s choice és Nelson a kísérleti parcellába. Ezek gyümölcsméretben és íz világban, terméshozamban, bokor kinézetében nagyon különböznek. Toronak nagyok a szemei és nagyon édes. Az Elliot savanykásabb, sokkal keményebb a héja és nagyon jól áll a bokron, a szedése sokkal könnyebb. A Bluecrop nagyon masszív fajta. A Nelson normálisan fejlődik, jó termésű, bokrosodó, nem nagy szemű, középméretű növény. A Hanas a legfinomabb szerintem, van valami különleges íze, viszont nagyon érzékeny a fagyra. 1 kilót, ha le tudunk az idén szedni, majdnem mind visszafagytak a rügyek. De megtanultuk és a Hannah`s choice majd fólia alá rakjuk.

Azt tudni kell, hogy ez nem egy Bio ültetvény, bele mentem volt a Bio kultúrába, de annyira bonyolult és annyira szövevényes az igazi Bio, hogy egyelőre nem vagyok rá képes. Április végéig, május közepéig levirágzik, azelőtt kémiai vegyszerekkel is kezeljük, bogár és gomba ellen. Virágzás után abszolút nem használunk semmilyen kémiai anyagot, csak biokultúrába, amiket ajánlanak, annyi a különbség, hogy sokkal többször kell permetezni, és akkor sokak részéről jön a kérdés, hogy-hogy egészséges az az áfonya, amelyiket június közepén kell permetezni. És olyan is van, hogy 3-4 naponta váltva kell rézgáliccal és másfajta biokultúrában engedélyezett szerrel fújjam, inkább gomba ellen, bogarak ellen amit kipróbáltam semmi nem használt. Most tele van pókkal, a munkatársak, akik szedik szokták mondani, hogy néha megijednek a darázspókoktól, és a kis pókok belefészkelnek az áfonya kis csokrába, amit látunk próbáljuk kiszedni, hogy a klienseket ne zavarja, de mindenkinek elszoktuk mondani, hogyha kapnak benne mossák ki.

Bistep bio vegyszert használok, ami kondicionálja a növényt, csomó mindenbe segíti, olyan, mint az immunrendszer erősítő. Évente három alkalommal permetezünk vele, virágzás után, olyan július közepéig használjuk, utána semmit sem használok csak ha szükséges gomba ellen bordói levet, bogarak, kártevők ellen semmit. Szükséges egy jó permetezőgép, nekem cifarelli 1200-as van, és azért vásároltam ezt, mert ennek jó a szórása, jól befújja a leveleket és mivel hogy bio,

nekem fontos hogy mindenhol érje, a levél alját is. Van, amelyik kultúra a melegbe nem tűri a rezes permetezést, én azt is szoktam estefele.

Ezen kívül még azt kaptam szakmai információnak, hogy milyen lesz a fejlődési ciklusa, hogy 8 év után éri el a növény a maximális 2 métert, de visszametszik 1,5-re. Most átlagba az enyémek körülbelül 1 méteresek, mivel volt 1,5 éves fejlődési késés a talaj miatt. A hátsó felébe ültettem a nagyon egészségeseket, és az első felébe raktam azokat, amelyek nekem gyanúsok, hogy legyenek szem előtt, mindig mikor jövök ki lássam, hogy mi történik, van-e valami baj. Visszametszem mindig, hogy ne menjen a gyümölcs rovására. De kipróbálok pár 2 méteres bokrot is, hogy lássam meg annak milyen lesz a termése, nem a profit a lényeg, hanem nálam egyelőre a tanulási rész fontosabb.

A tavaly kaptam egy magyar szakirodalmat, de az sem tér ki mindenre, hiszen csak az alap van benne, amit kell tudni a termesztésről, a ciklusokról hogy mikor mi történik. Innen tudtam meg, hogy az áfonya az egyetlen olyan gyümölcs, ami fagyasztás során nem veszít semmit a minőségéből.

Mikor jön jól az, hogy segítségért, tanácsadásért szakemberhez lehet fordulni?

Nekem nem nagyon volt akihez forduljak, talán egy embernek a nevét tudnám felhozni, dr. Thiesz Rezső aki a Csíkszeredai Sapientián egyetemi adjunktus. De amúgy rengeteget olvastam össze vissza minden oldalról, sok tanulmányt kaptam amerikai oldalakról, a tavaly sikerült kapnom egy magyar szakirodalmat. De olyan természetem van, hogy ha valaki jön, kérdez, minden tudásomat, jegyzeteimet átadom, mert addig nincs konkurencia semmilyen termelésben ameddig az árát nem verik le. Az áfonya termelése gazdaságilag Európa 8%-át tudja lefödni, tehát elég sokan kellene áfonyatermesztők legyünk, hogy ki tudjuk szolgálni az európai keresletet.

Az értékesítése nagyon könnyen történik, sőt az a legnagyobb problémánk, hogy sajnos nem mindenkit tudunk kiszolgálni, még egyelőre nincs akkora hozama, hogy mindenkit ki tudjunk szolgálni, mivel évről-évre egyre több a felvásárló. Van egy Facebook oldalunk, a Lemhényi Áfonyakert címmel, és onnan is sokan értesülnek, termékvásárokba egyelőre nem kell mennünk. Hosszútávon rengeteg tervünk van, egy brandünk is van a lemhényi áfonyakert, aminek a vásárlók adták a nevet, címkék kerülnek a dobozokra, amelyeken a kert logó van benne áfonyákkal, és a fontosabb információk. Ezt a nevet azért hagytuk meg, mert promováljuk a falu, Lemhény nevét, sokan járnak ide, rengeteg ember keres meg külföldről,

vadásztársaságok, befektetők, akiknek vannak gyümölcsöseik és szeretnének áfonyába terjeszkedni. Ezzel nyitni akartunk a világ fele. Amit még szeretnénk fejleszteni, hogy papírdobozokba rakjuk az áfonyát, mivel ezt a műanyagvilágot gazolásnak tartom. Most kísérletezünk a papírcsomagoláson.

Hosszú távú terv közt szerepel, hogy az egész ültetvény fólia alá kerüljön, ne kelljen függeni az időjárási viszonyoktól és a káros élőlényektől. Természetesen gyümölcsfeldolgozóba gondolkodunk, a termésünknek bizonyos részét fel akarjuk dolgozni, lekvárnak, szörpnek, aszalmányoknak, csemegéket készíteni. Már kísérletezünk, de semmit sem sietünk el, dolgozunk rajta nagyon, de ezt nem úgy kell elképzelni, hogy add meg uram, de most rögtön, minél hamarabb. Úgy vagyunk, hogy a lehetőségekkel élünk, most az ültetvény fejlesztése és a karbantartása a legfontosabb. Most abba a szakaszába van az ültetvény, hogy mondhatni visszahozta a befektetést, és ettől arrafele amit hoz, az is fektetődik vissza, mivel folyamatosan akad probléma, idén az összes területet be kellett hálózni a madarak ellen. 60 áron van 75 árnyi áfonya körülbelül besűrítve, szorosabbra ültettük, a szakirodalom 1 méter tőtávolságot ír, de mi 70 centire ültettük, és a sorokat is sokkal közelebb ültettük, nagy géppel nem kell bemenni, és ember be tud menni, ami tökéletesen megfelel. Amit ezután fog hozni, az megy a gyümölcsfeldolgozó üzembe, ide a gépeket egy helyi vállalkozótól fogom megvásárolni, és ha az embernek valami problémája lesz, akkor hozzáfordulhat, egy megbízható ember, aki érti a gyümölcsfeldolgozás csínját-bínját. A kertnek az első részébe elkezdtük hordani a töltésanyagot, oda lesz majd építve a feldolgozó üzem.

Én nagyon szeretek kint lenni az ültetvényen, itt vagyok ha kell ha nem, és a család is, a gyermekek is délutánonként, hétvégenként itt vannak. Itt vagyok sokat, mert munkaigényes és kényes növény, minden áldott nap a vegetációs időszakon kívül, ahogy az alvó állapotából felébred, onnantól kezdve minden nap minimum 2 liter vizet kap minden tő. Ezt akkor is kapja, amikor esik az eső. Amikor a gyümölcsöt tölti fel akkor 3-4 litert adunk, ahogy beérik a gyümölcs és leszedődik, akkor a bokor kihajtja a rügyeket jövő évre, és ilyenkor rengeteg energiára van szüksége, rengeteg vízre. Februárban trágyázom minden tövet 100 grammnyi tyúktrágyával, és május környékén ismét 100 grammnyit, szereti és látszik rajta, hogy kövérkék lesznek a levelek, ez nagyon fontos a növénynek. És a talaj vizsgával tartjuk kontroll alatt, hogy-hogy áll a PH értéke, kétszer végzünk talaj vizsgát, egyet szezon végén október közepe fele a másikat nyár közepém. A LAM alapítványnál végeztetjük el a talajvizsgát, nagyon segítőkészek, szakmai tanácsot is adnak és

normális kiszolgálásban van része az embernek. Ha netalán baj van, akkor többféle módszert használnunk, mint például ecetes vizet keverünk be és azzal savasítunk, vagy ammónium szulfáttal. De ha nagy a problémád, jó szakembert is megkeresni. Ezt azért mondom, mert nekem volt az idén problémám egyfajta betegség jelent meg, amit nem tudtam beazonosítani és egy kézdivásárhelyi mérnökember segített, vannak segítőkész emberek. De olyant nem igazán kaptam, aki áfonyatermesztéssel foglalkozik évek óta, és jó tapasztalata van, és azt mondja gyere, mert elmondok mindent, ilyen nincs. Van egy vállalkozó, akit megkerestem e-mailen, hogy pénzért megveszek bizonyos információkat, és azt a választ kaptam, hogy nem eladó. Így tanulok a saját bőrömön, én az idei évvel maximálisan meg vagyok elégedve, mivel nagyon jól fejlettek a bokraim, ahhoz képest, hogy április végétől nem kezeltem. A középérésű leveleit kicsit megrágcsálták a bogarak, egy ép levél nincsen rajta, de akkora kár nincsen rajta, hogy elpusztuljon, túlélik.

Van-e olyan szakmai képzés, amit igénybe lehet, tud venni? Volt-e már ilyen? Mikor, hol? Mi volt a tartalma?

Nem voltam ilyen képzésen, nem is hallottam ilyenről. Mivel engem most konkrétan az áfonyatermesztés érdekel, és ilyen témában még nem volt képzés. Amit olvasgatok hozzá hasonló gyümölcsök viselkedése, gondozása.

Van-e olyan mobiltelefon alkalmazás (applikáció vagy egyéb) amelyet az agrártevékenységben hasznosítani tud?

Növényvédelmi előrejelzést nem használok, különböző csapdákat szoktunk felrakni, de ezek csak az ijedséget hozzák rám, és inkább hagyom a természetre, hogy ő oldja meg magának. Időjárás előrejelzésre 7 applikációt használok, betegesen figyelem. És ezekből nagyjából össze tudom rakni, hogy mi várható. Habár az öntözést mindig engedjük, ha esik is megy mivel szőtt zsákba van a növény és a plusz ki tud folyni. Az áfonya nem kell, hogy tocsogjon a vízben, hanem folyamatosan nedves kell legyen.

Van lehetősége szakmai tapasztalatcserére hasonló gazdákkal/termelőkkel?

Van olyan, hogy találkozok olyan gazdákkal, akik még foglalkoznak áfonyatermesztéssel és bizonyos információkat az ember onnan is összeszed, de mindent

nem mondanak el a termelők. Volt egy sepsiszentgyörgyi úriember, aki foglalkozott áfonyatermesztéssel, nagyon nyílt ember volt, nagyon jól el tudtunk beszélgetni, minden információt egymással megosztottunk. Tőle sok alapdolgot tanultam, hiszen ilyenkor az embernek nyitottnak kell legyen. És ez a nyitottság ott merül ki, hogy este 11-12 órakor az ember nem lefekszik és nem ágyba olvas, hanem ülve egy széken, hogy ne aludjon el, s akkor még 1-2 órát rászán arra, hogy dokumentálódjon, leírja amit hasznosnak tart, mert már abban az órában az agya nem fog úgy, és akkor majd másnap vagy amikor szüksége van visszatér rá. Én ami információt szereztem, azt így szereztem. A másik, amit már említettem ez az iskola folyamata, hiszen azokkal a tövekkel tanulási időszakba vagyunk, mikor hogy viselkedik, hogy néz ki a levél, milyen az elszíneződés rajta, lefotózom, utána olvasok, rákeresek különböző fórumokon.

Mi a véleménye a tévéműsorok, rádióműsorok szerepéről?

Én felületest láttam csak, gazdákkal siker sztorikat. De például amerikai beszámoló rengeteg van. Fontos viszont az, hogy nem biztos, hogy ami ott működik, az nálunk is fog működni, mert nem egyforma az éghajlat a talaj stb. Nem árt, ha az ember több helyről dokumentálódik, és előre kísérletezik. Én is előre 60 tővel kezdtem, utána beleharaptam rendesen, és rengeteg problémával találtam szembe magam, de végül megoldódott.

Van-e észrevétele, javaslata azzal kapcsolatban, hogy a kisebb agrártermelőket milyen módon, milyen formában, milyen témákban lehetne/kellene szakmai információkkal, tanácsadással segíteni, támogatni?

Vannak felénk megszokott kultúrák, mint például a ribizli, málna, de nem sok egres termelőről tudunk. És az osztrák piac a legtöbb pénzt az egresért adja. A mezőgazdaságban van egy olyan kérdés is, hogy-hogy adjuk el a termékeinket. Azt is meglehetne, hogy legyenek olyan ügynökök, akik azzal foglalkoznak, hogy értékesítik a gyümölcsöt, csak nem tudom ez mennyire beépíthető az itteni mentalitásba. És akkor ezzel nem kellene a termelő külön foglalkozzon, és érteni is kell hozza. Én úgy gondolom, hogy nekem az értékesítéssel nincsen problémám, mert nem félek, mert nincs amitől. A legtöbb embernek a félelmeitől van a legnagyobb problémája, én nem félek kimenni határon kívül, nem félek felhívni egy idegen embert, nem szégyellek vele kézzel-lábbal értekezni, és akár időpontot kérni egy

találkozóra. Értékesíteni lehet, de véleményem szerint a probléma akkor van, amikor az ember minél hamarabb túl akar adni a termékén, és leviszi a saját árát. És nem gondol abba bele, hogy alul értékeli a saját termékét.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„A gyakorlat nagyon fontos, idővel rakódnak össze az olvasottak a gyakorlatoddal...”

Jova Loránd, Kézdivásárhely

Megkérlek röviden mutatkozzál be!

Jova Lóránd a nevem, 33 éves vagyok, van két kislányom. Kézdivásárhelyen születtem. A felsőfokú tanulmányomat a Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen végeztem testnevelő tanár szakon. Nem dolgozom a szakmában, hanem áfonyatermesztéssel Szörcsén 1 hektáros területen foglalkozom, ez mellett közösen a családdal hagyományos mezőgazdasággal is foglalkozom.

Hogyan indítottad el az áfonyatermesztési tevékenységedet?

Ez az egész úgy kezdődött, hogy Hollandiában éltem, ott megismerkedtem egy nagybányai gyerekkel, és arról a vidékről tudni, kell hogy minden harmadik kert végében áfonya van, ott a klíma is sokkal jobb, hamarabb jön a meleg, és nincsenek ilyen nagy fluktuációk az időjárásban, hogy egyszer havazik, egyszer esik, majd jégeső, hanem ott mindig kellemes idő van, és azt nagyon szereti az áfonya. És ez a barátom azért ment ki külföldre dolgozni, hogy pénzt keressen egy áfonyás betelepítéséhez. Voltam nála, és még sok más áfonyást megnéztem, és megtetszett az ötlet, nekem is az volt a koncepcióm, hogy hazajönni külföldről, és valamibe itthon belefektetni, és akkor én is elkaptam ezt a kék arany betegséget, igaz, ha akkor tudtam volna mennyi kihívásokkal lemondásokkal és munkával jár, lehet nem vágtam volna bele. Mert sokan úgy vannak, hogy van pénz, csináljunk valami újat, belerakják a nagy pénzt, s végül nem csinált semmi profitot belőle. Nekem pályázatom sincs, mert eddig nem gazdálkodtam.

Szakmai információt a barátomtól kaptam, és a faiskolától, ahonnan vásároltam, de legfőképpen magán úton, amit elérsz, rengeteg hasznos amerikai szakirodalmak vannak, meg románul is lehet kapni. Ez egy olyan új dolog, hogy akkor a mi vidékünkön senki nem foglalkozott ilyesmivel. Most kialakulóban van, mert

Románia is kezd felzárkózni az áfonyatermelésben olyan országok mellett, mint Lengyelország. Az a faiskola, ahonnan vásároltam a töveket, adott ki egy ilyen útikönyvet, amiben ültetés, kezelés, betakarítás benne van.

2015-ben fogtam neki, 1 hektár területen 3000 bokor áfonyám van, de lehet 5000-et is, de az már nagyon extra, mivel keskenyebbek kell legyenek a sorok és még közelebb kell ültetni a palántákat. Ezek 5 éves, fejlett, erős bokrok, nagyon jó termésűek. Elől az ültetvénybe vannak kisebb tövek, amelyikeknek vagy nem megfelelő a talaj, vagy nem kaptak elég vizet, de a többi szépen fejlődött, vannak új hajtások, de ezek nem visszaültethetők, mivel in vitroban szaporodnak, nagyon-nagyon nehéz metszéssel szaporítani. Ez úgy működik, hogy megveszed a palántát és elülteted. Nagyon jól fejlődnek, ha van víz, tápanyag. Rengeteg baj van vele. Az első termésem 3. évben lett, az első két évben inkább arra kell koncentrálni, hogy a termőrügyeket leszedni, hogy az energiát a növekedésre fordítsa, s akkor így hamarabb eléri a „felnőttkort" a paránta, mintha teremne minden évben. A 3. évtől lehet számolni egy jó termést, de jobb termés az idéntől van 4 tonna egy hektáron. Az áfonyának a lelke a talaj és a tőzeg, korpa meg tyúktrágya. A argófólia azért fontos, mert bizonyos mértékben megakadályozza, hogy a gyomok felnőjenek, mert csepegtető rendszerrel öntöződik a növény és így is kijön egy-két szál, de mégis könnyebb gyomlálni. Ha nem lenne ez módszer, akkor sokkal több gyom lenne, mivel ő is kapja a nedvet és akkor hetente kellene gyomlálni. Az értékesítéssel nem volt gondom, mert volt szerződésem, idejött a kocsi és innen elvitte Magyarországra, az ára elég jó. Ezen kívül itthon is eladok dobozokban, előre összeírjuk, és sorrendben, majd elviszik a vásárlók. Erre egy napot szoktam kijelölni, hogy ezen a napom szedjük és dobozoljuk, majd szétosztom a klienseknek. Sok munka van vele, a szüret júliusban, a szedésnél 10-15 ember kell legyen, és heti 2-3 nap szedjük. Elég nagy logisztikát igényel a szedés, hogy jó minőségű legyen, mivel egy drága gyümölcsről van szó, és az olyan kell legyen, ami nem lehet túl érett, puha, nem folyhat, tisztán szépen kell legyen szedve, amúgy hűvös helyen jól tárolható, úgymond az összes bogyós gyümölcsök közül ez a legjobban tárolható.

Itt nemcsak szezonban dolgozol, hanem már februárban elkezded a metszést, ami egy hónapig eltart, és egyedül kell, mert elég nehéz annak, aki még ilyen növénnyel nem foglalkozott, nem metszett. Ez úgy történik, hogy amikor a levelek lehullnak s látod a régi ágakat, azokat kell levágni, és ezzel serkentődik a növény a növekedésre. 5 éve, hogy metszem, de még ezzel kapcsolatban én is rengeteget tanulok. Ennek a növénynek egyik fontos ápolási módja a metszés. Ennek a rendbe-

tartása és a gondozása egy munkahely, ezt a tevékenységet napi 8 órás munka mellett nem lehet csinálni. Az első két évben nem éred utol magad, annyi dolog van vele, már csak az is, hogy a sorok között a füvet minden két hétben kell nyírni, mert hanem nem tudsz elmenni a sorba, és mindig kell gyomlálni, hanem nagy lesz a növény mellett a gaz, locsolni 3 naponta kell, mert nagyon vízigényes, mert kiszárad. Vannak olyan palántáim, ahol már eldugultak a csövek, s azok kiszáradtak, ha 1 hétig nem kap a növény vizet, elpusztul, mert a gyökérzete kicsi, labdagyökere van, nincs olyan mély gyökere, mint a többi növénynek, és ha nem nedves akkor kihal. Az erdei áfonya környezetét kell lemodellezni, hiszen ott az avar nedvesen tartja a földet. Azt is tudni kell, hogy nagyon nehéz bioként termelni, mert nagyon-nagyon kényes növény, tavasszal van gond, mert ha egy hétig esik az eső, és ha nem kezeled gombabetegségek ellen, akkor az új hajtások befeketednek, összezsugorodnak és lehullnak, és át is terjed egyik növényről a másikra. Ennél a nagy szemű kanadai áfonyánál nehéz a bio termelés, mivel attól is függ, hogy mik vannak az ültetvényed mellett ültetve, mert onnan is elkapja a betegségeket. Fajtáktól is függ persze, mert vannak ellenállóbb fajták, azok régebbi fajták, nem nőnek nagyra a szemek. Tavaly eléggé sokat leettek a madarak, és így be kellett hálózni. Az enyém se túl fiatalfajta, de eléggé modern, nekem Toro van, amivel nagyon meg vagyok elégedve, 4-5 gramm szemeket terem, és csak egyszer. Véletlenül be keveredett körülbelül 100 késői érő tő, ami a faiskolának a hibája igazából, mert nekem nem szabadna ilyen fajtám legyen. Véleményem szerint, aki ilyen termelésben gondolkodik, az a palántát külföldről vásárolja (Lengyelország), ne a helyi faiskolákból.

Ha az ember autodidakta módon maga nekiáll, rengeteget keres, kutat utána, akkor van információja, és kitanulja a dolgokat, fejleszti magát. Nekem az első telem azzal telt, hogy rengeteg információt gyűjtöttem, sokat olvasgattam, de mindez mellé tapasztalat is kell, mert hiába van meg a lexikális tudásod a növényről, kijössz tavasszal az ültevénybe és nem tudja hogy mit kell csinálják. A gyakorlat nagyon fontos, idővel rakódnak össze az olvasottak a gyakorlatoddal. Ha az elején másképp metszettem volna még nagyobbak lettek volna a növényeim. Hiába van 1000 oldalad az áfonyáról, de amikor kijössz és kell csináljad akkor sok minden nem úgy sikerül ahogy a könyvben le van írva. A gyakorlat nagyon fontos, mert úgy tudsz elérni fejlődést, hogy csinálod, persze vannak buktatók is, mert az első évben jó pár tövem kifagyott, mivel hogy nem figyeltem eléggé a műtrágyázásra, sokkal többet raktam, nem megégtek a palánták, hanem tovább éltek. Tehát ősszel

nem kezdtek a levelek lehullani, hanem még szép zöldek voltak, tovább etettem a palántákat, és ez azt eredményezte, hogy tavasszal a palánta nem tudott felkészülni a télre, nem erősödött meg az ága, nem fásult ki az újhajtás, ezek mind visszafagytak. Első évben 80%-át az új hajtásoknak mind vissza kellett vágni, mert kifagytak. Ez egy olyan dolog, ami benne van a könyvbe is, csak nem tudod behatárolni, hogy mennyi műtrágyát tegyél, hogyan, ezt ki kell tapasztalni. Nyár elején már nem igazán szabad nitrogén alapúval műtrágyázni, mert annak csúnya vége lehet, nem fásul meg, tovább él a palánta, jön a tél, visszafagy, ami azt jelenti, hogy jövőbe, ami kellene hajtás legyen azt le kell vágni, mert elvan fagyva és termés nélkül maradsz, mert lefagyott. A permetezésnél is nagyon kell figyelni, hogy mikor miből és mennyit teszel. Tavasszal igényel gombabetegségek ellen kezelést. Tavasszal a levelek lehullása után egy rezes permetezés kell, mert az minden gombabetegséget megöl, mindent elpusztít, az nem egy ártalmas dolog, a biokultúrában is engedélyezett. A műtrágyázás kell, mert a növény is kell valamiből éljen, tápanyag kell neki. Mert ha valamiben a növény hiányt érez, akkor stressz alakul ki, és ez azt eredményezi, hogy nem nőnek meg a szemek, nem lesz termés. Amikor a növény nem érzi jól magát, akkor nem fog rügyet hajtani, és így más évben nem lesz termése. Én a műtrágyázást csepegtetőrendszeren keresztül oldom vízben, van ilyen vegyszer adagolóm, ez egy szerkezet, ami a bekevert folyékony műtrágyát a vízbe beleadagolja, amivel locsolok. Nagyon oda kell figyelni, meg kell nézni milyen színű a levél, mit látsz rajta, hiszen mindent meg lehet különböztetni, hogy ez most magnézium vagy nitrogén hiány. Nagyon nagy igénye van a magnéziumra, ha nem kapja meg, akkor vérvörössé válnak a levelek. Ha nem kap elég kálciumot, akkor összezsugorodnak a levelek. Minden föld más, mindenhol más hiány lép fel. Bizonyos részben a növénynek mindenféle makro és mikroelemet meg kell adni, mert hanem nem terem profitot. És ahhoz, hogy profitot termeljen, kell ápolni és gondozni. Nagyon kényes növény, az időjárásra, a földre amibe van, rengeteg munka van vele.

Van-e olyan szakmai képzés, amit igénybe lehet, tudsz venni? Volt-e már ilyen? Mikor, hol? Mi volt a tartalma?

Voltam 2018-ban áfonya konferencián Lengyelországban, amit minden év márciusában szerveznek meg, és a világ összes tájáról mennek emberek, ez egy nagyon hasznos hétvége. Van elméleti és gyakorlati rész is, kivisznek kisebb-nagyobb gazdaságokba, megmutatják, hogy-hogyan csinálják ők, bemutatják a

legújabb fajtákat. Minden évben más témát járnak körül, minden témához külön szakember van meghívva. Ők annyival előrébb járnak, hogy minden fajtát külön szakemberek tanulmányoznak, leírnak mindent arról a növényről. Azért jobb Lengyelországból venni a palántát, mert azok vírus tiszták, nem kell félned, hogy megvásárolsz 100 tövet és 50 elpusztul belőle. Nagyon odafigyelnek a lengyelek arra, hogy amiket kiadnak a kezükből az jó minőségű palánta legyen. Megérte elmennem, mert egy ilyen helyen kinyílik az ember szeme, látod, hogy a nagyok hogyan csinálják, s akkor van pár elképzelésed, hogy hová lehet fejlődni meg hogy elérhetőségeid vannak, ha jó palántát akarsz vásárolni. Csomagolástechnikától elkezdve mindent lehetett látni. A cégek fel vannak sorakoztatva, akik gyártják a dobozokat, csomagológépeket, válogatóképeket. Amit hasznosnak tartok, hogy ők elkezdték úgy ültetni az áfonyát, hogy nem fekete mulcsozó fólióba, hanem faforgáccsal borítják be, ami mindig nedvességet tart és még jobban fejlődik tőle a palánta, így még több tápanyagot kap. Egy tüzelőerdőt félig kiírtatnak, forgácsaprítóval leaprítják, s akkor a tövére, amit tesznek, benne van levél, ág, forgács, és ezzel utánozzák az erdei klímát, és ezzel még szebb eredményeket tudnak elérni, egészségesebbek a növényeik, és többet termelnek. A hollandok is jók, hiszen valamikor a 90-es évek elején pár növényt hozott be, le is védettek néhány fajtát, a legújabb fajtát csak a holland licensz alapján tudsz megvenni tőlük. Náluk is van konferencia, oda még nem jutottam el, sokkal lokálisabb.

Van olyan mobiltelefon alkalmazás, amelyet az agrártevékenységben hasznosítani lehet?

Nem használok, mert nekem van fúrt kutam, és én rendszeresen öntözöm a növényt. A locsoló berendezés úgy van, hogy automatán megy, be van állítva és óránként csepegtet lyukanként.

Szakmai tapasztalatcsere hasonló gazdákkal/termelőkkel. Van-e ilyen? Ez személyes kapcsolat? Csoportos/szervezeti? Alkalmi vagy rendszeres?

A környéken nem igazán van, csak Lemhényben, de ő utánam ültette az ültetvényét, mielőtt nekifogott volna volt nálam, megnézte az ültetvényemet, beszélgettünk. Innen nem messze tőlünk Fogaras és Brassó környékén vannak áfonyások, de még nem jutottam el oda.

Mi a véleményed a tévéműsorokról, rádióműsorokról? Vannak ilyenek a témában?

Nem igazán, inkább interjúk vannak az interneten, de ilyen szakmai nincs román nyelven, leginkább angolul. Videókat is csak angol nyelven szoktam nézni, rengeteget lehet okosodni a metszés téren, csak, mint ahogyan mondtam, elmélet. Ha tudod használni az internetet és tudod a nyelvet, akkor feltudsz készülni. Véleményem szerint ez inkább fiataloknak való vállalkozás, mert nyitott kell lenni az új dolgokra, mert aki már leélte az életét pityókatermeléssel nehezen fog neki újat tanulni.

Van észrevételed, javaslatod azzal kapcsolatban, hogy a kisebb agrártermelőket milyen módon lehetne tanácsadással segíteni, támogatni?

Szakirodalom van, csak konkrétan mérnök ember nincs, aki neked pénzért szolgáltatásként nyújt információt. De ha veszem a nyugati példákat, ahol vannak konzultáns cégek, ahova elmész, és egy bizonyos összegért megkapod azt az információt, amire szükséged van. Sajnos ettől messze állunk.

Mifelénk a mentalitással van a baj, mert mindenki csak azzal törődik, hogy a saját portája rendbe legyen, de mással nem beszélgettünk. Én bármikor bárkit szívesen látok, az ültetvényem megmutatom, amit én tudok elmondom. Ha lenne még pár ilyen termelő, akkor közösen lehetne csinálni egy feldolgozó üzemet, csomagolni, hűtőrendszer. A lengyelek is társulással csinálják, például egy faluban 10 gazda 2-3 hektáron termel áfonyát, és ennek a 10 családnak van egy feldolgozó üzeme, közösen csomagolják, és majd értékesítik, és a profitot elosztják. Faluszinten megtermelik közösen, mert rájöttek arra, ha közösen csinálják, akkor tudnak mennyiséget produkálni, ami azt jelenti ha van mennyiség, akkor tudnak termelni exportra, Angliát ők látják el áfonyával, és mindjárt ők vezetik Európát áfonyatermelés szinten.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„Egy ilyen találkozó alkalmat biztosít egymás gondjainak, valamit a legújabb technológiának a megismerésére...”

Kósa Tamás, Uzon

Megkérlek röviden mondj néhány szót magadról, és arról, hogy mivel foglalkozol!

Kósa Tamás vagyok 21 éves és agrármérnöki egyetemet végzek Bukarestben, most megyek harmadévbe, és azon kívül mezőgazdasággal foglalkozom, mivel a családi hagyományt/vállalkozást tovább kell vinnem, kár lenne abbahagyni.

A tevékenységed tervezéséhez, indíttatásához hogyan kaptál indíttatást, szakmai információt, ösztönzést, milyen hatásra indítottad el?

Hobby szinten foglalkozom levendula termesztéssel, ami azt jelenti 38 tövem van egy gyümölcsösben a fák közt vannak végig ültetve 200 méteren. Igazából volt egy üres terület, ami nem volt kihasználva, aztán láttam milyen nagy divat Magyarországon a levendula, milyen sokan szeretik, és milyen szép, így ezért én is rendeltem Magyarországról 38 tövet. Úgyhogy semmi egyéb oka nem volt az elkezdésnek. 2015 óta van meg ez az ültetvényem, és nem fejlesztettem tovább, mivel csak hobby szinten foglalkozom vele, nem ez a fő foglalkozásom. A fő foglalkozásom a mezőgazdaság, vagyis zöldségekkel és gabonafélékkel foglalkozunk, vagyis búza, árpa, sörárpa, repce és napraforgó, kukorica, zab. Olyan terményekkel próbálunk foglalkozni, ami bírja a mi éghajlatunkat és nem igényel sok gondozást, és amihez nem kell sok napszámost fogadni, és könnyen jó árban eladható. Repcével 2013 óta foglalkozunk 24 hektáron. Erről a növényről azt kell tudni, hogy egy elég kényes kultúra azért, mert ősszel el kell vetni, és ha kemény tél van, akkor ki tud fagyni, ugyanakkor rengeteget kell gyomirtózni. Nehezen termeszthető, mivel sok jégeső szokott lenni és nagy fagy. Az eladása könnyen megy, mivel konstancai céggel kötöttünk szerződést, és amikor learatjuk telefonálunk, és jönnek s elviszik. Meg vannak visszatérő vásárosaink is. A levágása azzal az arató géppel történik, mint a hagyományos búzáé, csak más vágó asztalt kell cserélni. Sörárpát az idén

nem vettünk, tavaly volt utoljára 15 hektáron. A termesztése nem nehéz, mert a gyár adja a magot és elő is írja a termesztési módját, amit szigorúan be kell tartani, és ősszel elvisznek minőségellenőrzésre egy adott mennyiséget, és akkor annak függvényében vásárolják fel tőlünk vagy sem. Mert, ha nem felel meg a szabványoknak, akkor azt fogják mondani, hogy egyáltalán nem kérik, vagy egy olyan alacsony árat ajánlanak, ami nem éri meg a gazdának. Különösebb gondozást nem igényel, ugyanúgy kell gondozni, mint a hagyományos árpát vagy a búzát.

A napraforgó 20 hektáron van termelve, erről azt kell tudni, hogy nem igényel nagy gondozást, igazából elvetése után egyszer kell megpermetezni majd megközölni. Ennek is a levágása ugyanúgy történik, mint a többi növénynek, csak itt is más asztalt kell cserélni.

Mikor jön jól az, hogy segítségért, tanácsadásért szakemberhez lehet fordulni?

Elsősorban édesapámhoz szoktam tanácsadásért segítségért fordulni, mert ő nagyon régen foglalkozik mezőgazdasággal, megvan a kellő tapasztalata, tudása arról, hogy mit, hogyan és mikor kell csinálni. A levendulatermesztéshez, gondozásához, ápolásához interneten szoktam utána olvasni, rengeteg honlapon olvasok hasznos információkat, meg videókat is nézek, ami sokat segít, hiszen gyakorlatiasabb. Ezek arról szólnak, hogy-hogy kell gondozni, mikor és mennyire kell lenyesni.

Van olyan szakmai képzés, amit igénybe lehet, tudsz venni?

A mezőgazdasággal kapcsolatban voltam egy képzésen, Kökösben a LAM Alapítvány szervezésében, ami állat és növénytermesztésről szólt. A fő téma a gabonatermesztés technikái volt.

Van olyan mobiltelefon alkalmazás, amelyet hasznosítani tudsz, például időjárás előrejelzésre?

Időjárás előrejelzést nem szoktam gyakran figyelni, mert a mi termelési kultúránkban szárazság esetén nem igazán szükséges a locsolás. Repce esetében szoktunk öntözőberendezést szerelni, ha huzamosabb ideig nem lesz eső.

Szakmai tapasztalatcsere kapcsán van tapasztalatod hasonló gazdákkal/termelőkkel?

A vegyszer társaságok évente bemutatókat tartanak, hogy milyen új vegyszer jelenik meg, azt milyen fajra lehet használni, hektáronként mennyit kell vegyíteni belőle, mikor érdemes permetezni vele. Ennek az a hivatalos neve, hogy növényvédőszer bemutató, a Bayer cég szokta megszervezni Felső Háromszéken. Egy nyugalmazott agrármérnök, vállalkozó a fő szervezője, aki nagy területen gazdálkodik. Egyik évben torjai úton lévő kísérleti állomásán volt szervezve, majd a csernátoni mintaparcelláin. Erre az alkalomra több megyéből is érkeznek gazdák, vállalkozók, Kovászna, Hargita, Brassó, Szeben. Egy ilyen találkozó alkalmat biztosít egymás gondjainak, valamit a legújabb technológiának a megismerésére. Ezen az alkalmon az újonnan bemutatott növényvédő szerek hatékonyságát élőben is láthatják a farmerek. A jelenlévőket a szervezők több csoportba osztják és megtekintik a repce, kukorica, répa, búza, és krumpli parcellákat, ahol különböző vegyszerekkel zajlik a kísérletezés. Majd különböző új erőgépeket is bemutatnak. Legutóbb egy olyat láttunk, ami egyszerre egy 50 méteres sávot képes permetezni. Tavaly Felső Háromszéken volt megszervezve a burgonyatermelők szövetségének az ünnepe. Ez egy másik termelő kísérleti állomásán volt megszervezve, ami Kézdivásárhely és Csernáton közt található. Itt is bemutatták a különböző műtrágyákat, növényvédő szereket, vetőmagokat és néhány mezőgazdasági gépet. Majd az AgroWest udvarára sétáltunk, ahol a burgonyatechnológiák bemutatására került sor. Végezetül pedig egy más termelőnél lehetőségünk volt megismerkedni a modern mosási illetve csomagolási technológiával. Ezen kívül apukám tartja leginkább a kapcsolatot hasonló gazdákkal, de leginkább telefonon beszélnek, mivel szezonba mindenki nagyon el van foglalva és nincs idő a személyes kapcsolatra. Hamar letárgyalják, hogy eső után gyomirtózik-e, ahhoz a vegyszerhez mennyi vizet rakott.

Milyennek ítéled meg a szakmai kiadványok szerepét?

Cikkeket szoktam leginkább olvasni főleg románokat, de előfordul, hogy magyarországi cikkeket is olvasok.

Tévéműsorok, rádióműsorok szerepe, ha van ilyen…

Igazság az, hogy tavasszal és ősszel erre nincs idő, mert reggel korán elmegyünk az időre és este későn haza. Ha az időjárás engedi még hétvégén is dolgozunk. A mezőgazdaságban szezonban nincsen szabad hétvége.

Van-e észrevételed, javaslatod azzal kapcsolatban, hogy a kisebb agrártermelőket milyen módon, milyen formában, milyen témákban lehetne/kellene szakmai információkkal, tanácsadással segíteni, támogatni?

Először a kultúrák gyommentes tartásában kellene segítséget nyújtani, mert a kisgazdák általában azzal vannak elakadva, hogy nem tudnak rendesen termelni és általában gyenge terményeket tudnak előállítani. A pályázati lehetőségek is erősen jó dolgok, csak véleményem szerint mifelénk nehezen lehet pályázni, mert nem hegyvidék, hanem normál zónába tartozik a mi vidékünk, és így elég nehéz, de minden lehetőséget ki kell használni. Volt a magyarországi Pro Economica alapítvány pályázata és azt általában a környékünkön mindenki ismerte és kihasználta, mezőgazdasági erőgépek, mezőgazdasági tevékenységekhez szükséges felszerelések pályázására.

Honnan jött az ötletetek, hogy levendula fesztivált szervezzetek?

Elsősorban onnan jött az ötlet, hogy olvastam az interneten, hogy Tihanyban is meg Csekefalván is szerveztek levendula napokat, ami kezdett divattá válni. Embereket vonzanak oda, hogy saját maguknak szedjék le a virágot, tudnak fényképezkedni. Meg időnk sem volt leszedni a levendulát, és sajnáltuk, hogy elszáradjon, így arra gondoltam, hogy egynapos levendulafesztivált szervezek, amivel mindenki jól jár, hiszen egy szimbolikus összeg befizetésével minden egyén szedhetett egy akkora csokrot, ami az egyik kezében elfért. Ezt a rendezvény egy Facebook oldalon hirdettem meg, ahová be is tudtak jelentkezni az érdeklődők, meg érdeklődni is tudtak az eseményről. Tavaly és azelőtt virágüzletekben hordtam be száraz csokrokat, de az idén erre sajnos nem volt időnk. Egy idős hölggyel beszéltem, aki jövőre szárazon elviszi a csokrokat, lemorzsolja, kis zsákokat varr, és akkor besegít az illatos zsákok árusításában is. Első alkalom volt, hogy ilyen fesztivált szerveztem, de pozitívnak éltem meg, jó program volt, reggel 10-től délután 4 óráig tartott.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„A kapcsolatok terén kellene erősítsük egymást...”

Molnár Hajnalka, Uzon

Első körben egy rövid bemutatkozásra kérnélek!

Molnár Hajnalka vagyok, 5 gyerekes anya, 3 fiú, és 2 lány anyja. Marosvásárhelyen születtem, középiskolámat ott végeztem el. A felsőfokú tanulmányomat a Brassói a Transilvania egyetemen végeztem zongoratanár szakon. A tanulmányom befejezése után 3 évet a csíkszeredai Nagy István művészeti iskolában tanítottam, majd utána a háromszéki néptáncegyüttes csoportban táncoltam, ami rövid ideig tartott, mert megismerkedtem a férjemmel és férjhez mentem. Ezután következett a nagyvilági életünk, másfél évet Budapesten éltünk, majd öt és félévet az Egyesült Államokban, másfél évet Olaszországban, Genovában, tíz éve vagyunk itthon Uzonba, úgy tűnik, hogy letelepedtünk és gyökeret vertünk. Jelenleg a család szolgálatában állok, háztartásbeli vagyok, ami azt jelenti, hogy a férjem és gyerekeim gondjait, bajait én intézem, és ezen kívül a kerti munka, állatok gondozása. A gyerekek után sokat kell jönni, menni, hiszen ők Sepsiszentgyörgyön járnak iskolába, sose szerettük volna a férjemmel azt, hogy ha már falun lakunk, emiatt a gyerekeinket valami hátrány érje, valamilyen tevékenységbe ne tudjanak részt venni.

Milyen hatásra indítottad el?

Igazából adott volt a lehetőség, ugyanis mikor ideköltöztünk a házba, volt egy nagykert, és akkor el kellett döntsük, hogy mi legyen a kerttel, mivel ültessük be. Próbáltunk zöldek lenni, ezért aztán egy pelletes kazánba fektettünk be, annak hozadéka lett a kis energiafűz ültetvényünk, ami csak kísérleti erdő, mert akkor létesültek a nagyobb ültetvények is itt Háromszéken, és még senkinek sem volt tapasztalata, hogy ez a fűz, hogy viselkedik itt a mi vidékünkön. Én valahogyan szerelmese lettem a levendulának, s akkor 2-3 tővel kezdtük, majd felgyarapítottuk 5-re, majd 10, 15, 20, és jaj de jó, mert nagyon szereti itt ezt a homokos talajt, akkor tovább gondolkoztunk, és így lassan gyarapodtunk. De semmilyen szakmai indíttatást vagy szakmai célt nem kaptunk, inkább az a szenvedély hogy szeretem

meg az hogy legyen valami a földbe, valami amit szeret az ember csinálni. Továbbá inkább autodidakta módon gondozni kell az ültetvényt, az ember mivel szereti, ezért lépten-nyomon nézi hogy-hogy fejlődik, van-e vele valami gond, és ezeket nagyjából könyvekből, internetről olvastam. Mind az olvasmányaim alapján fogtam neki, hogy mekkora sortávolságra ültessem, mikor kell lenyesni. A 2 éves ültetvény szürete tiszta vicces volt, amikor kisebb az ültetvénye, akkor az ember boldogul a metszőollóval, de utána már mi lesz, amikor több szép nagy bokra van. És akkor tiszta ösztönösen jutott eszembe, hogy a sarló jó lesz, és akkor gyorsan az interneten csak utána olvastam, hogy jó-e ezzel dolgozni, és hát jó, körülbelül így dolgoztam. Az idén dupláztam meg az ültetvényt. 250 tő volt tavalyig, és most összesen 500 tövem van, de mondhatom, hogy az új ültetvényeknél nem százszázalékos az, hogy meg is élnek a növények, de egy olyan nyolcvanöt százalékkal már nagyon büszke vagyok saját magamra, mert azt is ki kellett időközbe tapasztalni, hogy-hogyan szaporítsam. Mert ha egy növényt veszek, azt akárhogy is, a piacon 10-15-20 lej közt lehet megvásárolni mostanság. És akkor én is megpróbáltam, hogy magról ültettem el, és akkor a kis frisshajtást lenyestem és azt ültettem el, ezek mind nem váltak be. De nem hagytam magam, és majd a tőosztással egészen jól sikerült. Az értékesítés a legnehezebb, úgy látom, hogy a székelyföldi piac eléggé telítődik, mivel egy viszonylag könnyen másolható szakterületről beszélünk, így sokan megpróbálják, sokan vagyunk már a piacon, és így ez elég nagy kihívás lesz a továbbiakban is hogy-hogyan értékesítsük. És én úgy látom, hogy ez az a pont, amikor össze kellene fogjunk mi termelők, és akkor elvinni a végterméket minél távolabbra, mert másképp magunknak szépen megtermeljük, és aztán rajta aludhatunk a levendula párnáinkon. Ezek érdekében mi megpróbáljuk az olaj értékesítését, ami még csak egyelőre folyamatban van. Azt próbáljuk kitaposni, hogy milyen egyenes útja van a piacon, mivel tudomásom szerint nincs olyan jól szabályozva egyelőre, ezért nehéz is elindulni, mert megvan az olaj, benne van a kis üvegcsékbe, na de akkor mivel bizonyítom tovább, hogy azt én termesztettem, én pároltam. Leges legelső cél is ezt volt, hogy valamikor aztán lesz nekem levendula olajam, és az idén fektettünk be egy kis háztáji lepárlóba, és azt is kitapasztaltuk hála a Covid időszaknak. Nagyon hasonló a pálinkafőzés procedúrájához, a készülék teljesen hasonló alapon működik. Amit el tudok mondani, hogy a mi töveink most akkorák, hogy 3 darab 5 éves tővel nyerünk körülbelül 4 milliliter olajt. Én úgy szoktam mondani a gyerekeimnek, hogy van egy kis 2,5 decis üvegecském és az telt meg. De nem az egész levendulát használtam fel erre a célra,

nyilván volt amit csokorként értékesítettem, hagytam meg megszárítva is magamnak a télre. Majd szappanra is használtam fel levendulát.

A csokornak is megvannak a szabályai, hogy friss legyen, ne legyen kinyílva, hány virág legyen benne, hogy szépen csokorba lehessen rendezni. És akkor ugyanígy indultunk az olajjal is, 3 óra egy főzés, az első főzés után rájöttünk, hogy minél érettebb a levendula, annál több lesz az olajtartalma. Ehhez késleltetnünk kellett a vágást, és körülbelül egy hónap alatt végeztünk a szürettel. Viszont a virágot ahogy levágtuk, minél hamarabb be kellett kerüljön az üstbe. Azt is kipróbáltuk, hogy csak a virágot vágtuk le, azt is, hogy bő szárral vágtuk le, de végülis én azt tapasztaltam, hogy fölösleges volt csak a virágot levágni, mert a végtermék ugyanaz volt, és persze ezzel lerövidül egy munkafázis, mert a metszést akkor nem kell megcsinálni. Ahhoz hogy piaca legyen a termékeimnek elsősorban kellene egy ütős név, ami folyamatban van meg az olajnak az értékesítési folyamata, mint ahogyan mondtam itthon minden nagyon bonyolult, és ezeken a területeken úgy látom, hogy azok a gazdák, akik nagyok, azok egyre nagyobbra tudnak nőni, a kicsik azok nagyon sokszor információ nem jut el hozzuk, mindaz mellett, hogy internetet és újságot olvasok.

Ez is sok kutatást igényelt, szintén az internetről tájékozódtunk, meg a tavalyelőtt kirándulásunkkal egybekötve voltunk egy tanulmányi úton Pannonhalmám, ahol megnéztük a levendula ültetvényt, meg más ültetvényeket is, ahol picit érdeklődtünk mit hogyan csinálnak. Az első pár tövet magyarországi kertészetből vásároltuk, de az utána lévő pár teljesen véletlenszerűen volt vásárolva, mert utazás közben, ha utamba kerül egy kertészet, akkor ott egy kevés időre mindig megállunk, és vásárolok akár különleges növényeket, virágokat. Egyik utazásunk során vásároltam az egyetlen fehérlevendula tövemet, majd egy másik alkalommal négy rózsaszín levendula tövet vásároltam, amiből szinte egy egész sort sikerült szaporítanom. Meg itthon van egy nagyon-nagyon kedves barátnőm, akiké az ilyefalvi Pepiniera Pinus Siculus faiskola, és a legtöbb levendula tövet tőlük vásároltam.

Cikkeket leginkább magyar és angol nyelven olvasok, de sok amerikai oldalról is olvasok, mert ott nagyon jól lehet tájékozódni, sokkal hasznosabb információkat lehet kapni, mint a magyar oldalakon. Ha valamiben ügyesek az amerikaiak, akkor ebben profik, mindig praktikusan lerövidítik a mondanivalót, és nagyon jól gyakorlatba lehet ültetni az általuk kapott információt. A magyar oldalakon hosszabb szöveget vannak, több időt vesz igénybe, hogy kihámozd a lényeget. Videókat is szoktam nézni, az elején sokat segített a termesztésben, sok technikákat lehetett tanulni.

A szappankészítés az is egy régi gondolat volt, és még visszaemlékszem, amikor nagymamám szappant főzött, és én is ki akartam próbálni. Úgy gondoltam, hogy ennek az olajnak nagyon jó célja lesz, és nem tévedtem. Sok mindent kipróbáltam, készítettem szappant, zsályából, citromfűből, rózsából, narancshéjból, de a legjobb illatú a levendulás lett. Itt a virágot kiáztattam, mert így kellemes illat lett, de mindenképp levendulaolajat is tettem bele. A pontos receptet egy szimpatikus levendula termesztőtől láttam videón, aki nagyon gyakorlatias volt, és ha nagyon figyelmes volt az ember, akkor megértette a kimondott lényeget.

Egy kedves mesterember ismerősünk készítette a gyógynövényszárítómat, 3 hétig szárítottam a szappanokat. Citrom és a narancs illatú szappannal nem igazán vagyok megelégedve.

A másodvirágzásból kis szalagos buzogányokat készítek, ami egy kézművesebb része a levendula felhasználásának, és nagyon szeretem csinálni, csak környékünkön nem nagy a kereslete. A tavaly körülbelül 30 darabot csináltam, és ennek ellenére fogok most is csinálni. Az első virágzásból arra nem volt időm, mert az egy hosszabb dolog. A jó időnek függvényében még szeretnék olajat is készíteni.

Nagyon büszke vagyok az egyéb növényeimre is, beleértve a rózsákat, különleges virágokat. Van néhány zsályatövem, citromfüvem mentafélék (citrom menta, csoki menta, fodormenta, kétszínű menta, aminek sokkal enyhébb az illata), kakukkfű. Még vannak terveim a zsályával, szeretnék még több tövet vásárolni, azt is nagyjából hasonló évben kezdtem el, mint a levendulát, és az is nagyon szépen fejlődik. A zsályából annyi olaj nem jött ki, mint a levendulából, de attól eltekintve jó lett. A szappanja is jó lett, nyilván nem olyan intenzív az illata, mint a levendulaszappannak.

Van-e olyan szakmai képzés, amit igénybe lehet, tudsz venni? Volt-e már ilyen? Mikor, hol? Mi volt a tartalma?

2019-ben az AgroSic Közösségek Közti Társulás meghirdette a gyógynövény ismereti elméleti is gyakorlati képzést, ami egy teljes hétvége volt. Annak keretébe meg volt szervezve, hogy egy csíksomlyói Dévai Szent Ferenc Alapítvány által működtetett Mária-kert és teaház önfenntartó tevékenységét ismerhettük meg. Balázs Melinda Erzsébet vezetésével nagyon jó terepszemlén vettünk részt. Az előadás nagyon jó volt, tömény, a fő előadó Macalik Ernő bácsi biológus, füvesember volt, az egy elismert szakember. A mi mezőnkön is szedhető gyógynövényekről és hatásukról, felhasználási módjukról tartott előadást. Abban is megerősített, hogy

aki csak teheti mindenki saját maga szedjen gyógynövényt, hiszen az üzletekben, bioboltokban található teák nem mindig megfelelőek. Pontosan elmondta, hogy miből lesz a főzet, a tea. Azt is elmondta, hogy vannak olyan esetek, amikor a gyógynövények ereje nem elegendő és szintetikus gyógyszerekhez kell folyamodni, vagy a kettőt együtt kell használni. Azt is kiemelte, hogy a gyógynövényt semmiképp nem szabad a vasút mellől szedni, és ha lehetséges kell kerülni a főutak mentét is. Látszik, hogy tapasztalt ember. Azért tartom fontosnak az előadását, mert sokat lehetett tőle tanulni, tanulni mindig kell, csak sajnos nincs mindig időm elővenni a kis jegyzetet, amit ott készítettem, ha valamiben elakadnék, hogy nézzem csak meg gyorsan.

Voltak buktatok, de ezeken mindig sikerült túllépni, a szaporítást megpróbáltam többféle módon és az nem sikerült, de végülis csak megtaláltam a megfelelő módszert. Én igyekszem pozitívan látni a dolgokat, és általában csak azt őrzöm meg ami sikerült, és ami nem az már utólag mindegy, hogy hány órát dolgoztam vele. Ami most nehézség, hogy a tavaly megjelent egy gombás betegség, ami egy picit stabilizálódott, olyan értelemben, hogy nem terjed át egyik növényről a másikra, viszont amelyiken rajta van, azon a tavaly is és az idén is rajta volt a betegség. Most aztán figyelem, hogy mi lesz jövőre. Itt az a pont, amikor az ember muszáj rá tegyen valami vegyszert, hiába hogy azt mondtam, hogy szeretnék bio maradni, de nem tudunk elzárkózni, úgy is érkezik valami és muszáj kezelni.

Szakmai tapasztalatcseréd hasonló gazdákkal/termelőkkel volt-e, van-e?

Nem mondhatom, hogy lenne, teljesen véletlenszerű, hogyha összefutunk ilyen termelőkkel. A gidófalvi levendulatermesztők kerestek meg, amikor egy közös ismerősünktől megtudták, hogy nekifogtunk a lepárlásnak, velük beszélgettünk, és velük osztottuk meg ezt a dolgot. És az értékesítésről beszéltünk, hogy az egy nagy feladat. Azon kívül más termesztőt nem ismerek. Mivel egyedül csinálom, így vannak olyan időszakok az évben, amikor pontosan nagyon fontos lenne akár a tapasztalatcsere, vagy elmenni oda és megnézni, hogy náluk hogyan történnek ezek a dolgok, de mi nagycsaládban is élünk, és ez nem főtevékenysége a családnak, és erre még nem volt keret. Mi hogy június-július hónapba elmenjünk valahová, az lehetetlen, hisz akkor van a főszezon. Az ember ha elmegy is egy vásárba, és találkozik hasonló termelővel, valahogyan nincs az a nyitottság meg, és a kíváncsiság valahogyan hiányzik Háromszéken az emberekből, és van egy tartózkodó álláspontjuk. A hagyományos termékvásáron nem voltam árusítani, mert meg kell

legyen a név, az anyag. Úgy látom, hogy nagyon gyorsan felfejlődött az, hogy minél többrétű a levendulának a felhasználása, minél több terméke van, minél többféle a termék annál jobban járnak azok a termelők, akik a vásárokba járnak eladni a termékeiket. Én mindig ott torpanok meg ezekben a dolgokban, hogy nincsen türelmem taposni az utat, és igazából nem voltam még úgy ráutalva, hogy muszáj legyen elinduljak ebben a bürokratikus útvesztőben, ami a romániai vállalkozásoknak a keresztje. Ezek csak elveszik a termelők kedvét attól, hogy bármivel is kiálljon a piacra, és ez egy nagyon nagy probléma. A másik oldala a történetnek, hogy ki akar feketén dolgozni, ki akarja feketén árulni a termékeit, én az egyenes utat szeretném követni, azt szeretném, hogy tisztes jövedelmem lehessen belőle, de nagyon-nagyon sok akadályba lehet ütközni. Mert ahhoz, hogy én szörpöt áruljak, oda egy megfelelő konyhám kellene legyen, és hogy az olajat el tudjam adni, ahhoz meg nekem bizonyítanom kell rengeteg dolgot. És ezek borzasztóan nehezítik a termelők munkáját, mert ki az, aki nem minőségi termékkel akar kiállni árusítani. Én nem azért dolgoztam egész évben a levendulával és bármilyen ültetvénnyel nem csak annyi, hogy virágzik és csak levágom, hanem azt igenis kell gondozni, és rengeteg kell kapálni, akárhányszor szüksége van a növénynek. Ebben az évben rengeteget kellett kapálni, az időjárási viszonyok miatt muszáj volt, az egyik gyerekem be szokott segíteni, de jórészt egyedül csinálom. Szerintem, még ami nagyon fontos, hogy az ember szeresse, amit csinál, szeresse a földet, szeresse a földdel való munkát, mert az valahogy mindén év márciusában egy olyan hívogató, amikor az ember végre kimehet, és végre süt a nap, melegebbek és hosszabbak a nappalok, és akkor látod a növényt, ami még nem indult meg, de már látod a munkát körülötte, és egyszerűen kívánod csinálni. Van egy kis ilyen szenvedélyes vonzás, és én ezt azt hiszem, hogy gyerekkoromból hozom magammal, én a nagymamám mellett nagyon sokat kertészkedtem, már ilyen 12-13 éves koromban nagyon sokat segítettem hívás nélkül is. Mert most a gyermekeimen látom és próbálom megérteni, hogy kinek mi az útja, hogy sikerüljön jó irányba terelni, és semmiképpen sem olyat, amit nem szeret, ne jusson vakvágányra. A férjem egyáltalán nem ilyen, és bár a pályám úgy alakult, hogy más lettem, mint ami kellett volna legyek így utólag, mégiscsak az igazság utat tört magának.

Szakmai kiadványok szerepét miben látod?

Vannak jó, használható szakkönyvek. A levendulatermesztésről is van egy jó szakkönyvem, igaz angol nyelvről van fordítva. A gyógynövénytermesztésről is van

pár szakkönyvem. A kezdetekben segítenek ezek a szakkönyvek, de majd eljön az a pont, amikor az ember saját maga tapasztalatát és az olvasottakat össze tudja hangolni, és akkor már jobban tud termelni.

A tévéműsorok, rádióműsorok szerepéről mi a véleményed?

Nem vagyunk nagy tévéfogyasztók, rádiót azt szeretem hallgatni. Van a marosvásárhelyi rádiónak a gazdaélet című műsora, amit meg szoktam hallgatni, nem rendszeresen, de amikor van rá lehetőségem, akkor meghallgatom.

Van-e észrevételed, javaslatod azzal kapcsolatban, hogy a kisebb agrártermelőket milyen módon, milyen formában, milyen témákban lehetne/kellene szakmai információkkal, tanácsadással segíteni, támogatni?

Amit mondtam az egyik, hogy hogyan értékesítsük a termékeinket, hogyan jusson el a vásárlóhoz, az én szempontom szerint ez az, ami hiányzó láncszem. Mert úgy hiszem, hogy azok az emberek, akik hozzám hasonlóan erre a termesztésre adták a fejüket és gondoznak akárhány tövet, nekik már nagyon nehéz az sok bürokratikus dologgal foglalkozni. Ami még hasznos lehetne, a nyugati kollegákkal való találkozás tapasztalatcsere szempontjából. Mert úgy gondolom, hogy azok a nagy termelők, akik előttünk járnak, gondolok itt a francia levendulásokra, onnan lehetne hasznos tapasztalatokat gyűjteni. A kapcsolatok terén kellene erősítsük egymást, mert a férjemmel ketten hiszünk a szövetkezeti szerveződésbe, csak nem vagyunk azok a zászlóvivők és úgy gondolom, hogyha van egy erős szervező egyén, az képes lesz arra, hogy ezt összehozza Háromszéken is, mert irigylésre méltóak ezek a csíkszéki, udvarhelyszéki, marosszéki példák. Ezt kellene valahogy Háromszéken is elsajátítsuk, hogy ne azon az áron jussunk fennebb, hogy mást lenyomunk vagy azt is elmondhatom, hogy ezek az eldugott információk is nagyon jellemzőek itthon, hogy én tudok valamit, de nem mondom el neki, nehogy ő is ezáltal jusson tovább. Szóval ez a szövetkezeti szerveződés nagyon megérett itt Háromszéken a gyógynövényesek, levendulások körében.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„Inkább az internethez folyamodok, mert bármilyen kérdésre könnyen kapok választ...”

Sebestyén Barnabás, Lemhény

Megkérlek arra, hogy röviden mutatkozz be!

Sebestyén Barnabásnak hívnak, lemhényi lakos vagyok. Főállásban az RC CF Trans magáncégnél dolgozom, mint forgalmi szolgálatvevő. Mezőgazdaságban inkább kísérletezőnek mondanám magam, mivel sem őstermelő, sem szakosodott termelő nem vagyok, hanem próbálkozom, kísérletezem.

Hogyan indítottad el a tevékenységedet?

2010-ben hagymatermesztéssel kezdtem, azt jól kitanultam, pár évig csináltam is, de egyszerűen meguntam, mivel mindig valami újjal szeretnék foglalkozni, kipróbálni. Aztán következő évben nekifogtam uborkát és paradicsomot termeszteni, amivel mostanáig foglalkozom. Az egész történet úgy indult, hogy az ilyen nyugati kalandozásaim során szerzett tapasztalataimból próbáltam hazahoni technológiát. Az évi pihenő szabadságomat egy alkalommal veszem ki, és akkor évente 2-3 hónapra kimegyek, nemcsak pénzt keresni, hanem tapasztalatszerzés szempontjából is. Az utóbbi 2 évben gyümölcsösökbe jártam dolgozni Németországba, volt alma, szilva, szőlő, körte.

2017-be elkezdtem bio fokhagymatermesztéssel foglalkozni. Most az idéntől gyümölcsöt telepítettem, vagyis körülbelül 250 körte csemetét ültettem, van 8 faj: vilmoskörte, hardenpont (téli vajkörte, október elején szedhető, széles körte alakú, jellegzetesen szögletes), fétel apát (szeptember közepén szedhető, gyümölcse nagyon megnyúlt alakú), clapp, kedveltje (augusztus elején érik, közép nagy szabályos körte alakú). Dr. Guyot Gyula, Pap körte (augusztus második felében érik, igen nagy gyümölcsű, megnyúlt széles körte alakú), Nagy macskafej (utóérő fajta október közepén, végén szedhető, termése nagy, körte alakú hasas). A csemetéket az ilyefalvi Pepiniera Pinus Siculus faiskolából vásároltam, mert a tavalyelőtt ettől a cégtől egy próbavásárlást csináltam, alma csemetéket vettem és 95%-ban megéltek

a csemeték. Azért is vásároltam tőlük, mert amelyik közelbe akklimatizálódik, az jobban megél a mi talajunkon. De mivel én a körtét jobban szeretem, így akkor a körte gyümölcsös mellett döntöttem. De azt tanácsolom mindenkinek, hogy mielőtt bármilyen termesztésnek nekifogna, először olvasson sokat utána vagy menjen el külföldre, ahol gyakorlatias tapasztalatot szerez, meglátja, hogy ottan hogy csináljak. Viszont nem teljesen tudja az a technológiát itthon is alkalmazni, de rengeteg ötletet tud alkalmazni. A csemeték nyesését is saját magad tudod kitapasztalni, hogy hogyan kell, és mikor. Az információszerzés most már nagyon könnyű, ha több nyelvet tudsz.

A körtének a termését nem engedem legalább 3 évig, az idén tavasszal ültettem el és már virágzottak a csemeték, de én egyszerűen leszedtem a virágokat, mivel elérnek ők nekem teremni. Nemcsak 5 évig szeretném én tartani a csemetéket, hogy legyengüljenek a terméstől, hanem ezzel elősegítem, hogy maga a gyökérzet fejlődjön, és arra összpontosítok, hogy a fa koronája fejlődjön ki. A fák törzsének a meszelését én szépségtapasznak nevezem, mivel annak növényvédelmi hatását nem tapasztaltam, a hangya ettől rámegy. Bogarak egyelőre nem jelentkeztek, van ilyen rézgálicos oldat, vannak ilyen biogazdálkodásban használható szerek.

A bio fokhagyma azt úgy mondanám, hogy egy véletlen balszerencsének köszönhető, mivel 2017 tavaszán, az előbb említett lehetőségnek köszönhetően kimentem Svájcba dolgozni egy építkező céghez segédmunkásként. És az a munkahely bizonyos okok miatt nagyon rövid ideig tartott, mielőtt utaztam volna haza, az ottani svájci ismerőseimmel elmentünk Franciaországba egy ismerőseikhez vendégségbe, és ez egy magyar család volt, akik bio-fokhagyma termesztéssel foglalkoztak. És kérdezték nem-e tudok egy embert, aki 3 hetet segítene nekik a fokhagyma leszedésében. Így ott maradtam és náluk kaptam kedvet a bio-fokhagyma termesztéshez. Ez az idő alatt rengeteget tanultam tőlük, sokat kérdeztem, jegyzeteltem, hogy itthon hogyan kell nekifognom, mivel lehet tavasszal vagy ősszel is ültetni, függ attól is, hogy mennyi vetőmag van, mekkora területre lehet ültetni, függ attól, hogy milyen technológiával akarja termeszteni. Én 30 áron termesztem, de ennyi terület elég is a munkahely mellett. Október 15-20 között szoktam elvetni, de ez függ az időjárástól is, mert kell figyelni, hogy mikor lesz eső, hiszen ültetés után 2-3 nappal kell kapjon 25-30 milliméter csapadékot. Amit még tudni kell, hogy olyan helyre kell ültetni, ahol öntözni lehet, víz van a közelben.

Első évben picit féltem elültetni, mivel Franciaországban másabb az éghajlat, gyengébbek a telek, de szerencsére nem volt baj, nem fagyott ki, túlélte. De amikor

a hó elment, mondhatni a hóvirággal egyszerre bújtak ki. Kiszedése pedig júliusban történik, mivel ez őszi fokhagyma, Messidor a neve, 8-10 centis átmérőre nő, vagyis nagy kerek gerezdjei vannak és nagy a terméshozama. Van tavaszi is, de viszont az nem tud osztódni, én azzal nem foglalkozom, valahogy az ősziben jobban bízok. Mondhatni, hogy jól akklimatizálódott, mivel a magot Franciaországból hoztam, búcsúzóul vetőmagot kaptam ajándékba. Fémzárolt vetőmagként kaptam, mivel ez hibrid mag, amit az idén ki kell cserélnem, mert ugyanazt a magot, maximum 3 évig lehet visszavetni, így most vagyok a kicserélési fázisban. Az utolsó évben eléggé apró volt a termése és látszik rajta, hogy elkorcsosodott, mert már ilyen pirosas színű. Biológiai szakemberek még nem tudták eldönteni, hogy miért hibrid, mivel ugyanazt ülteted vissza, de elkorcsosodik, erre a francia ismerőseim sem tudnak magyarázatot adni, ők is 3 évente cserélik.

Első évben, úgy vetettem, ahogy kint láttam 30 centire tettem a sortávolságot, de nagy lett a gyom, és alig kaptam meg a növényt, emiatt a tapasztalat rávitt, hogy változtassak, így 56 centire teszem, és a növénytávolság 10-15 centire, mivel kézzel ültetem, ezt nem lehet pontosan meghatározni. Véleményem szerint a fokhagyma egy jó üzlet, mivel egyelőre nincs kórokozója, kártevője, betegségei sincsenek, nagyon újdonság, nem sokan termesztik. Megtermelni egyáltalán nem nehéz, de nagyon kézimunkás munka, szedése, pucolása, sok időt vesz igénybe, és a tárolása is, mivel sokan tél kezdetén vásárolnak disznóvágásokra.

Hol/miben/mikor jön jól az, hogy segítségért, tanácsadásért szakemberhez lehet fordulni?

Itteni szakemberekhez a fokhagymatermesztéssel kapcsolatban nem tudok senkihez fordulni, mivel nem hallottam senkiről, aki ezzel foglalkozna. A környéken leginkább hagyományos mezőgazdaságokkal foglalkoznak, a pityóka, búzatermesztéstől vagy állattenyésztésről (tehenek) tudnék segítséget kérni. Mivel ennyire ritka kultúra, így internetről böngészek cikket, németnyelvű Youtube videókat is szoktam nézni, amibe bele van sűrítve a tömény tananyag, és abból kihámozom, ami számomra hasznos. A román és a magyar videókkal az a tapasztalatom, hogy pont a lényeget nem mondják el, kézzelfogható gyakorlati kérdéseket nem taglalnak, tele van töltelékszöveggel.

Az értékesítése Facebookon történik, nem készítettem külön ennek oldalt, mivel vannak visszajáró klienseim, úgymond nem érek ki vele a piacra. Facebookon van egy csoport, Sepsiszentgyörgyi őstermelők és vásárlók csoportja, és oda is ki lehet rakni az árut.

A gyümölcsökkel kapcsolatban nagy segítséget a kertészettől kaptam ahonnan vásároltam a csemetéket, tőlük rengeteg szaktanácsot, véleményt kaptam. Elég nagy a gyümölcsválaszték náluk, de viszont azért be kell határolni, hogy mi szereti a mi talajunkat.

Van-e olyan szakmai képzés, amit igénybe lehet, tudsz venni? Volt-e már ilyen? Mikor, hol? Mi volt a tartalma?

Én úgy vagyok, hogy mindent fordítva csinálok, tehát előre gyakorlatba tanúlom meg, utána esetleg olvasok elméletet. A csíkszeredai Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány szervezett egy bio kertész tanfolyamot tavaly télen Kézdivásárhelyen. Ott az ilyen biokertészetről tanultunk, hogy a növények betegségei ellen hogyan lehet védekezni, meg hogy lehet előkészíteni a növényeket az életre. Tehát bizonyos növényi biostimulátorokkal, hogy ellenállóbbak legyenek a betegségekkel szembe. Ezek amiket én hasznosnak tartottam és megjegyeztem.

Van olyan mobiltelefon alkalmazás, amelyet az agrártevékenységben hasznosítani tudsz?

Csak az időjárás előrejelzést szoktam figyelni, mivel ez az, ami befolyásolja a termelést.

Szakmai tapasztalatcsere hasonló gazdákkal/termelőkkel. Van-e ilyen? Ez személyes kapcsolat? Csoportos/szervezeti? Alkalmi vagy rendszeres?

Hasonló szakemberekkel nincs, de más innovatív gazdákkal tartom a kapcsolatot. A személyes találkozás nem mindig sikerül, mert mindenkinek megvan a saját dolga, mindenik több lábon álló, és szezonba nehezen összehozható, hogy leüljünk egy jót beszélgetni. Inkább telefonon tartjuk a kapcsolatot, vagy Facebookon írunk. Az a problémám nekem, hogy mivel nem a megszokott kultúrákkal foglalkozom, Felső Háromszéken nem hallottam olyanokról, kik ezekkel foglalkoznának.

A szakmai kiadványokról mi a véleményed?

A szakirodalom nagyon hiányos, mert ha valaki bemegy az agrárkamrához a pityóka és a búzatermesztésről rengeteg szakkönyvet tudnának adni. Így akkor inkább az internethez folyamodok, mert bármilyen kérdésre könnyen kapok választ.

Tévéműsorok, rádióműsorok szerepét milyennek ítéled meg?

Nincs, az én termesztésemmel kapcsolatosan nem tudok ilyenről.

Szerinted a kisebb agrártermelőket milyen módon lehetne/kellene szakmai információkkal, tanácsadással segíteni, támogatni?

Az elméleti hátteret kellene biztosítani, én gondolok itt a megyei agrárkamarára, vagy ott egy olyan szakemberre, akihez egy mezőgazdász tudna fordulni, vagy egy gyümölcstermesztő vagy egyéb innovatív agrártermelő. És egészen az ültetéstől a betakarításig kellene a segítségnyújtás. Pályázati lehetőségekben is információt nyújtani a termelőknek, mert véleményem szerint a pályázati lehetőségek kihasználásával a legnagyobb gondja a mezőgazdászoknak a sok bürokratikus papír. Nekem is van pályázatom a fokhagymatermesztésre, de szezonban, amikor a legtöbb dolgom van a mezőn, akkor rendelnek le Sepsiszentgyörgyre egy aláírásért, és várni kell pár percet, ami legalább félóra.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„Amikor látod, hogy készül a sajt, meg tudod tapogatni, érzed az illatát, ez az igazi...”

Sterczer Sándor, Kézdiszentlélek

Megkérem mutatkozzon be!

Sterczer Sándor vagyok, 40 éves, kézdiszentléleki lakos. Van egy 17 éves lányom és egy 13 éves fiam. Állattenyésztéssel és sajtkészítéssel foglalkozom, és szabadidőmben teniszezek, meg horgászok.

Az agrártevékenységét milyen hatásra indította el?

1995 óta foglalkozom állattenyésztéssel, amikor a nagynénémékhez a Rancz családhoz kerültem Kézdioroszfaluba, náluk nevelkedtem 15 éves koromig. Ők a kollektív gazdaságból visszakaptak néhány szarvasmarhát. Akkor lettem szerelmes ebbe a nehéz, de annál szebb szakmába, a szarvasmarhatartásba.

2000-ben vásároltam az első szarvasmarhámat, a Kati nevű tehenünket, amellyel Fortyogófüdőn részt vettünk az első szarvasmarha kiállításon, első díjjal tértünk haza, megnyertük a megye legszebb tehenének járó díjat, és azóta szarvasmarhatarással foglalkozom. 2001-ben nősültem meg, és három évig egy kézdivásárhelyi négyszobás tömbházlakásban laktunk, és eközben Kézdioroszfaluba gazdálkodtunk. Úgy döntöttünk, hogy eladjuk a tömbházlakást és Kézdiszentléleken vásároltunk egy régi családi házat negyvenáras telekkel, hiszen az volt a célunk, hogy legyen megfelelő hely az állattartásra.

2005 óta rendelkezem saját állatállománnyal, akkor vásároltam egy tehénborjút, amellyel a következő évben a megyei szarvasmarha kiállításon második helyezést értem el. Azóta 35 díjat nyertem, kettőt országos kiállításon, 2011-ben Barcarozsnyón első borjús kategóriába első illetve külön díjat, majd 2013-ban Bukarestben az Indagrán első borjús kategóriába szintén első díjat nyertem a Vanessza nevű tehenünkkel.

Mivel mindig probléma volt a tejnek az értékesítése, és az elején, hogy pár bankiért ne kelljen vinni a csarnokokba a tejet, így palackokba töltöttük és házhoz

szállítottuk a klienseknek. Egészen addig működött, amíg el nem kezdtek szaporodni a vastehenek, azután csökkent a kliensek száma, mert mindenkinek kényelmesebb volt, mivel a tömbházak elé szerelődtek fel a gépek, és így akkor vásárolt tejet, amikor szüksége volt. S akkor 2012-be kellett váltsunk. Azt tudni kell, hogy mi soha nem adtuk a tejeinket a feldolgozóknak, ahogy megszűnt a házhoz vitelek rendszere sajtkészítéssel kezdtünk próbálkozni. Az első években szakkönyvekből tanultam, így az elején a tudásom a sajtkészítés terén elég hiányos volt, nem mindig sikerültek jól a sajtok, aztán ez változott, mivel több sajtkurzuson vettem részt különböző országokban. 2013-ban a Kovászna Megyei Agrárkamara és a megyei tanács meghívására a megyébe látogatott Ivácson Attila veszprémi sajtmester, az egyhetes kurzus során tanultam meg a sajtkészítésnek az alapjait. Ez a tudás nem volt elegendő, mert eléggé perfekcionista vagyok, és mindenből a legjobbat szeretném csinálni, és olyant csinálni, amivel kevesen foglalkoznak. Ugyanebben az évben a világhálón felfedeztem egy hirdetést, hogy a gyergyószentmiklósi Caritas érlelt sajt készítésének elsajátítására toboroz jelentkezőket egy svájci ötnapos intenzív tanfolyamra, ahol egy negyvenéves tapasztalattal rendelkező sajtmester Konrad Suter vezetett be a sajtkészítés igazi világába. Az igazi áttörést ez jelentette, itt tanultam meg minden csínja-bínját a sajtkészítésnek. Háromszékről én voltam az egyedüli jelentkező. Ez a svájci út megváltoztatta az egész életfelfogásomat és az életemet is. Ez a svájci sajtmester nagyon jól átadta a tudást, és nagyon sokat segített a gyakorlat, amikor látod, hogy készül a sajt, meg tudod tapogatni, érzed az illatát, ez az igazi. Az elmélet a gyakorlattal párhuzamosan zajlott. Majd Szlovákiában és Ausztriában vettem részt háromnapos sajtkurzusokon. A Caritas keretében évente szoktunk részt venni továbbképzőn.

Jelenleg 20 szarvasmarhánk van, ebből 13 fejős, a többi növendékek, a saját állataink tejét használjuk fel a sajtkészítésre, nem vásárolunk senkitől tejet. És ha 31 fokon kell oltani a tejet, akkor mindig azon a hőmérsékleten oltjuk, és ha 30 percet kell aludni, annyit alszik, ahogy a svájci sajtmestertől tanultuk.

Odafigyelünk a minőségre. Hiszen a sajtkészítés ott kezdődik, hogy mit eszik a tehén, ez az első legfontosabb dolog. A jószágaink csak sétálni járnak ki, az éttrendjüket száraz takarmányra, szénára és abrakra állítottuk be, mert az erjesztett takarmány rossz hatással van az érlelt sajtra. A réti és a hegyi szénából lesz a legfinomabb szénatej. Igaz, hogy kevesebb tejet adnak, mint a genetikai potenciáljuk megengedné, de így a jó, és ezen nem is szeretnénk változtatni. Azt kell tudni, hogy Ausztriába, Svájcba, Franciaországba, azok a sajtok, amelyek szénatejből

készülnek, ebből kifolyólag nagyon jó a tejnek a bel tartalma, igaz nincsen tejserkentő hatása. És ebből a tejből készült sajtokat 6-8 euróval kilónként drágábban lehet megvásárolni.

Pályázatunk nincsen, volt a 141-es intézkedés, azt nem fejeztük be, mivel nem volt nekem idegrendszerem ahhoz a rengeteg bürokratikus ellenőrzésekhez. Látom azt is, hogy borzasztó sok előnye van, nagyot fejlődött a mezőgazdaság ezek a lehetőségek miatt. Sokan rengeteg új technológiájú gépeket vásároltak, viszont én a beállítottságom miatt nem szerettem azt a sok ellenőrzést, sokkal jobban szeretem a nyugodtságot, 3 év után beszüntettük a PFÁ-t. Abban az időszakban a rengeteg stressztől egészségügyi problémáim is adódtak. Ahogy beindult a sajtkészítés, a mezőgazdasági gépek megvásárlásához a LAM alapítványtól vettünk fel hitelt, ez a megoldás sokkal könnyebb és kényelmesebb volt számomra. A magyar pályázati lehetőséget próbáltuk meg, hogy építeni egy korszerűbb sajtműhelyt, vagy felszerelést vásárolni, de sajnos nem lehetett ilyen célra pályázni.

A takarmányt is én állítom elő az állatainknak, van 4,5 hektár saját földünk, és 10,5 hektárt bérlünk. A szántóföld területekbe mind lucerna van, amit megszárítunk, és úgy etessük, és ezen kívül van 5 hektár erdei kaszálónk. Mivel a szántóföldjeink be vannak lucernával vetve az abrakot megvásároljuk, de nagyjából igyekszünk jó helyről felvásárolni, ezért nem nagy termelőktől vásároljuk, mivel ők rengeteg vegyszert használnak, ezért inkább kisebb termelőktől vásároljuk fel.

Családi vállalkozásnak mondható abból a szempontból, hogy kezdetben egyedül végeztem a takarmányozást és a sajtkészítést, de jelenleg a család minden tagja kiveszi a részét. A feleségem 25 év után otthagyta a New Fashion ruhagyárat, és most ő a fő segítségem. Itt mindenki keményen dolgozik, a fiam is, a lányom árusít a vásárokon. Én most is a mezei munkát intézem, a feleségem fej fejőgépekkel, és az érlelt sajtokat egyedül a feleségem készíti, ezt nagyon jól megtanulta tőlem, sokat nézte, amíg én csináltam. Az olvasztott sajtokat én készítem egyedül.

Mikor jön jól egy szakember tanácsa, segítsége?

Vannak emberek, akikhez lehet fordulni, de most már azon a szinten vagyok, hogy a svájci tudást, ahogy átvettem, nem igazán kell szakemberekhez fordulnom. Inkább fordítva szokott történni, hogy hozzám fordulnak tanácsért, hogy mit hogy kell csinálni. Aminek nekifogok az nagyon érdekel, és nagyon odafigyelek. Nagyon jó benyomást tettem volt a svájci sajtmesterre, mert az első két nap rengeteget kérdeztem, viszont a kurzus végén nagyon megdicsért, hogy eddig még nem talál-

kozott hozzám hasonló tanulóval, aki ennyire szétboncolta az anyagot. A többi kollégákkal, akikkel egy helyen tanultunk, ugyanazt a sajttechnológiát sajátítottuk el, de valamilyen okból kifolyólag nem sikerült olyan jól a sajtja, ahogy kellene. Ez attól is függ, hogy egy sajtpince van a házunk alatt, ott alakítottuk ki a sajtérlelőt, hiszen ott kiváló mindenféle paraméter, ami az érleléshez szükséges, nedvesség, hőmérséklet, páratartalom. Minden magától be van állítva, azáltal hogy kőből készült pince, nem kellett semmivel beavatkozzunk mesterségesen, hogy pára vagy meleg legyen. Ilyen szempontból szerencsések vagyunk, mert rengeteg probléma az érlelt sajtkészítésnél az, hogy nem sikerül egy megfelelő érlelőt kialakítani.

De ha valami kérdésünk van a sajtmesterhez, azt úgy szoktuk megoldani, hogy a Caritasnal is van egy Lóránd nevezetű sajtmester, és mivel nem tudok németül így neki írom meg a kérdéseket, és ő továbbítja. De legtöbb esetben válaszol is, mivel ő dolgozott kint Svájcban, nagyobb tapasztalattal rendelkezik. Az elején többször előfordult, hogy írtam kérdéseket, de most egyre ritkábban történik meg. Mint ahogyan már az előbb mondtam, ha sok mindenre oda figyelődik, akkor jó lesz a végtermék, hiszen ha a fejés is tisztán történik, és megfelelő hőmérsékletre hűtődik a tej, megfelelő oltási és alvadási időre, ezzel a technológiával szinte lehetetlen rossz sajtot készíteni.

Volt példa szakmai tapasztalatcserére hasonló gazdákkal/termelőkkel?

Igen, mivel én tagja vagyok a Székely sajtkészítők Kézműves Egyesületének, Hargita megye a székhelye. Kovászna megyéből ketten vagyunk tagok, és évente 2-3 alkalommal szoktunk találkozni, nemrég volt egy találkozónk Bányász Jóskánál Gyergyóújfaluban. Legutolsó alkalom a magyarországi sajtmustráról szólt, és jó volna szervezni itt Erdélyben is egyet, egy Erdélyi Sajtmustrát.

Tévéműsorok, rádióműsorok szerepe, ha van ilyen…

Nem igazán, én nem tudok róla, de szerintem nincs. Azt kell tudni, hogy ebben a sajtkészítésben elég kevesen vagyunk, habár egy picit szaporodtunk, de Románia szinten 30-40 ember készít magasabb szinten érlelt sajtot.

Az értékesítéssel nincsen gond, mert havonta két hagyományos termék vásáron veszünk részt, minden hónap első szombat-vasárnapján Sepsiszentgyörgyön, és a hónap második szombat-vasárnapon Kézdivásárhelyen. És szoktunk házhoz szállítani is megrendelések alapján, postán is szoktunk küldeni más megyékbe is,

mint például Bukarest. Van egy két hotel, aki tőlünk vásárol, mint például a Bálványosi Grand Hotel, Lobogó Panzió Homoródfürdőn. Olyan nagyon nem akarunk terjeszkedni, mert mi kisgazdák vagyunk, nincsen óriás mennyiségű termékünk. Régebb lett volna nagyobb rendelés (Predeálon egy panzió, Branon egy kisebb szálloda), viszont ezeket a rendeléseket nem fogadtuk el azért sem, mert elég nagy mennyiségről lett volna szó, és nem tudtuk volna megcsinálni. És erre is megtanított a mester, hogy figyeljünk arra is, hogy olyan rendeléseket vállaljunk be, amit van kapacitásunk teljesíteni, mert ezzel akkor rontunk a hírnevünkön.

Mi nem készítünk hagyományos sajtokat, nekem semmi bajom velük, mert szükség van azokra is, de azonban az is látható, hogy a vásárokban 7-8 árus is egyforma terméket árul. Ezzel szemben az érlelt sajttal különböző ízeket lehet elérni, gyakorlatilag csak a fantázia szabhat határt. Érlelt sajt készül, ez az alapsajt, ebből készül a legtöbb, és az előnyük, hogy bármeddig elállnak. Ugyanez a sajt készül köménymaggal ízesítve. Fontos tudni, hogy miután elkészítjük a sajtot, formába kerül, ahol egész nap kell forgatni, majd a súlyától függően 24 vagy 48 óráig 24 százalékos só fürdőben tartjuk. Legalább 2 hónapig kell érlelni, közben naponta át kell forgatni, megmosni, majd 2-3 napig ápolgatni. Készítettünk 11 hónapos sajtot is. A sajt annál értékesebb, minél több ideig volt érlelve. Ezen kívül vannak a hagyományos olvasztott sajtjaink, ez a parenyica típusú sajt, ez a szlovákok nemzeti sajtja. Ezek különböző ízesítésbe készülnek, chili paprika, bazsalikom, aszalt szilva, sonka, diós, fűszerkeverék és a sima változat. A sonkás sajtot mifelénk nem igazán készítenek, mi kereskedelemből vásárolt jó minőségi sonkát rakunk bele. A fűszerek kiválasztásánál van egy kicsi gond, mert ha nem megfelelő fűszert választunk, az lehet rossz hatással, mi mindig a legjobb minőségű fűszert vásároljuk, ami meg kell legyen szárítva. Van amelyiket Ausztriából vagy Szlovákiából hozassuk ismerőseinkkel, mivel itt az üzletekbe nem lehet kapni. A parenyica a gyúrt sajtok kategóriájába tartozik, csakúgy, mint a mozzarella vagy a burrata. Ennek az elkészítése jóval rövidebb folyamat, mint az érlelt sajtoké. Készül egy alapsajt, amely 24 óra érés után nyújthatóvá válik 75-78 fokos vízben. A füstölt változathoz kizárólag bükkfa aprítékot használunk. Ezen kívül mozzarellát is készítünk. Ausztriában van egy szakács ismerősöm, aki egy 5 csillagos szállodában dolgozik és ő bírálta el a mozzarellámat. Ez is Szlovákiába készül, végülis a technológia csak annyiba különbözik, hogy amikor mozzarellát akarunk készíteni, akkor az alapsajtot picit nedvesebbre hagyjuk, meg, elég sok videót is lehet ebben a témában nézni, onnan is

elég sok mindent lehet elsajátítani. Tapasztalataim szerint azokat a termékeket keresik a vásárlók, amelyiken a készítő keze nyoma ott van.

Van vörösborban érlelt sajtunk, amit kell tudni, hogy saját magunk fejlesztettük ki, ezt nem tanította nekünk senki. Az ötlet pedig onnan jött, hogy láttunk egy osztrák sajtkészítőt az interneten, aki az Egyesült Államokba egy óriási sajtversenyt nyert meg vörösborban érlelt sajttal, s akkor így fogtunk neki mi is 7-8 fajta borral kísérletezni, ami arról szólt, hogy találjuk meg a megfelelő bort, amely jó ízt ad a sajtnak. Először próbáltuk édes borral, majd félédessel, de száraz borral lett a legfinomabb. Volt olyan, amelyiknek a kérge megpuhult, mert nem talált a kémiai összetétele. Ez úgy készül, hogy a friss sajtot borban áztatjuk egy ideig, így az átveszi a színét, de az illatát is. Ezt főleg vadász összejövetelekre és esküvőkre kérik tőlünk a szakácsok. Egy alkalommal vittem vörösborban érlelt sajtot sajtmesternek, nagyon el volt csodálkozva, nagyon ízlett neki.

2017-ben több székelyföldi érlelt sajtkészítő vett részt a gyergyószentmiklósi sajtmustrán, ami egy hagyományos eseménynek tekinthető. Ez a bemutató egy magas színvonalúnak mondható, Háromszéket hárman képviseltük. Ezt a bemutatót a Caritas Vidékfejlesztési Egyesület szervezte, és a találkozó alkalmával nem az volt a szándékuk, hogy egymás közt versenyezzünk, hanem inkább a tapasztalatcsere és a tanulás volt a célja. Ezen a találkozón Brassó, Kovászna és Hargita megyei sajtkészítők vettünk részt és megkóstoltuk egymás termékeit. Konrad Suter sajtmester a világon legszigorúbb tartott svájci pontrendszer szerint bírálta a termékeinket. Nagyon elégedett voltam és vagyok, hiszen egy negyvenéves tapasztalattal rendelkező, igen szigorú sajtmestertől az általam vitt termék megkapta a maximálisan elérhető 20 pontot. Az elbírálásnál figyelembe vették az esztétikai jellemzőket, sajt küllemét, formáját, külső kérgét, a sajttészta minőségét, a lyukak állapotát, és természetesen a legfontosabb szempontot, a termék ízvilágát és aromáját. Ezenkívül megnyertük a IV. sajtmustrát, ha jól tudom eddig senki, sem előttünk, sem utánunk nem nyerte meg maximális pontszámmal. Ami azt jelenti, hogy mind a két sajtunkra a maximális 100 pontszámot kaptuk meg, az egyik 14 hónapot volt érlelve a másik 16 hónapot. Marosvásárhelyi sajtmustrán is III. helyet nyertünk volt.

Van-e észrevétele, javaslata azzal kapcsolatban, hogy a kisebb agrártermelőket milyen módon, milyen formában, milyen témákban lehetne/kellene szakmai információkkal, tanácsadással segíteni, támogatni?

Őszintén, én csak annyit szeretnék, hogy hagyjanak békén, ez elég lenne, mivel elég szigorúak az ellenőrzések az állategészségügy részéről. Tudomásom szerint Kovászna megyében katolikusabbak a pápánál, talán Hargita megyében ott egy picit enyhébb az ellenőrzés. Nekem elég, ha hagynak nyugodtan dolgozni. Mivel rengetegszer próbálták, hogy átalakítsam az érlelőt, mert ki kellene „grésziázni", én azt sohase akarom megcsinálni, mivel én nem akarom elrontani az érlelőmet. Nagyon fontos mikrobiológiailag, hogy egy jó környezet alakuljon ki azáltal, hogy levakolnám ki „grésziáznám" teljesen tönkre menne. Az érlelt sajtkészítés az úgy kezdődött el, hogy egy bátor legény a barlangba felejtette a sajtját, pár hónap múlva visszament és akkor jött rá, hogy nem elromlott a sajt, hanem átalakult és sokkal finomabb lett.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„Több információra inkább az értékesítés kapcsán lenne szükség!”

Vass Attila, Gidófalva

Kérnék szépen egy rövid bemutatkozást!

Vass Attilának hívnak, szakmailag én faipari mérnök vagyok, 2003-ban végeztem a faipari egyetemet Brassóban, utána szakmában dolgoztam egy kis ideig, majd különböző más területeken. Jelen pillanatban faipari mérnökként dolgozom a rétyi Holzindustrie Scheighofer üzemében.

A levendulatermesztést milyen hatásra kezdted el?

A levendulatermesztés, inkább úgy nevezném, hogy telepítés 2,5 éve indult, vagyis jövő áprilisában lesz 3 éves az ültetvényünk. Úgy jött, hogy egyszerűen szeretem/szeretjük a levendulát mint virágot, és néhány tövet Bulgáriában szereztünk be egy kirándulás alkalmával, ami jelenleg is a házunk előtt van elültetve. Mivel van mellettünk egy 9 áras terület, ami nem volt kihasználva, úgy gondoltuk, hogy jó lenne megpróbálni levendula ültetvényt létesíteni. Ezért vásároltunk 1000 tövet, azt Brassó mellől, jelenleg 1100 tő van. Az a lila tenger, amit ott láttunk, nagyon tetszett, és ugyebár most eléggé divatos is lett egyrészt, és itt a környékünkön nem láttam akkor sehol senkinek. Újságcikkben olvastam volt, hogy Mikóújfaluban van egy idős kertész bácsi, nem tudom a nevét, és ő róla tudtam, hogy foglalkozik levendulával, el akartam menni hozzá, de sajnos még nem értem el. Azután már hallottam, hogy még mások is foglalkoznak, vagy próbáltak foglalkozni Kovászna megyében is, Albis mellett van egy nagyobb ültetvény. Szakmai információt attól a személytől kaptunk, akitől a töveket vásároltuk. Azt tudni kell, hogy ez a levendula már honosított volt, tehát ezek tövek voltak, egy-egy szálacska volt lényegében, de honosított volt, ami azt jelenti, hogy úgymond helyi, és 1,5 éves növények voltak. Egyéb szakmai információt utána olvasás kapcsán az inter-

neten találtam meg. Néhány kertész ismerőstől is szoktam információt, segítséget kérni, hogy milyen távolságra ültessük.

Van olyan dolog, amiben segítségért, tanácsadásért szakemberhez lehet fordulni?

Szerintem van, mondjuk ez kultúrafüggő, mivel vannak bizonyos kultúrák, amelyikekre sokkal nagyobb odafigyelés, meg időráfordítás szükséges, meg sokkal több munka van vele. Nekünk nem volt olyan sok információ, amit kellett kérnünk, mert nem igényes növény, ültetés után néhányszor volt igény öntözésre, de attól arrafele sorok közti kapálás, tőközti kapálás és nyesés. A nyesés virágzás után ajánlott, és tavasszal úgyszintén azokat a részeket, amelyek elszáradtak, ajánlott eltávolítani, mert egyrészt úgysem fog virágozni és csúnya is, és így jönnek a friss hajtások, meg amúgyis az ápoláshoz szükséges. Fiatal korában azért is lényeges, mert akkor bokrosodik, mert ha nincs visszanyesve, akkor nyúlik felfele az ég fele. Több információra inkább az értékesítés kapcsán lenne szükség, én inkább segítségnek mondom, mert egyszerűen azon kívül, mint vágott virág vagy szárított virág, és levendula illatos zsákocskák értékesítésén túl egyelőre nem tudtunk tovább jutni. Olyan, hogy olaj préselés egyelőre ilyen helyi viszonylatban nincsen. Erről, ami információnk van, az Hargita megyében van legközelebb. Ahogy hallottam a virágvágástól megszámítva 2,5 órán belül benne kell legyen a kazánba, mivel az illóolajak elvesznek, és az a lényeg benne, hogy illóolajat nyerni belőle. Tavaly kezdtünk el szörpöt készíteni, hagyományosan, hidegen, ami meglepő módon barátoknak, közeli rokonoknak ízlett ahhoz képest, hogy hiánycikk és különlegesnek számít mifelénk. Pár litert csak azért készítettük saját használatra, hogy teszteljük mennyire áll el, de nem volt baj ezzel.

Hová, kihez szoktál még segítségért fordulni?

Leginkább interneten szoktunk utána olvasni a dolgoknak, van egy olyan magyarországi oldal, hogy levendulatermesztők csoportja, ott is sok hasznos információt lehet gyűjteni, meg egyszerűen a böngészőbe. Uzonba ismerünk egy hölgyet, aki még levendulatermesztéssel foglalkozik, vele körülbelül 2 hónapja vettük fel a kapcsolatot, megbeszéltük, hogy nem lenne rossz, ha le tudnánk ülni és egy kicsit elbeszélgetnénk, és közösen megoldásokat találnánk az értékesítésre, mert szerintem akik ezzel foglalkoznak azoknak a legnagyobb problémájuk az értékesítéssel van. Az tudott, hogy ebből megélni nem lehet, főleg ha kismennyi-

séget termelsz. Más ismerős termelővel nemrég találkoztam. Az albisi levendula termesztővel találkoztam a múlt hónapban a kézdivásárhelyi hagyományos termékvásáron. Ott váltottunk pár szót, ők most bővítették az ültetvényüket, ami elég nehézkesen ment ez, mivel egész pici dugványokat vásároltak Hollandiából. Ezt úgy kell elképzelni, hogy 2-3 centis növény, amit tavasztól őszig neveltek, majd elültettek, és voltak problémáik. A kis növény gondozására nagyon oda kell figyelni, mert ha kiszárad a földje, akkor nagy a veszélye, hogy teljesen kihal, napi szinten kell gondozni, amíg be nem kerül az ő helyébe, a szabadföldbe. Mi is csináltunk ilyen cserepes levendulát az idén, és elég erősek, tudok is mutatni majd néhányat, hogy milyen nagyok. Van 400-500 tő ami most nő, 6-7 centisek, mindent lehet csinálni csak a kellő ráfordítással.

Van-e olyan szakmai képzés, amit igénybe lehet, tudsz venni?

Nem igazán volt. Szoktunk járni Csíkmadarasra, ott van egy kertészeti cég Garden Project, ők most már 3. alkalommal szervezték meg a kertészeti szakmai napokat, és oda szokunk járni, ha az időnk is engedi. Ez tavasz kezdetén van február vége március eleje, és ott lehet különböző információkat gyűjteni, rengeteg szakember van meghívva, és tőlük lehet tanulni, meg sok hasznos információhoz jutni. Valamint feleségem volt még egy gyógynövény termesztési tanfolyamon Csíkszeredába, a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapitvány szervezésében.

Eddigi jó vagy kevésbé jó tapasztalata van?

Csak jó tapasztalatunk van, hiszen kertészettel kapcsolatos magyarországi és helyi szakembereket, kertészmérnököket hívnak meg. Erre a konferenciára Facebookon talált rá a feleségem, és tavaly voltunk első alkalommal, és az idén is voltunk. Azt hiszem az idei volt a harmadik alkalom, így a legelsőn nem vettünk részt. Ez háromnapos rendezvény (péntek, szombat, vasárnap), tavaly díjtalan volt a belépése, az idén volt egy minimális összeg. Ezen a rendezvényen mezőgazdasággal, kertészettel kapcsolatos információkat találsz. Ha valami kérdésed van, megtalálod a megfelelő embert, aki útban tud igazítani és tud segíteni, tehát ott palánta készítéstől kezdve a nagy kultúrákig, a dísznövényekről, egészséges életmódról, étrend kiegészítőkről, mezőgazdasági területek szakszerű öntözéséről, ott mindenről szó van. Egyik kertészmérnök a gyümölcsök és bogyós gyümölcsűek termesztéséről, telepítéséről és karbantartásáról tartott előadást. És nem utolsó

sorban, ami téma minket nagyon érdekelt, a vadon élő és termesztett gyógy, illetve fűszernövényekről is volt tartalmas előadás. Vagy még egy nagyos hasznos előadás a gyakori betegségek és élettani problémákról szólt. Ők foglalkoznak in vitro növényszaporítással is, tehát teljesen steril körülmények között szaporítanak növényeket, ez a mikró szaporítás, van laboratóriumuk is. Tudomásom szerint Romániában ők az egyetlenek, akiknek ilyen laboratóriumuk van. Olyan dolgokban tudtak segíteni, mint például növényeknek az ápolása, gondozása, körülmények biztosítása, árajánlatokat kértünk. Helyi szinten is van 2-3 kertész ismerősöm, akitől tudtam még információt kérni, ha megbetegszik a növény, mivel kell ápolni vagy hogy kell telepíteni. Az a véleményem, hogy olyan személyektől információt szerezni, akinek már van tapasztalata és tanultak is, azt eleve lehet készpénznek venni. Mert az még nem elég hogy valaki kertész, fontos hogy meg is tanulta és utána gyakorlatba is ültette. A gyógynövény termesztési tanfolyam is nagyon hasznos volt, mert gyakorlatias volt, hiszen a füves ember a kertjében is végigvezette a résztvevőket, valamint természetjáráson is voltak, ahol a környéken előforduló gyógynövények, gyógyfüvek beazonosításában és felhasználásában is segítette a tanulni vágyókat. Valamint az előadás témája a gyógynövény termesztése, begyűjtése, elválogatása, szárítása és feldolgozása volt. A tanácsaihoz gyógynövénykalendárium is társult, ami azt jelentette, hogy melyik gyógynövényt mikor és melyik fejlődési szakaszában, vagyis melyik napszakban érdemes leszedni.

Honnan jött az ötletetek, hogy levendula fesztivált szervezzetek?

Értékesítési lehetőségként jött az ötlet, mivel az idén nem volt időnk leszedni a virágot. Úgy gondoltuk, hogy az embereknek is egy jó kikapcsolódási lehetőség, néhány órára kimozdulni a tömbházakból, picit levegőzni, fényképeket készíteni. És egy jó családi program a virágszedés, lehetőségük volt megkóstolni a levendula szörpöt, kicsit barátkozni magával a növénnyel. Mert ha csak sétálhattak volna közte és leszedve vásárolhatták volna meg a csokrot, akkor nem lett volna élményük, nyugodtan mindenki szedhetett egy akkora csokrot, ami elfért a kezébe. Csak pozitív tapasztalatot tudunk a „*Szedd magad*" fesztivállal kapcsolatosan mondani, mivel meglepően sokan jöttek el, úgy volt a hirdetés, hogy előre nem kell bejelentkezni, de napokkal a fesztivál előtt sokan érdeklődtek, akkor picit kezdtünk félni a nagy létszám miatt, és hogy esetleg nem lesz annyi virág, hogy mindenki csokrot tudjon magának szedni, és nagy csalódottan megy haza. De jól alakult, mert nem volt nagy tömeg, folyamatosan váltakoztak az emberek, tehát nem lehe-

tett azt mondani, hogy tömeg volt, nem lehetett mozdulni, 11 sor van és nyugodtan elfértek, és amúgyis egy család nem töltött 2-3 órát. Mi úgy láttuk mindenki boldogan távozott, lehetséges, hogy voltak olyan személyek, akiknek ez problémát jelentett, hogy saját maga kellett leszedje a csokrot, de mondtuk, hogy nem muszáj, nem volt köteles szednie. Terveztünk, hogy szedünk le csokrokat, ha még valaki szeretne pluszba vásárolni, de sajnos ez nem fért bele az időnkbe. Néhány résztvevő jelezte, hogy ez jó rendezvény volt, mivel nem tudtak részt venni a csekefalvi fesztiválon, és eddig még nem is volt fesztivál Kovászna megyében. Így utólag meggondolva jó ötlet volt menedzsmenti szinten, mivel megismertek, hiszen most tudnak rólunk, hiszen még olyan személyek is voltak a faluból, hogy ők sem tudtak az ültevényünkről. Mi sem voltunk levendulafesztiválon, nem is tudtuk, hogy milyen a jó szervezés, vakon vágtunk bele, semmilyen tervezésünk nem volt. Arra gondoltunk, hogy adunk is valamit, kapunk is valamit. Fényképészekkel is beszéltünk, hogy a levendula földünkre hozná a klienseit ballagási fotózásra, esküvőfotózásra, vagy akár várandós fotózásra, családi fotózásra. Ezen kívül két házaspár is érdeklődött, hogy szeretnék az esküvőfotózást levendulásba készíttetni, és hogy lehetséges-e, de sajnos akkor már nincs virág. Mondtam ez már lehetséges, hiszen arra már csak a lenyesett tőt látják, ezt akkor lehetne megvalósítani, amikor kezdenek a levendulák virágozni, és ha hamarabb beöltöznek. A fényképészekkel arról is beszéltünk, hogy jó ötlet lenne rendezvényszervezőkkel beszélni, ha valaki szárazlevendulával akarja díszítetni a termet, akkor tőlünk tudna vásárolni. Van nekünk is rendezvényszervező ismerősünk, tavaly volt halvány érdeklődés ez iránt, de ez még nem valósult meg, mivel beütötte magát a Koronavírus, és nem lehet rendezvényeket szervezni, csak szűk körben. De szerintem ennek is lesz jövője, mivel Magyarországon nagy divatja van a levendulával való díszítésnek. Ami még hasznos lenne, hogy Facebook oldalt hozzunk létre, ezt az idén szeretnénk megvalósítani.

Van-e olyan mobiltelefon alkalmazás, amelyet a tevékenységben hasznosítani tudsz?

Nekem csak egy sima időjárás előrejelzés van, amit figyelek, de ehhez a levenduláknak nagyon kevés köze van, mivel leginkább az ollót és a napot szereti, nem kényes növény, tápoldatot sem használok, gyomirtóznunk sem kell. Mielőtt elültettük volna őket, azelőtt megtrágyáztuk a földet, lehet még ősszel teszünk picit a sorok közé.

A szakmai kiadványok szerepét milyennek ítéled meg?

Szakkönyvek nagyon kevesek, eddig én még nem találtam, leginkább németországi folyóiratokat szoktam olvasni.

Tévéműsorok, rádióműsorok szerepét milyennek látod?

Nem igazán hallottam erről, se tévében sem rádióban.

Van-e észrevételed, javaslatod azzal kapcsolatban, hogy a kisebb agrártermelőket milyen módon, milyen formában, milyen témákban lehetne/kellene szakmai információkkal, tanácsadással segíteni, támogatni?

Én szerintem a helyi viszonylatban (Kovászna megyére értve) város és akár községi szinten is kellene helyi termelői csoportokat létesíteni, hogy a helyi termékeket helyben lehessen eladni/értékesíteni. Azzal két jó dolgot lehetne csinálni: elsősorban a helyi termelőket felkarolnák, ösztönöznék, hogy többen kapjanak rá kedvet, és másodsorban a vásárlók helyi jó minőségi terméket kapnak ahhoz képest, hogy mit vásárol meg teljesen igazolt eredetű termékekhez jutnának hozzá, hiszen most az üzletekben bármit el lehet adni, hogy ha van egy hivatalos címke rajta. De az még nem bizonyítja, hogy minőségileg jó, sőt szerintem helyi termelőknek a termékeik tízszer jobbak, és mindegy hogy melyik megyéből jön az. Rengeteg árú jön az Európai Unió minden országából, de szerintem ország szinten és helyi szinten kellene a helyi termékeket felkarolni és segíteni, mert akkor ez a lakosságnak és a helységeknek a fejlődéséhez segítene. Helyi termékek eladásával kapcsolatban most már van néhány Facebook csoport, ahol kisebb nagyobb sikerekkel el lehet adni a termékeket, de szerintem vásárokat kellene szervezni, ahová a termelők saját maguk elmennek és nemcsak eladják a termékeiket, hanem lehetőséget biztosítanak a vásárlóknak, hogy megkóstolják, megszagolják, megfogják, és meg lehet kérdezni, hogy az hogy csinálta, milyen az íze, mit tartalmaz. Én szerintem ennél jobb megoldás nem lenne helyi termelőknek a felkarolására. Most valamilyen mozgolódások vannak Sepsiszentgyörgyön is, rendeznek hagyományos termékvásárt, de teljesen ki van éleződve ott a konkurencia. Nem teljesen arra van kitalálva, hogy a termelőket segítsék, hanem pénzt gyűjtsenek a városnak, mert liciten kell részt venni egy bizonyos standnak az elfoglalásáért, ott vannak már nagyon régi termelők, eladók, akik ott árulnak és én, hogyha 1 lejjel is többet

ígérek, akkor nekem adják oda azt a standot, és a másik termelő lemarad. Lehet, hogy teljesen veszteséges az alkalom, mert ki sem árulja azt az összeget, amit a standért fizet, sajnos ide van fajulva a dolog. Kézdivásárhelyen teljesen díjtalan és jól müködik, úgy hallottam, hogy Csíkszeredában és Székelyudvarhelyen is jól müködik. Lényegében a tanácsnak úgyis megvannak azok a standok, azt arra kellene használják, hogy felkarolják a helyi termelőket, nem olyan nagy ráfordítás lenne, ha egy napot díjtalanul használhatnák a helyi termelők. És ami még fontos lenne, a pályázati lehetőségeknek a mediatizálása, információközlés, hogy minél hamarabb időben eljusson a termelőkhöz, hogy milyen pályázati lehetőségek vannak, milyen kritériumrendszerrel, milyen leadási határidővel úgy helyi, mit országos szinten. Mint például magyarországi pályázatok is vannak a régiófejlesztésre, vagy mint a Pro Economica pályázat is, ami volt. Szerintem ezek fontosak lennének, amíg még egyáltalán lehet pályázni.

Illatos zsákokat csak pár darabot készítettünk rokonoknak, barátoknak ajándékba, azért is mert nem igazán van időnk ezekben a hónapokba, esetleg a téli időszakban. Most annyi teendő van, hogy van a másik két fóliaház, egyikbe paprika és paradicsom van, a másikba fűszernövények. Most a tavasszal, április végén nekifogtunk a levendula szeretetünket kiegészíteni fűszernövények termesztésével. Rozmaringfélénk 128 tő, mentafélék 110, bazsalikomfélék 180, zsálya, kakukkfű izsóp, tárkony. Azért mondom így többes számba, mert például a rozmaringból is kétfélénk van, de négyfélét lehet rendeli a katalógusból ettől a cégtől, nehéz a rendelés, mert január végén, február elején le kell rendeli, mert rendelés szerint készítik a dugványokat, és minimális 100 egy fajtából. Cserepekben jött, és így értékesítjük, de volt, amit mi magról vettünk. Majd jövőre az a tervünk, hogy még bővítünk, veszünk több fajtát. Sziklakerti növények és virágok meg lényegében fűszernövények lennének az egyik fóliában. Az a célunk, hogy minél jobban lefedjük a helyi igényeket.

Milyen hatásra indítottátok el?

Úgy, hogy helyi szinten nagyon újszerű, nem igazán van, aki foglalkozik ezzel, és hogy hiánycikk is. Információt ehhez is ugyanúgy kertészettől kaptunk, ugyanaz a forrás, mint a levendulával kapcsolatban. Interneten is utána olvastunk, de legnagyobb szakmai segítséget interneten e-mail formájában kaptuk azoktól, akiktől rendeltük a töveket. De több kertésszel is beszéltem, de az üzletben vásárolt fűszernövények nem élnek meg, de én meg tudom mutatni, hogy amelyikeket már

nagyobb cserépben ültettünk pár hónap alatt milyent fejlődtek. Nem kényesek, bent vannak a fóliában és locsolni kell őket két alkalommal naponta. Vendéglőkkel próbálkoztunk az értékesítés kapcsán beszélgetni, amiket nagyon gyakran használnak nyáron koktélokba, itt gondolok a mentafélékre, citromfüvet télen teának, bazsalikomot a konyhára. De ez sem valósult meg a jelenlegi helyzet miatt, mivel csak a teraszok vannak nyitva és nincsenek rendezvények szervezve.

Köszönöm szépen a beszélgetést.

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„A kistermelők számára, ha bíznak egymásban, nagyon sok lehetőséget ad a szövetkezés...!”

Papp Zsolt, Papp Edit, Szentkatolna

A saját tevékenységük tervezéséhez mikor, honnan, hogyan kaptak indíttatást, szakmai információt, ösztönzést?

2016-ban történt meg az első résznek az ültetése. Az indíttatás több irányból jött, mindig szerettünk volna valami tiszta egészséges dologgal foglalkozni, és egy mérnök ismerősünk említette, hogy a homoktövis itt Háromszéken is a klímára ellenálló növény lenne, igazából az ötlet így jött, hogy mi is kellene ezzel foglalkozzunk. Majd utána néztünk egy nemesített ültetvénynek az ország nyugati részén, és többen nekifogtak velünk párhuzamosan. Tehát volt információ a világhálón is. Akkor kezdtünk utána olvasni a hihetetlenül csodálatos gyógyhatásának, meg hogy mi a tartalma, milyen elemekből áll össze, és úgy döntöttünk, hogy vágjunk bele. Mindig is álmodoztunk egy ültetvényről, nekünk volt is, de a dió nem igazán élt meg huzatos helyen, és így azt a növényt kerestük, ami a szeles helyen él meg, és a homotövis volt az. Valószínű, hogy sem alma, sem szilva a mi területünken a patak mellett nem élne meg, ha a teleket ki is bírnák ezek a gyümölcsfák, igazából a tavaszi ébredés nehéz lenne, mert felébrednének, és akkor jönnének ezek a fagyos szelek, ami a homoktövisnek nem bántó, sőt segíti a megporzását.

A megporzás szempontjából ez a hely nagyon előnyös, és akkor így ültetődött el 2,5 hektár, majd rá három évre még 1,5 hektár, amit a Pro Economicás pályázatból folytattunk. Ezzel a pályázattal és komoly önrésszel vettünk egy olasz gyártmányú kistraktort, egy egytengelyes pótkocsit, és egy kaszálógépet, amivel az ültetvény közül kaszáljuk ki a gazt. Szedőt még nem vásároltunk, mivel legközelebb a német piacon van, Németországban és az Egyesült Államokban élen jár, ahol nagyterületeken történik a termesztése, mert a C vitamint iparilag is belőle vonják ki. Igazából négy hektáron nem biztos, hogy megéri, hogy egy szedő gépet vásároljunk, ez egy magasított kombájn, ami vágja és szortírozza meg.

Az első négy év az nagyon nehéz, mivel az ültetése is talaj előkészítést igényel, már az első dolog, hogy megfelelő legyen a talaj 2 évig búzát kell a földbe termelni, ami elősegíti, hogy jobb legyen a megfoganása a bokroknak. Utána pedig meg kell nagyon jól istállótrágyával trágyázni, csak természetes tárágyával lehet, mivel mi műtrágyát nem használunk, mivel bio a mi ültetvényünk. Majd ezek után következett az elültetés. Azt még megemlítjük, hogy ott ahol azelőtt lucerna volt ültetve és maradt is szórványosan benne, mivel a lucerna jól koabitálva együtt él és segíti a nitrogén felvételt, ott jobban fejlődtek, tehát ott jobb fejlődést láttunk. Tehát utólag is ha lucernát vetnek közéje, nem is olyan sűrűn, mint egy lucernaültetés során, akkor sokkal jobban fejlődnek a bokrok. Elültettük és az első két évbe igényli a kapálást, a tövét meg kell tisztítani, mert ha nem, akkor felveszi a gyom és elöli a növényt. Majd kell lemetszeni, mivel az első két évben ki kell alakítani az induló formát, koronát, ha nincs meg a metszés nem fejlődnek jól a bokrok. A szedés ősszel történik, ami egybeesik a további metszéssel. Miután már megnőttek a bokrok, kialakult a korona, akkor a szedés ugyanakkor metszés is, tehát levágódnak az ágak, és az előzetes pucolás a mezőn megtörténik, és itt jön az, hogy kell a hozzáadott érték, nem elég az, hogyha valakinek van egy ültetvénye, hanem tovább kell gondolkozni. Kell a fagyasztókamra, ami a gyors fagyasztó, hogy megfagyjon és utána egy a leverőgépen, ami egy rostás vibrátoros gépen leverődjön, majd a tárolókamra, és akkor következik a feldolgozás. Bekerül a növény ágastól ládákba a gyorsfagyasztóba, ami úgy képzelhető el, hogy egy nagyszoba, csak a hűtőszekrény, mínusz 25 Celsius fokon minimum 12 órát fagy, ahhoz hogy jól lehulljanak az ágakról a bogyók, és akkor utána kivetjük a fagyasztóból egy ilyen leverő asztalra, ami rezeg és közben kell ütögetni bottal az ágakat, hogy alul lehullanak a tiszta bogyók. Ebben a leverő asztalban van még egy kifújó, ami kifújja a leveleket és a mindenféle törmelékeket. És ezeket a bogyókat vissza kell helyezni egy nagy fagyasztóládába. Nekünk jelenleg 6 nagydarab fagyasztóládánk van. Ez a technológia, ami kívülről nem látszik. És amikor megvannak a lefagyasztott kristálytiszta bogyóink akkor jön a feldolgozás. Mi most ennél a fázisnál tartunk, hogy fel kellene dolgozzuk a bogyókat jövőre. De ehhez a feldolgozáshoz is szeretnénk Székely termékként elismertetni, amihez most indítottuk el a folyamatot. Ehhez is jó volna valamilyen pályázatot találni, és akkor egy gépsort vásárolni, hogy ne kelljen manuálisan feldolgozni. Mivel ennek az a lényege, hogy hidegen pasztörizáljuk, hanem minden vitamin-tartalmát elveszítené, aminek a hátránya, hogy nem áll el sokáig, de ez így finom, így konzisztens és benne marad minden, ami finom. Nem

mindegy, hogy-hogy pasztörizáljuk, mert maximum 40 fokon lehet és 10 percet, mert hanem az állaga is megváltozik, és a sűrű része teljesen híggá alakul, ecetessé válik. Az a jó, amikor megmarad a narancssárga színe, jó rostos, abban benne van minden vitamin. Ez a folyamat elég sok manuális munkát, sok napszámost igényel, de hogyha normálisan van ültetve és gondozva az ültetvény, és ügyesen fel tudod dolgozni, akkor megéri termelni. Nem ártana egy csepegtetőrendszert is vásárolnunk, mert nem igényel sok vizet, csak célirányosan a tövére, csak először is költséges, másodszor pedig az megnehezítené a közte lévő kaszálást. Ezt ki kell találni, hogy hogyan legyen, mert ha csepegtető rendszerrel lenne megoldva az ültetvény, akkor a bogyók nagysága kétszeresére tudna nőni, főleg amilyen száraz volt az idén a július meg az augusztus. Tavasszal megkapálódott, és ez a friss 1,5 hektáros ületvény első évbe két alkalommal volt megkapálva. Jövőbe gondolom meg kell még egyszer, és ha megerősödnek a tövek, jön majd a kaszálás. Összesen 8000 darab tőnk van, 5000 az első ültetvénybe, és 3000 az új ültetvénybe.

Kétféle homoktövisünk van, a Klára, amelyik a nagyobb bogyó, és Mára, ami apróbb. A két bogyónak kétféle tulajdonsága van, a nagyobb a Kláriból inkább olajat állítanak elő, mivel az olajnak sok jótékony hatása van, a magolajat a kozmetikában hasznosítsák, a húsolajat az élelmiszeriparban és a gyógyszeriparban belső kezelésekre használják. A Márinak másabb a színe, élénkebb, narancssárgább, viszont azt üdítőnek használják. A feldolgozásnál is kell figyelni, hogy neked milyen faj van az ültetvényedben, és milyen feldolgozósort szeretnél arra, mert például, ha a Klárából van több, akkor olyan feldolgozósort kell készítsél, ami az olajba szárítva megy. A Márának, ami üdítőnek/préselt lének megy, annak teljesen más feldolgozót kell venni. Lehet a kettőt vegyíteni, finom az íze az üdítőbe, de a felvásárló gyökeres, és többe vásárol, és igényesebb, akkor kell tudni, hogy melyik irányba kell elmenni. És az érési idő is különbözik, mert először a Klára érik szeptember elején, 2-3 hétre rá a Mára érik be. Nagy munka, mert nem is fejeződik be az egyik, és kezdődik is a másik, de amúgy is ezt folyamatosan kell ősszel szüretelni. Ahogy mi észrevettük a Klára sokkal gazdagabban érik, és sokkal több bokor is van nekünk belőle, egy bokornak a hozama, ha nagyon jól van gondozva ügyes metszéssel, akkor akár a 10 kilogrammot is elérheti. A Márának 4-5 kilogramm a hozama. Ebben a termesztésben gyakorlatilag csak a téli időszak, ami pihenésnek mondható a növénynek is és nekünk is, habár ha feldolgozás történik, akkor a tél sem teljesen pihenés. Viszont februárban-márciusban mielőtt a rügyek kifakadnának, kell egy lemosó permetezés, és majd április-májustól kezdődik a karbantartás, kaszálás, ami

egész nyáron folyik, s akkor jön a tisztítás. Kell figyelni, hogy-hogy alakulnak. Ha körbe megy egy kaszálás, kapálás, akkor két hétre el lehet menni nyaralni. S majd kezdődik a folyamat elölről a kaszálással. A szedése az szeptemberben van, ha nagyon jól megszervezed a csoportot, akkor egy 4 hektáros ültetvényt négy hét alatt le kell tudjál szedni. Vagyis két hektárt szedsz le évente, mivel be kell állítani a rotációt, hogy egyik évbe leszeded a 2 hektárt, a következő évre nő a másik 2 hektár. Miután megvan a metszés, levágtuk az ágakat, akkor rá egy évre már nem tudod leszüretelni, mert ki kell nőjön az ág. Egy évig kinő az ág, akkor utána berakodik, megporzódik, s minden második évben terem. Ezért kell beállítani a rotációt. Most mi is arra vártunk, hogy az idén nem nagyon nyestük meg a bokrokat, mivel úgy van kiszámolva, hogy kettő-kettő terem. Tehát hogyha most levágtuk volna, akkor a következő évben egyszerre kellett volna vágjuk a friss ültetvénnyel, ami nem jó, mivel egyik évbe rengeteget kellene dolgozzunk, lenne egy csomó termésünk, és utána való évbe semmi. Ezt menetközbe tapasztaltuk ki, hogy hogyan csináljuk, hogy jó legyen. Azt is fel kellett mérjük, hogy nekünk mekkora a hűtő kapacitásunk van, és mekkora mennyiséget tudunk eltárolni.

Mint ahogy már említettük, Székely Termékké szeretnénk minősíteni, és ha sikerülne, akkor majd néhány üzletbe árusítani. Ha megfelel a minősítésnek, akkor nevet is szeretnénk adni, meg Bio cédula is lenne rajta. Háromféle termékre gondoltunk, az egyik lenne a Homoktövis velő, amibe nemcsak a hidegen préselt folyadék van, hanem benne van a rostosa is, a másik lenne Mézes bogyó, és a Lekvár, kevés cukorral és almával vegyítve. Jövőbe is gondolkodunk annak függvényében, hogy milyen gépsort tudunk vásárolni, majd a magjával is szeretnénk valamit kezdeni, mert abban van a sok vitamin. És ami visszamarad a kinyomás után, a héja, azt is meg lehet szárítani aszalószekrénybe, és nagyon finom tea készül belőle, amit lehetne csomagolni (még hangzatos is, Bio homoktövis tea). Mi már kipróbáltuk, kellemes savanykás tea fő belőle, nem kell bele se citrom, se cukor, olyan mint a limonádé.

Hol/miben/mikor jön jól az, hogy segítségért, tanácsadásért szakemberhez lehet fordulni?

Hát néhány alkalommal felhívtuk telefonon azt az Arad megyei szakembert, aki termeszti a homoktövist, ő egy díjazott oltvány előállító, van erre már technológiája, tapasztalata. Elő állít kereskedelmi célokra, termeszt is, megfelelő körülmények között állítja elő ezeket az oltványokat, és fagyasztja is a töveket egy bizonyos

ideig. Ehhez is meg van a technológiája, hogy hogyan fagyasztja le, és hogyan nő ki a gyökér, mert akkora gyökere van, mint egy rendes fának.

Pár alkalommal fel kellett hívjuk, hogy az őszi fagyásokkor, vagy amikor kapott egy bio kékköves permetlét, lemosást, aminek az a neve, hogy Bordóilé, milyen koncentrációt kell, és hogyan végezzük. De ezeket nagyjából el is lehetett olvasni, csak azért kérdeztünk rá, hogy biztosak legyünk. Vagy még a metszésnél kérdeztük meg a véleményét, az elején nem tudtuk, hogy mennyire kell visszametszeni, az első két évben. Azt is megkérdeztük, hogy milyen leverőgépet vásároljunk. Voltunk nála és megnéztük az ő ültetvényét is, hogy ő hogyan csinálja, mennyire távolt ülteti. Meg volt a séma, hogy 3,5 hektáros sorok között 1,5 hektár a tövek között a távolság, amit már az ültetési engedélyhez meg kellett szereznünk. Ahhoz, hogy az ültetvény hivatalos legyen, akármilyen gyümölcsös is legyen, el kell járni egy elég nehéz bürokráciát, van annak egy olyan pontja, hogy föld analízis, amit a brassói intézettel végeztettünk el, ami elég költséges volt. Majd következett az ültetési terv, amit a Kolozsvári Gyümölcstani Intézettel kellett megcsináltatni. Rendesen meg is csinálták, csak ezek mind utánajárások, és elég magas költségek. És a Megyei Mezőgazdasági Igazgatóságtól mindig tanácsot kaptunk, hogy hová menjünk, volt precedens már erre, és akkor ők elirányítottak, segítettek, hogy lépésről-lépésre eljárjuk és törvényes legyen. És akkor ott van az Öko tanúsítvány, a Kolozsvári Eco Inspectel kötött szerződésünk, ők évente ellenőrzik a mezőn is az ültetvényt, és csomó formasági papírt kitöltenek. Gondolom, már 3 év után mintát vesznek a földből, hogy permeteztük-e, gyakorlatilag az első 2,5 hektár idéntől lett Bio minősítésű, mert az első 3 év az átalakulás a konverzió, hogy a talajból minden kiszivárogjon, persze ha nem kap vegyszert.

Van olyan szakmai képzés, amit igénybe lehet venni ezen a téren?

Én egy biotermesztési tanfolyamon voltam Kézdivásárhelyen, ahol elhangzott egy-két jó ötlet, amiből lehetett tanulni. Mindenki elmondta a véleményét, aki bio ültetvényekkel foglalkozik.

Van olyan mobiltelefonos alkalmazás (applikáció vagy egyéb) amelyet az agrártevékenységben hasznosítani tudnak?

Jól lehetne egy tolvaj elleni kamerát hasznosítani, mert vannak beugrálok, akik maguk szedd magad akciót szerveznek felkérés nélkül. Esetleg egy locsolóberende-

zést, amit rádióhullámon lehetne telefon által működtetni. Vagy ha egy vad bekerül és megrágcsálja a tövét. Állítólag a medve, ha meg kóstolja, szeretni fogja, de szerencsére még nem merészkedett be. Azt olvastuk, hogyha a mackó megkóstolja, olyan energiát ad neki, hogy ösztönösen vissza fog járni, persze ez a savanyú és nyers állapotban nem olyan finom, mint a kedvenc gyümölcse a málna, de mivel energiát ad, visszajár.

Szakmai tapasztalatcserére hasonló gazdákkal/termelőkkel volt példa?

Igen, voltunk Kovásznán egy fiatalembernél, akinek egy hektáros az ültetvénye. Ő mielőtt elültette volna, azelőtt kísérletezett a saját kertjében a homoktövissel, s megnézte, hogy hogyan viselkedik ez a növény.

A szakkönyvek szerepe milyen, ha van ilyen?

Sokat olvastunk a homoktövisről, de inkább interneten, sok magyar oldal is van, tengerentúli szakirodalom, ami az interneten fent van. Romániában is elég sok termesztő van, a valóság az, hogy ez a növény olyan területeket is be tud hálózni, amik más növények termesztésére nem nagyon alkalmasak. Csak persze ott nem terem úgy, mint egy jó gazdag földben. Mert ezt ilyen sövénynek is használják, talajmegfogó képessége van, tehát a gyökere annyira szétmegy a talajban pontosan, mint a koronája. Az ilyen ipari ültetéskor a hímek és a nőstények aránya, például 8 sor anyanövény (nőstény) és egy sor megporzó, ez az ültetési rend. Mindig kell vigyázni a szélirányra, tavasszal a domináns szél Háromszéken még mindig Észak-Keleti nem Nyugati és akkor általában úgy vannak ültetve a hím sorok, hogy találja őket a szél, és működjön, és eddig működött is, megporzásra nem panaszkodunk. A lényeg az, hogy egy hím sor jobbra is tud négyet porozni, és balra is tud négyet porozni, ennyi az ő képessége. S akkor kell a következő. Az ültetésnél, ha nem figyelünk oda, akkor elrontódik az egész ültetvény, 25 évre bajt csináltál. Meg lehet oldani, csak picit utána kell dokumentálódni, így is követ el az ember hibákat, de nem nagyokat, hogy gond legyen.

A tévéműsorok, rádióműsorok szerepe milyen, ha van ilyen?

Most voltam. Könczei Csaba képviselő indulása kapcsán kaptam egy meghívást a Térben című műsorban, aminek az elsődleges célja politikai, de azért volt

szakmai oldala is, mivel az illető úriember a mezőgazdaság területéről indult, és ugyanezeket a dolgokat képviseli a Parlamentben. A Sepsi rádió riportere készítette a műsort, és ő is hasonló kérdéseket tett fel a homoktövis termesztés kapcsán. Egy másik gazda is jelen volt, Klárik László, aki szintén volt szenátor, egyetemi tanár, közigazgatási szakértő, 2 hektáros permakultúrája van, ami azt jelenti, hogy koabitálnak, együtt élnek különböző növényi és állati kultúrák egy kis területen, és ezeket természetesen hagyja működni.

Van-e észrevételük, javaslatuk azzal kapcsolatban, hogy a kisebb agrártermelőket milyen módon lehet szakmai információkkal támogatni?

Az attól függ, hogy ki mire teszi rá a derekát és az eszét, mert sokféle mindent lehet növénytermesztés és állattenyésztés terén kezdeni, egy kisebb infrastruktúrával/területtel is. Függ attól is, hogy milyen irányban indulnak el. Most az a tendencia, hogy szövetkezetekbe tömörüljenek a kisebbek minden ilyen mezőgazdasági téren. A kistermelők számára, ha bíznak egymásban, nagyon sok lehetőséget ad a szövetkezés, ami most nemcsak divattá vált, hanem sokkal több támogatást lehet kevesebb önrésszel lehívni, meg adómentességet élvezni egy ideig, mert úgy-e kistermelőként piacot teremteni nagyon nehéz még Háromszéken is, ahol azért tényleg számítanak a személyes kapcsolatok meg az ismeretség, és lehet piciből is, de azért korlátozottak a lehetőségek. A lényeg az, hogy egymást kell támogatni, például mi magunk nem tudjuk elő állítani a homoktövis terméket, csak hogyha egy mézessel együttműködünk, mert ez egymagában nem lehet. A feldolgozáshoz már szükséges az, hogy kommunikáljunk egy mézessel. Mi a dálnoki tiszteletestől szoktuk vásárolni a mézet. Azon is gondolkodtunk, hogy jó lenne egy közös weboldalt is készíteni. De az is nagyon jó lenne, ha minden községben lenne egy héten egy nap piac, ahol a helyi termelők el tudnák a termékeiket adni.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„A tapasztalatokat beszélgetések során tudják átadni, tudjuk átvenni a gyakorlott szakemberektől...”

Putnoki-Csicsó Barna, Putnoki-Csicsó Margit, Nyujtód

A sajtkészítési tevékenység tervezéséhez, indításához mikor, honnan, hogyan kaptak indíttatást, szakmai információt, ösztönzést?

2012 februárjában kaptunk információt, hogy sajtkészítő tanfolyam indul Kovászna megyében a Humán Erőforrás Alapítvány és a Kovászna megyei Vidékfejlesztési Hivatal szervezésében a Munkaügyi Minisztérium jóváhagyásával.

A féléves tanfolyamot Csernátonban végeztem el, ahol oklevelet kaptam a sikeres vizsga után.

Így kezdődött. A gyermekeink akkor voltak egyetemisták Marosvásárhelyen, mi igyekeztünk hazai élelmiszert biztosítani számukra, sajtot, kenyeret, saját termesztésű zöldségeket. A sajtkészítés izgalmas tevékenységnek bizonyult, egyre jobb és jobb ízek jöttek elő. Azelőtt is készítettünk sajtot a „forradalom” előtt, állategészségügyisként dolgoztam a kézdivásárhelyi borjú hizlaldában, nem volt teljesen idegen a tevékenység, de a tanultak alapján a sikerélmény más volt. Ahogy mondtam, hobbinak indult, de láttunk benne fantáziát, látva, hogy ízlik családtagoknak, barátainknak. Először a nyárikonyhát rendeztük be sajtkonyhának, az alatta való pincét érlelőnek. Kezdtünk belekóstolni az érleltsajt készítésébe is így megszokták az érlelt sajt ízeket is a sajtkedvelők. Az elején amolyan hobbinak indult, mivel itthon a nyári konyhát rendeztük be műhelynek, és az alatta levő pincét érlelőnek. Először a szűk család részére csináltuk, s akkor megkészítette, s majd megkóstolták bővebb családi körbe, s akkor baráti körbe, majd lassan az ismerősök, és így terjedt tovább a kézműves termékünk. Láttunk benne fantáziát és kezdtünk belekóstolni az érlelési folyamatokba, megtanultunk különböző technikákat és ma már nem telik úgy el nap, hogy ne legyen munkánk a sajtkonyhában. Kezdetben csak kikapcsolódásból, szórakozásból készítettük, de rájöttünk, hogy ezzel értéket teremtünk. Célunk az, hogy termékeink által értéket teremtsünk Székelyföldön.

Az érlelt sajtot a kezdetekkor még nem igen vásárolták, nem voltak hozzászokva, hanem a hagyományos friss sajthoz, ordához, túróhoz, ami a tanyákon készült. A gyúrt sajtnak már sikere volt, mozzarellának, parenyicának is, de csináltuk az érlelt sajtot is, és lassan-lassan oda jutottunk, hogy 60-70%-ban érleltsajtot készítünk. A többi meg a gyúrtsajt, amit lehet kapni az üzletekben is, de ez hagyományosan készített termék, tehát nincs vegyszerezve és hőkezelve a tej, teljesen natúron és nyersen dolgozunk vele.

Ekkor már a gyúrtsajtnak sikere volt, mozzarellát, parenyicát, ízesített feltűrteket jó szívvel fogyasztották az ismeretségi körünkben. A gyúrt sajt, ami az üzletekben is többnyire megtalálható. Az általunk készített kézműves termék, vegyszer, hőkezelés és festékanyag mentes, teljesen natúr nyers tejből készül. Nagyon fontos, hogy a tej jó minőségű legyen, ne legyen erjesztett takarmány az állatok étrendjében. Szénát, abrakot es vizet fogyasztanak, ezért nem dolgozunk felvásárolt tejből.

A képzésen az oktatók magyarországi sajtmesterek voltak, akiktől sikerült megtanulni az alapokat aztán a sors összehozott svájci sajtmesterrel, sajtexperttel a Caritas Vidékfejlesztesi Szervezeten keresztül, akitől nagyon sok mesterfogást tanultam, ami nélkülözhetetlen az érlelési folyamatnál valamint az ízvilág kialakításánál és nem utolsó sorban a tejhigiéna betartásban is sok hasznos információval ellátott. Munkánk során rájöttünk, hogy értéket teremtünk itt Székelyföldön, ami egyben célunkká is vált. Egészséges tiszta élelmiszert előállítani manapság nem kis feladat. Bevallom, kissé szerzetes munka pontosságot, odafigyelést és nagyon sok időt igényel ez a tevékenység, nemhiába, ők készítették a sajtot, bort, sört, méhészkedtek. Egy Celsius fok hőmérséklet, öt perc pluszba vagy mínuszba nagyon befolyásolja a termék ízét állagat. Fontos, hogy hány fok van a sajtkonyhában, az érlelőben, mennyi a páratartalom, milyen a mikroklíma. Minden érlelőhelyiségnek megvan, a saját mikr flórája, ez teszi sajátossá a sajt izét, erre minden sajtkészítő nagyon vigyáz.

Milyen esetben kell segítségért, tanácsadásért szakemberhez lehet fordulni?

A technológiai folyamatok megvannak könyvekben, és a tanfolyamon is megtanultuk bizonyos szinten. Vannak apró kis mesterfogások, melyeket a tapasztalat alapján lehet megtanulni, mint hőmérséklet bizonyos sajt típusoknál, vagy töret mérete, vagy az apriték szárítása ezek mind tapasztalat kérdései. Az érlelési folyamatban a sajt kezelése, pince mikroklímája valamint a mikro flóra kialakítása. Ezeket a tapasztalatokat beszélgetések során tudják átadni, tudjuk átvenni a gya-

korlott szakemberektől. Ebben a folyamatban segítséget nyújt a gyergyószentmiklósi Caritas Vidékfejlesztés vezetősége, akik időről időre megszervezik a találkozókat, lehetőséget adnak a sajtkészítőknek tapasztalatcserére sajtértékelésre.

Volt-e olyan szakmai képzés, amit igénybe tudtak venni?

Szakmai képzéseken már nem veszünk részt, amint mondtam, részt veszünk ezeken a szakmai találkozókon, tagja vagyok a Székely Sajtkészítők Kézműves Egyesületének, jelenleg 24 taggal rendelkezik, évi 3-4 alkalommal szervezünk közgyűlést, ahol mindig eszmecsere zajlik állattartásról, tejfeldolgozásról, értékesítőről stb. A szervezés nagyon ötletes, úgy történik, hogy mindig más–más egyesületi tag a házigazda, aki megvendégeli a gazdákat és családtagjaikat egy gazdaebéddel. Ezek a találkozok úgy vannak megszervezve, hogy minden termelő hozza a sajtját, megkóstoljuk az egymás sajtját, majd elbeszélgetünk, ki hogyan készítette, kérdezünk egymástól, ki mit érez a másik sajtján, mi a véleménye róla, mi az amin változtatni kellene, hogy jobb legyen az íze. Ezért is mondtam az előbb, hogy a mesterséget a beszélgetés által lehet ellopni. A kezdetekkor gyúrt és mozzarella sajtokat készítettünk, ízesített felűrt sajtokkal, és érlelt sajtokkal kezdtünk kis mennyiségben. Most már dominálnak az érlelt sajtok, amikből egy rövidebb érlelésű trappistát csinálunk, valamint készítünk egy olasz típusú lágy sajtot, aminél hasonlít a technológia a Camemberthez, csak nincs benne az a penicillin törzs, ami azt a fehér bundát képezi rá. Viszont a sajtnak a tésztája, az állaga, hasonlít rá, igaz ízre csak kevésbé, és nincs az a penész beborító rajta. Ebből csinálunk szarvasgombást is, feketeribizli borban érleltet, köménymagosat, vargányást, a medve gombást, medvehagymást, aszalt szilvást, csilipaprikást, valamint ilyen alpesi jellegű hegyisajtot, aminek az ízvilága az érlelési folyamattól függ, három hónap előtt nem vágjuk meg a sajtot, én négy hónaposon szeretem megkezdeni. Az elért ízvilágunk rendkívül változatos, úgy tartjuk, hogy aminek a szezonja van, azzal érdemes ízesítni a sajtot. A készítésénél fontos a természeti tényezőkre is figyelni, például a holdállásra, mert másképpen adja le a vizet a sajt teliholdkor, mint holdfogyatkozáskor.

Marosvásárhelyen vettünk részt egy erdélyi sajtmustrán, ahol egy tizenöthónapos sajttal rukkoltunk elő. Készítettünk a tavasszal egy kevés érlelt juhsajtot, ami első díjas lett a sajtmustrán. Van, amikor elrakunk néhány hónapos sajtokat, de nagyon nehéz megtartani, mert kérés van rá. Az ementáli típusú félkemény érlelt sajt a vásárlók egyik kedvence. A hölgyek és a gyerekek főként a nőies ízvilágú, olasz, lágy sajtunkat részesítik előnyben, a férfiak inkább a karakteresebb sajtokat vásárol-

ják. Így is mondják az érleltre, hogy embersajt. Szerintünk a gyermek a legjobb értékelő, ha megkóstolja a sajtot és a szeme ragyogni kezd, akkor az már felér bármilyen díjjal. A gyermekek a legjobb kritikusok, hiszen őket nem befolyásolja a szokás, a reklám. Megkóstolják a sajtot és elmondják, hogy szeretik-e vagy sem. Sok édesanya panaszkodik, hogy az üzletben található sajtok közül egyiket sem eszi meg a gyermeke, de az általunk készített kézműves sajtokat szeretik, és ez nagy örömünkre szolgál. Ez úgy történik, hogy mindenki visz egy darab sajtot a sajátjából, és akkor ott van egy választóbizottság, aki elbírálja a sajtokat, egy szakszerű pontrendszer alapján értékelik. Ez a közgyűlés úgy van megszervezve, hogy gazdáról-gazdára tartódik meg, és akire épp sor kerül, az szervezi meg a találkozót, és az ebédet is biztosítja, ami pörkölt, vagyis egy gazdaebéd, és utána kezdődik sajtok megkóstolása, elbírálása, véleménynyilvánítások. Persze az állattartással kapcsolatban is merülnek fel kérdések, fajnemesítések, kinek milyen tapasztalata van, hogy melyik fajta tehénnek milyen sajtja lesz. Mikor egy ilyen találkozóra elmegyünk olyanok vagyunk, mint egy szivacs, szívjuk egymástól magunkba a tapasztalatot és a tudást. Tavalyelőtt nálam volt megszervezve a közgyűlés, voltak a Vidékfejlesztéstől szakemberek, és az Állattenyésztési ágazat vezetője, ők ismertetik az új szabályokat, hogy mire kell vigyázni.

A sajtmustráknak is az a céljuk, akárcsak a hagyományos helyi termékek vásárjának, hogy felkarolják a termelőket, lehetőséget biztosítsanak a termékeink értékesítésére. Nekünk termelőknek nem igen van időnk hiányozni itthonról, inkább ilyen holt időszakokban, kora tavaszon, vagy késő őszön lehet ezeket megszervezni, mert nem igen van arra lehetőségünk, hogy napokat hiányozzunk itthonról.

A szakkönyvek szerepéről a tevékenységükre nézve mi a véleményük?

A szakkönyveknek nagy szerepük van, ott mindig megtaláljuk azokat az információkat, amelyek elhalványodnak, ha valamelyik sajtfajtát ritkábban vagy szezonálisan készítünk.

A szakkönyveket külföldről szerezzük be, mivel nem ipari sajtot készítünk, mi másképp bánunk a tejjel. De interneten sokat olvasunk, leginkább svájci és olasz oldalakon az információ áradat az hatalmas. Kellékeket is tudunk vásárolni, ha szükségünk van egy sajtformára, mivel sajnos ezekből itthon nem lehet kapni. De szerencsére mindenre van lehetőség ebben az online világban, amire most még inkább rászoktatnak, és ezzel is lépést kell tartsunk valamilyen szinten.

Milyen tévéműsorok, rádióműsorok vannak a témában?

Olasz, svájci valamint francia internetes oldalakon találunk betekintést a szakma berkeibe. Nem igazán nézünk tévét, mert arra nincs időnk, kora reggeltől este későig vagyunk az állatok mellett, hogyha valamire kíváncsiak vagyunk, arra interneten rákeresünk. Ebben a tevékenyégben se hétvége, se ünnep nincsen, ezt folyamatosan kell csinálni. Sokszor jönnek hozzánk látogatók, vásárlók és kérdezik, hogy szabadságra mikor megyünk. Erre az a válaszunk, nekünk ez a szabadság, hiszen azt csináljuk, amit szeretünk.

Van-e rendszeres (szerződéses) vagy személyes kapcsolat szakemberrel? Ha igen, milyen szakemberekkel?

Természetesen igen, az állatorvosokkal s a vidékfejlesztési szakemberekkel is tartjuk a kapcsolatot. Az állatorvossal rendszeresen kell tartani a kapcsolatot, ott is megvannak a jogszabályok. Úgy ahogy az internettel s az online világgal lépést kell tartsunk, a hagyományos tevekénységünk mellett a modern technológiákkal is ugyanúgy lépést kell tartsunk, viszont meg kell találjuk a kettő közt az aranyközéputat. Jók a kapcsolataink minden irányban.

Van-e észrevétele, javaslata azzal kapcsolatban, hogy a kisebb agrártermelőket milyen módon, milyen formában, milyen témákban lehetne/kellene szakmai információkkal, tanácsadással segíteni, támogatni?

Olyan szakmai tanácsadókra lenne szükség, akik tudják is a szakmát, tehát itt bukik a dolog, mert kijönnek az egyetemről a szakemberek, de én hiába kérdezem, hogy ezt gyakorlatban hogy képzelte, sajnos erre nem kapok választ. Nagyon hiányzik a gyakorlat, valamikor a székely az úgy nőtt fel, hogy egy portán belül négy generáció élt, a tudást átadták egyikről a másikra, megtanulta menetközbe. Ez most nincs meg, a gyakorlati tudás megszakadt, most lexikális tudást tanítanak, azt nem tudják gyakorlatba ültetni. Annak ellenére, hogy minőségi termékeket állítunk elő, a gazdák nagy részének az értékesítés gondot okoz, hiszen egy kistermelő hiába állít elő jó minőségű sajtot, nem tud olyan mennyiséget, állandóságot biztosítani, amit egy nagyobb üzletlánc vagy étteremlánc elvár.

Mi a termékeinket csak a hagyományos termékvásáron értékesítettük a járvány kirobbanásáig. Letiltották a vásárokat. Maradt a házhozszállítási lehetőség, ami sok időt és energiát igényel.

Ősztől újra indultak a vásárok, Kézdivásárhelyen zökkenőmentesen zajlik a vásárszervezés, viszont Sepsiszentgyörgyön licitálni kell az asztalokért, ami nem csak plusz időt, hanem anyagi terhelést is jelent a termelőknek. Ezen kívül rossz hangulatot gerjeszt a termelők közt ez a módszer, ami nem az összefogást, hanem a széthúzást eredményezi a maroknyi közösségben.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

A kötet szerzői

Biró A. Zoltán társadalomkutató, a KAM munkatársa, a Sapientia EMTE oktatója

Gál Attila szaktanácsadó, Székely Gazdaszervezetek Egyesülete

Hatos György szaktanácsadó, Székely Gazdaszervezetek Egyesülete

Kovács Ottilia-Enikő szociológus, Kézdimárkosfalva

Magyar Ferenc, a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány operatív alelnöke

Sárosi-Blága Ágnes szociológus, a KAM munkatársa

Szabó Ákos szaktanácsadó, Székely Gazdaszervezetek Egyesülete

Szász Mária-Magdolna PhD hallgató, Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program/Kászonaltíz